

Årsbok 2014

Föreningen Svedala-Barabygden

Bild på bokens framsida:

Lars Olle Svensson illustrerade flygbladen som Scouterna i Svedala delade ut till hushållen inför sina pappersinsamlingar under 1960-talet. Detta är ett exempel på en sådan teckning som dock för detta tillfälle har blivit färglagd av honom. Se och läs mer om hans ritglädje i kapitlet på sidan 84.

Bilder på bokens baksida:

Överst Baras och Svedalas gamla kommunvapen
före sammanslagningen 1977 och därunder
Svedalas nuvarande kommunvapen.

© 2014 Föreningen Svedala-Barabygden

Redaktionskommitté:

Kjell Bergman, Jan A Johansson, JanAnders Persson och Mats Olsson.

Bildbearbetning och grafisk formgivning: Mats Olsson.

Tryckeri:

Norra Skåne Offset AB, Hässleholm

ISSN 1653-0454

ISBN 978-91-979853-3-8

INNEHÅLL

Svedala provinsialläkardistrikt 1886-1919

av Ulf Jakobsson Sid 5

Hela bygdens stolthet – Samrealskolan i Svedala

av Åsa Björkman Sid 18

”Ingen har fått gå före mig!”

Om Sune Göransson, tidigare skoldirektör i Svedala

av Christer Neleryd Sid 36

Kooperationens väg genom välfärdssverige

av Ingegerd Stenkvist Sid 50

En skånsk bondes levnadsöden

Johan L Jönsson i Aggarp skrev berättelsen om sitt liv

av Jan A Johansson Sid 62

Hyby nya kyrka - 50 år

Då patronus Trolle till Klågerup bygde Hyby kyrka.

Vad de gamla berätta om tillkomsten av templet, som nu
blivit församlingens stolta egendom. Sid 78

Ritglädje - med avtryck i Svedalas föreningsliv

av Lars-Olle Svensson Sid 84

På fritiden

av Lennart Börnfors Sid 99

I tidningen för 50 år sedan – 1964

av Kjell Bergman Sid 115

Bilder från arkivet

av Mats Olsson Sid 123

FÖRORD

Lokalhistorien kan berika och fördjupa vår bild av nutiden. I dessa dagar pågår en livlig diskussion kring den svenska skolan. I denna årsbok finns två artiklar om Svedalas skolhistoria. Åsa Björkman, en ny medarbetare, har skrivit en gedigen och uttömmande artikel om Samrealskolan i Svedala. Vår numera välkände medarbetare Christer Neleryd har skrivit om en välkänd profil för många svedalabor, Sune Göransson, som var med om att införa först Enhetsskolan och därefter Grundskolan i Svedala. Tillsammans ger dessa båda artiklar en gedigen bakgrundshistoria till Svedalas nuvarande skolundervisning.

Till diskussionen om skolorna hör också diskussionen kring kunskap och bildning. Jan A Johansson, boende i Aggarps by, hörde talas om den bildningstörstande Johan L Jönsson på Källgården och ger oss här ett porträtt av denne läsande lantbrukare.

I likhet med skolorna är även den nutida sjukvården föremål för en intensiv debatt. Ulf Jakobsson, med ursprung i Svedala, har skrivit om framväxten av en organiserad läkarvård under vårt samhälles första decennier.

Förra året lade Coop i Svedala ner sin verksamhet, efter att under många år ha varit en del av vårt samhälles dagliga liv. Ingegerd Stenkvist har skrivit om denna framträdande del av Svedalas - och Storgatans - historia.

Trots att denna årsbok har fått en viss tematisering så vill vi ändå erbjuda våra läsare den variation av ämnen som vi har fått så mycket uppskattning för. I tidningsartikeln om firandet av Hyby nya kyrkas 50-årsjubileum finns bland annat berättelsen om hur den gamla kyrkan brann ner och vi fascineras av ögonvittnenas klara minnesbilder.

Två artiklar bygger på ett rikt bildmaterial. Lennart Börnfors, som tidigare har skrivit två böcker om fotografen Martin Svensson, skriver här om fritidslivet i gångna tider med fotografier som utgångspunkt. Lars-Olle Svensson, som tidigare bidragit med artiklar till vår årsbok, skriver här om sitt tecknande som under många år berikade Svedalas föreningsliv.

I vanlig ordning skriver undertecknad om vad som kunde läsas om Svedala i tidningarna för 50 år sedan och Mats Olsson bidrar med intressanta bilder från arkivet. Mats har också, i likaledes vanlig ordning, stått för bokens grafiska utformning.

För Föreningen Svedala-Barabygden

Kjell Bergman

ordförande

SVEDALA PROVINSIALLÄKARDISTRIKT

1886-1919

av Ulf Jakobsson

Provinsialläkarsystemet infördes redan i mitten av 1600-talet och kan ses som en föregångare till dagens distriktsläkare. Provinsialläkarna var läkare anställda av staten för att ha hand om hälso- och sjukvården på landsbygden. Tanken med att öka tillgängligheten till hälso- och sjukvård på landsbygden var god då majoriteten av befolkningen bodde just där, men systemet var trögstartat och under 1600- och 1700-talen var antalet provinsialläkare i Sverige mycket få. Exempelvis fanns det under 1700-talet enbart nio provinsialläkare i hela Sverige, varav en var stationerad i Kristianstad län och hade hela Skåne som sitt upptagningsområde. Det var inte förrän på 1800-talet som antalet läkare ökade markant, och det var då främst tillsättningen av tjänster som extra provinsialläkare som gjorde att tillgången till läkarvård ökade. Vid mitten av 1800-talet hade antalet provinsialläkare ökat till 65 (+26 extra provinsialläkare) och vid sekelskiftet 1900 fanns det totalt 138 provinsialläkare samt 135 extra provinsialläkare.

Landsbygdens hälso- och sjukvård

Landsbygdens hälso- och sjukvård bedrevs under 1800-talet huvudsakligen av provinsialläkare och barnmorskor. Provinsialläkarna var statligt avlönade läkare med uppgift att bland annat vara ansvariga för hospitalet, bota sjuka och ge råd om hälsofrämjande åtgärder och barnuppfostran samt att övervaka befolkningens hälsa. Även barnafödslar (d.v.s. de som inte barnmorskorna kunde ta hand om) och obduktioner ingick i arbetsuppgifterna. Alla provinsialläkare var ensamt ansvariga för sitt tjänstgöringsdistrikt och var skyldiga att årligen skicka in rapporter till Medicinalstyrelsen (idag Socialstyrelsen). Dessa rapporter innehöll uppgifter om bland annat befolkningsstorlek, inklusive antal födda och döda, allmänna förhållanden (väder, skörd, etc.), det allmänna hälsotillståndet hos befolkningen (sjukdomar, skador, boendeförhållanden etc.), vaccinationer samt tillgång till apotek och hälso- och sjukvårdspersonal (läkare, barnmorskor, veterinärer, etc.). År 1829 började även tjänster som extra provinsialläkare att inrättas. De ”ordinarie” provinsialläkarna och de extra provinsialläkarna hade samma tjänstgöringsskyldigheter och samma utbildningskrav, men hade olika stora upptagningsområden. De extra provinsialläkardistriktet omfattade ett mindre antal socknar än de ordinarie och skulle alltid tillhöra ett ordinarie distrikt. Inte förrän 1890 beslutades att det även skulle finnas en så kallad förste provinsialläkare i varje län som skulle utöva tillsyn över hälso- och sjukvården i länet och samtidigt tjänstgöra som provinsialläkare i ett distrikt. Utöver

provinsialläkarna fanns även privatpraktiserande läkare på vissa orter, dock i mycket varierande antal.

Barnmorskorna sågs ofta som provinsialläkarens "högra hand" och ansvarade främst för mödravård och förlossningar, men biträdde även provinsialläkarna med andra sjukvårdande arbetsuppgifter. Under andra hälften av 1800-talet var tillgången på barnmorskor god, vilket troligen var ett resultat av att det redan i början av 1800-talet påbjöds att varje socken skulle ha minst en examinerad barnmorska. Antalet anställda barnmorskor i Svedalas provinsialläkardistrikt varierade mellan 5-10 stycken under perioden 1886-1900, med ett ökande antal över tid. Detta motsvarade omkring en till två barnmorskor per socken, vilket stämmerväl överrens med andra distrikt i Skåne. En mindre andel barnmorskor i distriktet var privatpraktiserande.

I motsats till den goda tillgången på barnmorskor så var det mycket få sjuksköterskor som tjänstgjorde på landsbygden under 1800-talet och vid 1900-talets början. Behovet av sjuksköterskor var generellt väl tillgodosett på sjukhusen i städerna, men det var inte där behovet var som störst då omkring 90 procent av befolkningen bodde på landsbygden. I Svedalas provinsialläkardistrikt fanns inte någon sjuksköterska förrän närmare sekelskiftet

1900. En anledning till detta var bland annat att det faktiskt inte fanns någon formell sjuksköterskeutbildning i Sverige förrän på 1880-talet. En annan anledning var det rent ekonomiska perspektivet, att det krävdes att någon var villig att betala lönekostnaderna, men år 1898 beslutade landstinget att bevilja anslag för anställning av sjuksköterskor med uppdrag att tjänstgöra inom de olika provinsialläkardistrikten. Detta finansiella tillskott gjorde det möjligt för Svedala att, tillsammans med Skurups distrikt, anställa en gemensam sjuksköterska. Carolina Lindberg tillträdde tjänsten som sjuksköterska 1899 och stationerades i Svedala. Enligt riktlinjerna gällde då att den patient som anlätade en sådan sjuksköterska kunde göra detta utan någon avgift, men man var tvungen att erbjuda henne fri kost och logi under vistelsen, samt fri resa fram och tillbaka.

Barnmorskan Signe Sparrström (1891-1977) hjälpte många svedalabor till världen.

”Qvacksalvare”

Tillgången till hälso- och sjukvård var mycket begränsad under största delen av 1800-talet. Den närmaste läkaren fanns i Malmö och inte förrän 1877 inrättades Anderslövs provinsialläkardistrikt, där även Svedala socken med omnejd ingick. De långa avstånden till närmaste läkare, tillsammans med en viss misstro till läkarnas behandlingsmetoder, gjorde att framförallt allmogen inte gärna sökte sjukvård, utan förlitade sig istället på Guds välvilja och olika huskurer. Att anlita ”kloka” gummor och gubbar för vård och behandling av såväl människor som djur var vanligt. Dessa kloka gummor och gubbar kallades ”kvacksalvare” av de professionella yrkesutövarna. Kvacksalvarna utgav sig för att kunna bota en lång rad av sjukdomar med mer eller mindre spektakulära metoder.

I provinsialläkarnas årsrapporter till Medicinalstyrelsen skulle alla kvacksalvare inom distriktet också inrapporteras. I rapporterna från Svedalas provinsialläkardistrikt kan man bland annat läsa om att boende i distriktet anlidade ”en qvinsperson vid namn Maria Pettersson, dotter till aflidna s.k. kloka i Winninge, som fortsätter moderns verksamhet och behandlar olika slags sjukdomar, skrifver recept, röker de sjuka m.m.” I Alstad fanns även en annan ”qvacksalvare” vid namn Jeppa Larsson som endast behandlade kreatur, och var flitigt anlitad av de boende i Svedala på grund av att det inte fanns någon veterinär inom distriktet. Även ”Åsumspågen” nämns i årsrapporterna som en flitigt anlitad kvacksalvare. Dock rapporteras bara om en kvacksalvare som var boende inom distriktet och det var bonden Nils Christensson i Gustafs socken som ”sysselsätter sig med i synnerhet djursjukdomar, men stundom äfven med menskliga åkommor”. Troligen fanns en ganska stor underrapportering av kvacksalvare.

Svedala provinsialläkardistrikts början

I april 1885 flyttade Anders Ottoson till Svedala för att bli praktiserande läkare. Året efter tillträdde han tjänsten som extra provinsialläkare. Han bodde på Storgatan i centrala Svedala, i ena hörnet av stortorget.

Anders Ottoson tjänstgjorde som extra provinsialläkare i Svedala mellan åren 1886 och 1917. Han var Svedalas förste egna provinsialläkare. Innan dess tillhörde Svedala socken Anderslövs provinsialläkardistrikt som omfattade 16-18 socknar. Svedalaborna var då i stort sett helt hänvisade till provinsialläkaren i Anderslöv när de blev sjuka. Dock fanns det även en privatpraktiserande läkare (Dr. A. Bergvall) i Svedala från mitten av 1800-talet fram t.o.m. 1886 då doktor Ottoson tillträdde sin tjänst. I Svedala extra provinsialläkardistrikt ingick från början enbart Svedala, Skabersjö och västra Kärrstorps socknar, men distriktet utökades bara några år senare (år 1890) med ytterligare två socknar: Gustafs och Lyngby socknar. Under en period kring 1911-1912 framlades ett förslag att provinsialläkarstationen i Anderslöv istället skulle flyttas till Svedala. Förslaget hade till

Så här ser huset ut idag, på Storgatan 8, där Anders Ottoson bodde

och med kommit så långt att det var insänt till Medicinalstyrelsen för yttrande, men avslogs kort därefter, på grund av stora protester från framför allt politiker i Anderslövs kommun.

Provinsialläkarens arbete

Arbetet som provinsialläkare var ganska ensamt och krävande. Provinsialläkaren blev tilldelad ett distrikt där han ensam var ansvarig för all hälso- och sjukvård. Uppdragen enligt Medicinalstyrelsen var ganska omfattande (se ovan) samtidigt som distrikten generellt var mycket stora. Dessutom var möjligheterna att förhindra sjukdom och död mycket begränsade. Den medicinska vetenskapen hade visserligen gjort stora framsteg och kartlagt många sjukdomar och deras orsaker, men vård och behandling av sjukdomarna var däremot inte lika utvecklat. Detta gjorde att nyttan av läkarna och deras insatser ofta blev ifrågasatt. Folk undvek inte sällan att kontakta provinsialläkaren, dels på grund av att tilltron till hans behandlingsmetoder var låg, dels på grund av att allmänhetens syn på sjukdom och dess uppkomst ofta var ganska olik läkarens. Till exempel ansåg provinsialläkarna att en ren kropp och frisk luft i bostäderna var hälsofrämjande, medan allmogens utgångspunkt istället var att smuts var ett effektivt skydd mot sjukdom och att enbart tvätta sig en gång i veckan eller mera sällan var mer regel än undantag. Dessutom ville man inte gärna vädra sina bostäder, som läkaren ordinerat, för då försvann den värdefulla

värme som man med stor möda försökte upprätthålla. I provinsialläkarens årsberättelser framkommer tydligt att bristen i allmogens hygien och bostädernas ”snygghet” var ett återkommande problem. Även allmogens motvilja mot provinsialläkarens förslag på åtgärder är ganska uttalad i rapporterna. Men läkarnas arbete ledde ändå till successiva förbättringar över tid, och i takt med att folk fick ökad insikt i hygienens betydelse för sjukdomars uppkomst minskade till exempel dödligheten i sårinfektioner.

Även om åtgärderna för att bota sjukdomar var begränsade kunde kunskapen om deras uppkomst möjliggöra förebyggande arbete för att förhindra deras uppkomst och spridning, och det var just det som blev grundstommen i provinsialläkarnas arbete. Det förebyggande arbetet kunde handla om allt från råd om hygien och vaccinering till att vara ledamot i hälsovårdsnämnden.¹ Arbetet i hälsovårdsnämnden inriktade sig framför allt på insatser för att förbättra hygien och renhållning, vilket under 1800-talets senare hälft var de effektivaste åtgärderna för förbättrad folkhälsa. Sakta började de sanitära förhållandena förbättras, bland annat genom utbyggnad av vatten- och avloppssystemen samt förbättrad avfallshantering, vilket i sin tur ledde till att framförallt de vattenburna infektionerna minskade kraftigt. Som ett resultat av satsningarna på det förebyggande folkhälsoarbetet i Sverige hade sjukdomar såsom smittkoppor, frossa (malaria), rödsot (dysenteri) och kolera, som var några av 1800-talets stora folkhälsoproblem, i stort sett helt försvunnit vid sekelskiftet 1900.

Doktor Ottoson skrev i årsrapporterna även om bostadsmiljön som var av ganska varierande kvalitet. I de nybyggda husen var standarden generellt god, men även om dessa gjordes både rymligare och ljusare lade de boende ändå inte så stor vikt vid ”ordning och snygghet”. Dessutom var trångboddhet vanligt framförallt bland den fattiga allmogen, och trångboddheten, tillsammans med oviljan att vädra och att matlagningen ofta skedde i ”boningsrummet” ledde snabbt till en ohälsosam bostadsmiljö. Dels var bostäderna (t.ex. ventilation, möjligheter till tvätt och att sköta sin hygien) inte anpassade för detta levnadssätt, dels ökade trångboddheten risken för spridningen av olika sjukdomar. Anledningen till att matlagningen skedde i boningsrummen, istället för i köket, var för att spara på bränslet genom att laga mat och värma bostaden på samma gång. Ofta var bostäderna fuktiga, bland annat på grund av dålig ventilation och att man torkade sina kläder inomhus under större delen av året. Dessutom var det inte ovanligt att man även hade djuren (t.ex. fjäderfä) inomhus. Den stora befolkningsökning som skedde över tid (framförallt i samband med råsockerfabrikens tillkomst) ledde till en stor bostadsbrist i Svedala, vilket i sin tur gjorde att trångboddheten ökade ännu mer och att lokaler som egentligen inte var lämpliga att bo i började användas som bostäder.

¹ 1874 kom Sverige första hälsovårdsstadga och det blev obligatoriskt att varje stad skulle ha en hälsovårdsnämnd

I provinsialläkarens arbetsuppgifter ingick även tillsyn av företagens arbetsmiljö. I provinsialläkarrapporterna från Svedala rapporterar doktor Ottoson, under rubriken "Olägenheter af fabrik eller annan näring på arbetares eller närboendes helse", bland annat ett flertal fall av arbetsplatsolyckor på Aktiebolaget Åbjörn Andersons mekaniska verkstad med gjuteri, dock oftast av mindre svårighetsgrad. Under samma rubrik rapporteras även om den olidliga stanken på grund av utsläppen i den närliggande ån från läder- och vitgarferiet. Svedala mejeri uppgavs göra utsläpp av gödselvatten från svinstallet i närliggande vattendrag, vilket även det gav en ohygglig stank för de kringboende. Utsläppen från olika företag var ett återkommande problem. År 1897 kom till och med ett skriftligt klagomål från Malmö stad angående föroreningar av vattnet i Sege å. Det var utsläpp av klokvatten från Svedala tätort och spillvatten från sockerbruket som hade förorenat vattnet till den grad att Malmö vattenverk hade "icke utan stor olägenhet kunnat taga sitt vatten från nämnda å vid Bulltofta". Även om de flesta vidtog åtgärder efter provinsialläkarens/hälsovårdsnämndens påpekande så fanns det undantag. Ett sådant undantag var korvfabriken, som ägdes av hästslaktare Persson, som köpte upp självdöda, tuberkulösa och andra sjuka djur som sedan användes i korvtillverkningen. De hygieniska förhållandena var mycket dåliga och det rapporterades om såväl en tydlig stank och en dålig hygien. Trots att ett flertal påpekanden och viten utdömts gjordes inga åtgärder för att förbättra hygien.

Vård och behandling

Långt in på 1800-talet var den så kallade humoralläran fortfarande utgångspunkt för vård och behandling av sjukdomar. Läran utgick från att sjukdomar orsakas av obalans i kroppens vätskor och för att bota sjukdom måste denna obalans åtgärdas. Man räknade med fyra kroppsvätskor: blod, slem, gul galla och svart galla. I enlighet med denna lära skulle den sjuke bli frisk om olika vätskor tömdes ut i stora mängder och det var huvudsakligen åderlåtning, lavemang, avföringsmedel och iglar som användes. Även om dessa tankar avtog efterhand under slutet av 1800-talet levde de delvis kvar, ofta på grund av att läkaren var ganska maktlös mot de sjukdomar som folket drabbades av. Även om läkaren visste att metoderna var mer eller mindre verkningslösa så var det bättre att använda dessa än att inte göra något alls.

Som en följd av de begränsade möjligheterna att kunna bota sjukdomar fokuserades vård och behandling på att istället lindra symtomen. Nedan följer några exempel på diagnoser och vad som kunde ordinerats av dåtidens läkare:

- Masksjukdomar och skabb

Laxermedel (Jalaparot eller rabarberrot) blandat med kvicksilver.

- Fallandesjuka (Epilepsi)
Åderlåtning, Valeriana (lugnande läkemedel), bävergäll och torkad oxgalla.
Spansk fluga i nacken. (Spansk fluga baserades på pulver av en skalbagge från södra Europa, användes som liniment utvärtes för ökad blodcirkulation).
- Frossa (Malaria)
Malaria som förekom i Sverige långt in på 1800-talet, behandlades med huvudsakligen Chinapulver (som var ett febernedsättande medel från barken av ett lövträd i Sydamerika eller Västindien).

De medicinska upptäckterna gick dock snabbt framåt och de medicinska behandlingarna blev både fler och effektivare. I slutet av 1800-talet och början av 1900-talet gjordes bland annat följande upptäckter som hade stor betydelse för folkhälsan: pastörisering, röntgen, narkos, desinfektion av operationssal och operatör, vaccination mot rabies samt flertalet bakteriologiska upptäckter (t.ex. tuberkulos- och kolerabakterien). Under 1900-talet följde sedan en rad upptäckter som revolutionerade sjukvården, inte minst Sulfa (1930-talet) och Penicillin (1940-talet).

Prästerskapets och allmänhetens medicinska skyldigheter

I Medicinalverkets författningssamling från 1824 finns angivet att även prästerna och allmänheten hade vissa medicinska skyldigheter. Dessa var dels rapporteringskyldighet om smittsam och annan allvarlig sjukdom till provinsialläkaren, dels vård och behandling enligt tydliga instruktioner.

"... innan läkare hunnit ankomma, bör prästerskapet, med anledning af underrättelse och efter godkända läkareböcker, gifva råd till sjukdomens behandlande, tillse att de sjuke vederbörligen skötas samt, framför allt söka förekomma otjänliga läkemedel och okunnige människors befattnings med de sjuke ..."

Medicinalverkets författningssamling (§1)

Prästerna skulle även se till att personer med smittsam sjukdom avskiljdes från de friska, för att förebygga ytterligare smittspridning. Detta kunde ske genom hembesök och/eller genom att kungörelser och varningar lästes upp från predikstolen. Prästen hade även skyldighet till liknande tillsyn och åtgärder gällande smittsamma sjukdomar hos djur, framförallt boskap.

I författningssamlingen fanns även råd och anvisningar om hur allmänheten skulle förfara när sjukdom uppstod. Rapport skulle i första hand lämnas till provinsialläkaren

och om inte denne fanns tillgänglig skulle istället prästen underrättas. Om det dröjde innan läkaren kunde komma, vilket inte var ovanligt, skulle sjukdomsbegränsande åtgärder sättas in. I Medicinalverkets författningssamling står det bland annat följande förhållningsregler för allmänheten:

"De sjuke böra läggas i rymliga och luftiga rum, icke många hvardera, samt aldrig tvenne sjuka i en säng. Ännu mindre med en frisk. De sjuke böra icke besökas af flere personer än som till deras skötsel nödvändigt fordras; således må hvarken grannar eller främmande personer mottagas i det hushåll, der sjukdomen utbrutit; ännu mindre hysas någon längre tid. Men då oundvikligen fordras, att någon skall en sjuk besöka bör det icke ske på fastande mage; han må icke heller förtära någonting hos den sjuke eller i huset, och icke gå dess säng för nära, allra minst ställa sig så att dess andedrägt insupes."

Lite kuriosas om provinsialläkarens arbetsförhållanden

Provinsialläkaren hade, som tidigare nämnts, ensam det medicinska ansvaret för invånarna i sitt distrikt och förväntades alltid vara tillgänglig, dygnet runt, vardag som helg. Sjukresor på storhelger var inget ovanligt. När läkaren reste från sin bostad var han tvungen att se till så att man i bostaden alltid kunde underrätta var han kunde nås, och han fick inte resa utanför distriktet utan att i förväg anmäla detta till landshövdingen.

För att få lite ledigt fick en ansökan om ledighet först ställas till landshövdingen som beviljade eller avslog ansökan. Om ledigheten var längre än en månad skulle ansökan istället skickas in till Medicinalstyrelsen. En förutsättning för att läkaren då skulle få sin ansökan beviljad av Medicinalstyrelsen var att han gav förslag på en legitimerad läkare som kunde vikariera för honom under hans frånvaro.

Under 1800-talet hade provinsialläkarna skyldighet att vid högtidliga tillfällen bära uniform. Denna bestod av blå byxor, vit väst och blå rock av fracksnitt. Den hade stora gula knappar och på krage och ärmuppslag var läkarembblemet broderat i guld. Till uniformen hörde även en så kallad tvåhörning (en hatt av båttyp) samt värja. Uniformen var huvudsakligen avsedd som en högtidsdräkt och var obligatorisk som paraduniform ända fram till 1909. Det är dock oklart i vilken utsträckning uniformen verkligen bars av provinsialläkarna.

Anders Ottoson, Svedalas förste provinsialläkare – en kort biografi

Anders Ottoson, son till lantbrukaren Otto Nilsson och Kerstin Nilsdotter, föddes den 19 juni 1850 i Hässleberga, Lyngby socken. Precis som de flesta barn till lantbrukare vid denna tid fick han redan i tidig ålder, och under största delen av sin uppväxt, delta

aktivt i föräldrarnas lantbruk. Vid 16 års ålder påbörjade han sina gymnasiestudier som privatist och avlade mogenhetsexamen (studentexamen) år 1874. Därefter följde studier vid Lunds universitet i naturvetenskapliga ämnen för den så kallade "medicofilen" (förberedande medicinsk examen inför läkarutbildningen)² som avslutades 1876. Läkarutbildningen genomförde han även den vid Lunds universitet och var klar med sin medicine kandidatexamen 1880. Doktor Ottoson avlade fyra år senare även medicine licentiatexamen.³ Efter sin grundutbildning arbetade han på lite olika ställen, bland annat som biträdande läkare vid hälsobrunnen Hälsan i Helsingborg (under 1881) och som underläkare på medicinkliniken vid Lunds lasarett (1883-1885). I mars 1885 flyttade doktor Ottoson till Svedala och arbetade under det första året där som privatpraktiserande läkare. Han bodde då på Storgatan 8 (kvarteret Duvan) i sydvästra hörnet av Stortorget.

Anders Ottoson
1850 - 1942

² Medicofilen (hette egentligen Medico-filosofisk examen) var en äldre akademisk examen som avlades vid filosofisk fakultet och var obligatorisk för tillträde till medicinsk fakultet. Den avskaffades 1907.

³ Vid Lunds universitet

År 1886 bildades Svedalas extra provinsialläkardistrikt och Anders Ottoson tillträdde då tjänsten som extra provinsialläkare. Förutom tjänsten som provinsialläkare var han även järnvägsläkare vid järnvägslinjen Malmö-Ystad åren 1887-1918 och Lund-Trelleborgs järnvägar 1896-1918. Järnvägsläkare var läkare som var förordnade vid järnvägar för personalens vård och erhöll arvode av den järnväg vid vilken de var förordnade. Ofta hade järnvägsläkaren mottagning för järnvägspersonalen ett par gånger i månaden.

Anders Ottoson gifte sig den 24/9-1887 med den 18 år yngre Zelma Andersson (1868-1946), dotter till fabrikör Åbjörn Anderson och hans hustru Elna.⁴ Tillsammans med Zelma fick Anders Ottoson fem barn, fyra söner och en dotter. Dock dog de två

Familjen Ottoson i trädgården till huset vid Stortorget.

förstfödda barnen i unga år. Deras första barn var Jon Otto (f. 1888), som gick i sin faders fotspår och utbildade sig till läkare. Han blev senare anställd i fältläkarkåren (arméns läkarkår) som fältläkarstipendiat, men dog 1918 på Lunds lasarett, endast 30 år gammal. Dödsorsaken anges i kyrkböckerna som influensa/lunginflammation, men var troligvis Spanska sjukan då det var just under denna tid som denna farsot härjade som värst. Spanska sjukan var en världsomfattande influensapandemi som skördade fler liv

⁴ Åbjörn Andersson grundade Aktiebolaget Åbjörn Anderson (mekanisk verkstad med gjuteri) år 1882.

än hela 1:a världskriget. Omkring fem procent av hela världens befolkning dog under denna pandemi och det var främst unga, friska personer som drabbades.⁵ Deras andra barn var Nils Erik (f. 1889-09-12) som även han dog, knappt tre år gammal, den 24 maj 1891. Här var dödsorsaken ”strypsjuka” (det vi idag kallar difteri eller äkta krupp), en mycket allvarlig bakterieinfektion som obehandlad leder till döden för 5–10 procent av de drabbade. Sjukdomen var vanlig i Sverige under 1800-talet och dödade årligen tusentals barn, då det varken fanns någon bot eller vaccin mot difteri.

Det tredje barnet var Nils Torsten (1891-1967). Även han utbildade sig till läkare och var bland annat fängelseläkare och stadsläkare i Ystad samt under kortare perioder tillförordnad provinsialläkare i Sjöbo, Svedala och Anderslövs provinsialläkardistrikt. Hans uppdrag som tillförordnad extra provinsialläkare i Svedala varade dock endast tre månader, från oktober till december 1918. Sonen Anders Emil (1893-1974) föddes några år efter Nils och blev sedermera bokhandlare i Svedala. Hans bokhandel ”A.E. Ottosons bok, musik och pappershandel” låg i hörnet Storgatan-Hantverkargatan.⁶ Deras femte barn var dottern Kerstin Ingeborg (1895-1974) som utbildade sig till gymnastikdirektör och arbetade bland annat på ortopedkliniken på sjukhuset i Lund. Gymnastikdirektör var en titel för de som vid högskola avlagt gymnastiklärarexamen och kan ses som en motsvarighet till dagens sjukgymnaster.

Anders Ottoson hade även en rad olika förtroendeuppdrag i olika nämnder och styrelser, fram för allt kommunala. Han var bland annat medlem i kommunalnämnden och hälsovårdsnämnden i Svedala, ledamot i kommunalfullmäktige i Svedala köping och i kyrkorådet. Han var även styrelseledamot i Svedala sockerfabriks AB styrelse, ledamot i styrelsen för bankkontoret i Svedala⁷ samt styrelseordförande i Aktiebolaget Åbjörn Anderson under många år.

Efter att Svedalas provinsialläkardistrikt bildats 1886 tjänstgjorde doktor Ottoson där som extra provinsialläkare i över 30 år, ända fram till 1917. Han var då 67 år. Efter sin tid som provinsialläkare fortsatte han under ett antal år som privatpraktiserade läkare i Svedala. Anders Ottoson avled efter en tids sjukdom den 7 januari 1942 (i Svedala). Han var då 92 år gammal.

Svedala provinsialläkardistrikt efter 1917

Anders Ottoson efterträddes av Olof Hagström (tf. 1918 i 6 mån) och senare även av sin egen son Nils Ottoson (tf. 1918 okt-dec). Därefter tillträdde Einar Görander tjänsten

⁵ Vilket motsvarar ca 80 miljoner människor

⁶ Idag ligger det en radio/TV-handlare i dessa lokaler

som extra provinsialläkare (tjänstgjorde under åren 1919-1926). Gustaf Lenninger tjänstgjorde i distriktet under åren 1926-1955. Inte förrän 1938 övergick Svedaladistriktet från ett extra till ett ordinarie provinsialläkardistrikt. Doktor Lenninger innehade då tjänsten, vilket gjorde att han blev Svedalas förste (ordinarie) provinsialläkare.

Källor

Riksarkivet:

- Protokoll från Medicinalstyrelsen
- SCB årlig statistik/folkräkning

Landsarkivet i Lund:

- Provinsialläkarrapporter från Svedala
- Årsrapporter från 1:e provinsialläkaren i Malmöhus län.
- Lyngby kyrkoarkiv, Födelse- och dopböcker, C:4
- Svedala kyrkoarkiv, Fastighetslängd, AIIc:1
- Svedala kyrkoarkiv, Födelse- och dopböcker, C:6-7
- Svedala kyrkoarkiv, Lysnings- vigselbok, E:3
- Svedala kyrkoarkiv, Död- och begravningsbok, F:4
- Universitetssjukhusets i Lund arkiv (födelse- och dödböcker)

Skånska Dagbladet (nekrolog), 9/1-1942

Kongl. Maj:ts förnyade nådiga instruktion för Provincial-läkarne i riket. Årstrycket den 13 juni 1822.

Sveriges dödsbok 1901-2009

⁷Bankkontoret bytte ägare ett flertal gånger under denna period, bl.a. Folkbanken, Industribanken, Nordiska handelsbanken och Skånska banken.

Litteratur

Drakman, A. smuts – fara eller skydd? En studie av svenska provinsialläkares och allmogens skilda uppfattningar om hygien under sent 1800-tal. *Socialmedicinsk tidskrift*, 2012; 89 (1): 54-61.

Hjelt, O. *Svenska och finska medicinalverkets historia, 1663-1812 (vol. 2)*. Helsingfors, 1892.

Holmberg, S. (red.). *Svenska läkare*. P.A. Nordstedt & söners förlag, Stockholm, 1959.

Kock, W. (red.) *Medicinalväsendet i Sverige 1813-1962*. AB Nordiska Bokhandelns förlag, Stockholm, 1963. Sjöström, C. *Skånska Nationen 1833-1889. Biografiska och genealogiska anteckningar*. Lund, 1904.

Sjöström, C. *Skånska Nationen 1833-1889. Biografiska och genealogiska anteckningar*. Lund, 1904.

Widstrand, A. *Sveriges läkarehistoria (3:e & 4:e delen)*. Svenska Läkaresällskapet, Stockholm, 1934.

Widstrand, A. (red.). *Svenska läkare i ord och bild. Porträttgalleri med biografiska data över alla nu levande svenska läkare*. AB Biografiskt galleri, Stockholm, 1948.

HELA BYGDENS STOLTHET – SAMREALSKOLAN I SVEDALA

av Åsa Björkman

I Röda skolans lokaler huserar idag en förskola, och på den gamla skolgården, bland gungor och trehjulingar, hörs glada småbarnsskratt. Ingen skolklocka ringer in och ut till lektion, inga sena tonåringar kryssar mellan vattenpussarna för att komma i tid till morgonbönen och varken tyska verb eller kemiska formler traggas i korridorerna. För en förbipasserande, som bara ser vilken gammal skolbyggnad som helst, kan det vara svårt att inse att här under lång tid bedrevs en verksamhet av stor betydelse för generationer av unga människor, både från Svedala och från områdena runt om tätorten. I denna tegelbyggnad inrymdes under mer än 40 år Samrealskolan och dess föregångare vilka kom att möjliggöra för 1228 ungdomar med olika bakgrunder att läsa vidare efter avslutad folkskola och kanske också att använda sina kunskaper som en bro mot gymnasium och andra vidareutbildningar. I den här artikeln skall ni få följa skolan från den trevande starten 1908 till den omdiskuterade nedläggningen 1955.

Medan små- och folkskoleutbildning hade organiserats inom Svedala församling sedan 1700-talet är den högre utbildningens historia i Svedala ganska kort. Från 1897 till 1908 erbjöds ungdomar, som hade slutat den sexåriga folkskolan, att delta i en aftonskola där man fortsatte att studera folkskolans ämnen med fokus på modersmålet, räkning och skrivning. Att denna aftonskola inte precis höll måttet och varken var särskilt välbesökt eller välsedd kan man förstå när man läser protokollet av 1907 från Svedalas lärare- och lärarinneförening:

"Såsom bot framhäves, att fortsättningsskolan borde ordnas på ett helt annat sätt, att ämnesurvalet skulle vara mera intressant och lockande, att det praktiska, för det yttre livet betydande, mera framträda, att fortsättningsskolan anordnas efter de lokala förhållandena /---/ att större frihet än hittills borde lämnas undervisningen, att skolan blive tvåårig och att lämpligare tid än som aftonskolan, kunde beredas."

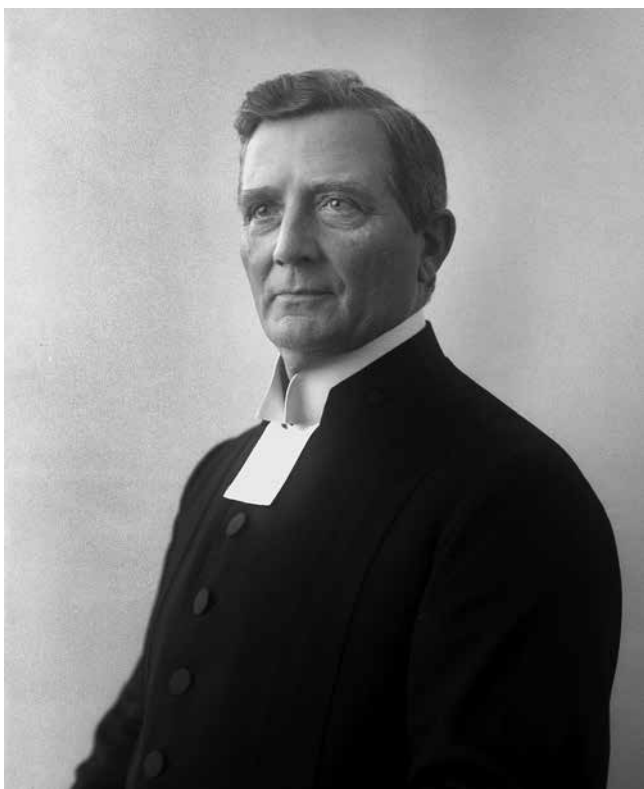
Året efter ställde man sig i samma förening frågan vad man kunde göra för ungdomar som lämnat folkskolan och konfirmandskolan. Då hade aftonskolan blivit nerlagd. Det var den inflytelserike kyrkoherden **Erik Palmquist** i Svedala som drev på inrättandet av en ny utbildningsanstalt, den högre folkskolan vilken startade 1908. Som ordförande

i den högre folkskolans första styrelse tycks han ha strävat efter att öka den nya utbildningens legitimitet genom att till styrelsearbetet kalla personer som innehade stort förtroende på olika nivåer i samhället. Den mest namnkunnige bland dessa styrelseledamöter var ingenjör Nils Fredriksson, senare undervisningsråd på Skolöverstyrelsen, som var mycket aktiv inom lokalpolitiken, men också den mest framstående uppfinnaren vid Svedalas största industri. Bland övriga ledamöter fanns Sparbankens kamrer, kommunalpolitiker, disponenter, lantbrukare och folkskollärare.

Den högre folkskolan, som kom att ledas av fil.kand. **Carl Axel Hallström** under åren 1908-1910, fick en kort livslängd.

(Hallström övergick senare till den kyrkliga banan och blev präst i Dalarna.) Skolans byggdes ut med två årsklasser vilket delvis kom att bero på att det genom uppförandet av en ny skolbyggnad fanns lämpliga lokaler. Samtidigt hade Sveriges riksdag 1909 infört den fyraåriga mellanskolan, och det var till en sådan som den högre folkskolan i Svedala omvandlades efter endast två år. Mellanskolan räknades, till skillnad från den högre folkskolan, som en s.k. högre utbildning och avslutades även med en kontrollerad examen. Under hösten 1911 diskuterades frågan om övergång till kommunal mellanskola vid flera kyrkostämmor i Svedala församling, och en skrivelse insändes till Kungl. Maj:t med anhållan om omvandling vilken också tillstyrktes. Ansvaret för utbildningen övergick därmed från den kyrkliga kommunen till den borgerliga. Kyrkan fortfor dock att vara huvudman för småskolan och folkskolan, den obligatoriska undervisningen, fram till 1958.

När skolan nu blev fyraårig tog fil.mag. **Thore Ljungqvist** över som föreståndare och han blev senare rektor med behörighet att arrangera realexamen, och den första examen avhölls i Svedala 1912. Skolsystemet var vid den här tiden ganska svåröverskådligt, med flera parallella vägar. De flesta barn gick dock i små- och folkskola, eventuellt

Kyrkoherde Erik Palmquist

med fortsättningsskola eller högre folkskola som påbyggnad. Vid sidan av dessa fanns läroverken med realskola och gymnasium, flickskolor och en del andra privata skolformer.

Mellanskolan kom att tillhöra köpingen i och med delningen av kommunen 1919 i en köpingskommun och en landskommun. Skolan hade dock en egen lokal styrelse, varför det inte var många ärenden, bortsett från de som behandlade lokalerna, som handhades av kommunalnämnden. Under 1920-talet bestod skolans styrelse, utöver rektor Ljungqvist, av kommunalnämndens ordförande, lantbrukare Per Pehrsson, disponent Appeltofft, gjuteriarbetare Herman Olsson (senare ersatt av stationskarl Nordahl) och folkskollärare Nils Thylén. Det är intressant att se hur de olika grupperna i tidens klassamhälle fick sin egen representant; den agrara näringen, högre och lägre tjänstemän samt arbetare. En grupp som dock saknades helt var – vid sidan av kvinnorna – proletariatet.

1932 kom den största förändringen för Mellanskolan sedan omvandlingen från Högre folkskola: Skolan förstatligades och ombildades till statlig samrealskola. Beslutet hade fattats redan 1928, efter det stora skolreformsarbetet 1927, men kom att genomföras fr.o.m. 1 juli 1932. Kommunens insats var att man ”åtog sig att tillhandahålla erforderliga undervisningslokaler jämte inredning och möbelutrustning”, medan skolan för övrigt blev en statlig angelägenhet. Svedalas köpingskommun utsåg efter förstatligandet inte längre examensvittnen vilket man gjort tidigare bland bygdens betrodda. Däremot utsåg man fortfarande skolstyrelsens medlemmar. Under 1930-talet fick Samrealskolan ökad konkurrens från folkskolan, då denna från hösten 1933 förstärktes med ett sjunde år och från 1946 med ett åttonde.

Jakten på lämpliga lokaler

Ett akut problem för den nystartade högre folkskolan var lokalfrågan. Vid starten 1908 kom skolan att inhysas i Svedala bys folkskola. Man förstår av skolrådsprotokollet att detta var en nödtåtgärd för att ”den trängande och behjärtansvärda saken snarast måtte realiserats”. Så småningom byggdes det en helt ny byggnad i kvarteret Venus, egentligen avsedd enbart för folkskolan i stationssamhället. Denna stod klar 1910 och möjliggjorde utvidgningen till fyraklassig mellanskola. Detta var den byggnad som kom att kallas ”vita skolan” i folkmun. Då Svedala municipal-

Svedala kommunala mellanskola - den så kallade "Vita skolan".

samhälles folkskola fick nya lokaler kunde Mellanskolan överta hela byggnaden. Detta medförde att en expansion blev möjlig och att lokalfrågan, åtminstone för en tid, löstes. Efter en blygsam start ökade både andelen ungdomar som påbörjade realskolestudier och gruppen som fullföljde fram till examen. Därmed blev snart lokalfrågan åter aktuell.

Till en beräknad kostnad av 140 000 kronor uppfördes 1919-1920 nya lokaler för Mellanskolan – detta trots ”rådande dyrtid” – i kvarteret Jupiter. Den gamla skolbyggnaden från 1909 hade aldrig varit avpassad för högre studier och Mellanskolan hade fullt utbyggd haft att kämpa med en ständig lokalbrist. Den nya skolan, längre fram kallad ”röda skolan”, var däremot ändamålsenligt inredd. Detta kom att bli Mellanskolan och Samrealskolans hemvist fram till nedläggningen 1955.

Svedala kommunala mellanskola, senare samrealskolan
- den så kallade "Röda skolan".

Pionjärerna

Det skrevs in 31 elever i den högre folkskolan 1908. Av dessa slutade två under läsåret på grund av sjukdom, två för att familjen flyttade och en avled. Av de resterande 26 flyttades 23 till högre klass. Fyra flickor: **Agnes Andersson, Greta Christiansson, Valborg Hellner** och **Elisabeth Karlsson** och tre pojkar: **Olof Andersson, Knut Palmquist** och **Emil Roth**, som inskrevs detta år, fortsatte fram till 1912, och de utgjorde därmed den första kullen som tog realexamen i Svedala. Av dessa pionjärer kom en av flickorna från V:a Karups församling i Nordvästskåne där hennes far var prost. De övriga kom från Svedalabygden.

Det var medelklassbarnen som dominerade bland de första som avlade realexamen. Detta stämmer väl med de undersökningar som har gjorts på läroverkselever. Det är dock inte alltid helt lätt att avgöra vilken socialgrupp eleverna tillhörde. En av pojkarna hade en far som betecknades som ”husägare” vilket inte säger en modern läsare så mycket, men etnologen Mats Lindqvist klassificerar i artikeln ”Arbetsliv och levnadsmönster i Svedala” husmännen eller husägarna som en del av ”det framväxande, jordlösa proletariatet”. Det var denna pojke, Emil Roth, som var mest framgångsrik i sina realskolestudier, och han var den ende av de sju som fortsatte direkt till gymnasiet. Tyvärr avled han 1916 i

ett epilepsianfall, innan han hann erövra sin vita mössa. Prostdottern, Valborg Hellner, vars mor var folkskollärardotter från Svedala, vilket kanske kan förklara varför hon kom att gå i skola just här, gick vidare till studier vid Högre lärarinneseminariet i Göteborg. Noterbart från denna första årgång är också att Knut, son till den drivande kraften bakom skolans uppkomst, kyrkoherde Palmquist, inte tänkte fortsätta den akademiska banan, utan vid avgången från Mellanskolan meddelade att han ville ägna sig åt lantbruksstudier efter avlagd realexamen.

Lika många elever som tog examen under läsåret 1911-1912 slutade vid Mellanskolan utan examen. En av pojarna övergick till annat läroverk efter ett år, men den nitiske rektorn Thore Ljungqvist höll noggrann koll på dem som en gång varit "hans" elever och noterade i avgångsmatrikeln att gossen tog studenten 1918 och att han så småningom blev tandläkare. Mia Andersson, utomäktenskaplig dotter till en änka och tvätterska, dog i tbc ett halvår efter att hon skrivits in på Mellanskolan. De övriga "avhopparna" kom antingen från lantbrukar- eller arbetarhem. För de flesta av dessa är inte framtida vägval antecknat. Därför sticker gjutarsonen Ille Gustavsson ut då rektor har noterat att han efter några år avlade musikdirektörsexamen i Stockholm. Ett arbetarbarn borde ha haft få om ens några förutsättningar att gå vidare till en estetisk utbildning i en annan del av landet, men Mats Lindqvist ger i tidigare nämnd artikel en möjlig förklaring. Han betecknar gjutarna som aristokrater bland arbetarna, med hög status, då deras profession krävde lång lärotid och en utpräglad lämplighet för yrket. Vidare efterforskningar har visat att det för Illes del var militärmusiken som kom att leda vidare. Som 14-åring, i samband med avhoppet från Mellanskolan, antogs han som musikelev vid Karlskrona grenadjärregemente och fyra år senare vid Musikkonservatoriet i Stockholm. Han gjorde senare en lysande karriär som militärmusiker – en ganska osannolik väg för barnbarnet till en borstbindare och sonen till en gjutare från det lilla stationssamhället Svedala.

Ille Gustafsson med blivande frun Ingrid Hedén

De faderlösa pojkarnas år

Vid 1915 års examen finns det något som signifikant avviker från vad man kan förvänta sig - fem av de sju pojkarna som erövrade examen var faderlösa! Sociologen Helen Dryler för i uppsatsen "Uppväxtvillkor och utbildningskarriär" ett resonemang kring vad som är positivt respektive negativt för utbildningskarriärer och konstaterar att det är negativt att växa upp med en ensamstående förälder oavsett vilken årskull under 1900-talet som man studerar. Troligen blir dock påverkan mindre ju närmare vi kommer nutiden då bidragsförskott etc. har gjort det möjligt för samhället att utjämna den ekonomiska olikhet som ensamförälderskapet orsakar. Detta gör det därmed särskilt anmärkningsvärt att två av de fem faderlösa pojkarna från 1915, **Sigfrid Burling** och **Runo Allard**, även gick vidare till gymnasiet. Samtidigt är det inte dessa två gossar som har skrivit in sig i kommunhistorien, utan han som hade 1915 års svagaste examen, **Johannes Brown**. Johannes var uppvuxen i Klågerup där hans far, som tidigare varit husar, först arbetade som stationskarl och sedan med olika arbeten. (Han var ytterligare en av de husägare som omnämns tidigare.) När Johannes skrevs in vid Mellanskolan 1912 antecknades han samtidigt i kyrkoboken som dräng. Han var äldst i en syskonskara på sju barn. Fadern dog i blodförgiftning 1914 när Johannes hade ett år kvar till examen. Johannes angav han

Tio av de sexton elever som tog examen 1915.

att han skulle börja på Länsmanskontoret i Lund efter sin realexamen. Exakt hur hans levnadsbana gestaltade sig är inte helt klart, men prästen antecknade i kyrkoboken från 1920-talets början att Johannes var kontorsskrivare. Så småningom blev han landsfiskal i sin gamla hemförsamling. 1946, samma år som hans mor dog, skapade han och hans hustru "Browns fond" varur ungdomar från Hyby församling fortfarande kan söka bidrag för eftergymnasiala studier. Det troliga är väl att han ville underlätta för ungdomar att gå vidare i sina studier på en nivå som låg helt utom räckhåll för honom själv.

Några kvinnliga elevöden

Av dem som tog examen 1915 var det ytterligare två elever som på flera sätt avvek från de övriga. Det var två flickor, **Ingar och Astrid Johansson**, vars far var kammartjänare på Skabersjö slott. Flickorna kom med andra ord från landsbygden och hade en oklar social bakgrund. De hade inte enbart folkskola som förberedelse utan hade också genomgått privatundervisning. En gissning är att de kanske gjorde det tillsammans med barn från slottet. Dessa flickor gick endast år två och tre i Mellanskolan därefter avlade de realexamen och gick vidare till en högre flickskola i Malmö. De tog studenten tre år senare – nästan tio år före flickors allmänna tillträde till högre läroverk. I 1915 års examenskull hittar vi också **Esther Sellberg** som var folkskollärardotter. Hon gick vidare till musikstudier, avlade kantorsexamen och kom att återvända till sin gamla skola som musiklärare. En sak som vi kan notera från examensfotot på föregående sida är att alla ungdomar inte hade råd att gå med till fotografen. Av 16 nybakade realare finns endast tio med på bilden.

I Mellanskolan gick ju inte enbart elever som fullföljde studierna fram till examen. Bland dem som hoppade av 1925 finns ett levnadsöde som sticker ut. **Dorothy Sparrström** föddes 1909 i Västervik. Hennes far var måleriarbetare och föräldrarna hade gift sig två månader före hennes födelse strax innan hennes mor, Signe, fyllde 18 år. Fadern dog i tbc när Dorothy var tio år och något år senare lämnade modern Västervik och flyttade med dottern till Bara. Modern

Dorothy Sparrström tillsammans med sin mor Signe.

hade då utbildat sig till barnmorska i Stockholm och fått kommunal anställning som barnmorska. De flyttade vidare till Svedala 1923 där Signe Sparrström blev distriktsbarnmorska och stannade fram till sin pensionering. Dorothy skrevs in i Mellanskolan samma år som de flyttade till Svedala och hon var en av ytterst få elever som hade en yrkesarbetande mamma. Andra mödrar till faderlösa elever antecknades enbart som änkor. Dorothy hoppade som sagt av före sin realexamen, men utbildade sig senare till sjuksköterska.

Svedala är som bekant ett ungt samhälle som växte fram i anslutning till den järnvägsforsning som uppstod sydöst om Stora Svedala kyrkby. Därmed har Svedala inga "gamla familjer" med stort inflytande som man kan se i orter av äldre ursprung. Det närmaste man kan komma en Svedalaöverklass är måhända familjen Åbjörnsson, ättlingar till grundaren av Svedalas största industri, Åbjörn Anderson. De flesta av Andersons barn stannade i Svedala. De tre söner arbetade inom företaget och de tre döttrar, som levde till vuxen ålder, gifte sig alla med ingenjörer som arbetade vid faderns industri. De flesta av dem bodde nära varandra i pampiga villor i anslutning till industriområdet. Utbildning var viktigt inom familjen. Traditionen berättar att Åbjörn Anderson, som själv saknade högre skolning, lärde sig att räkna på egen hand och tydligt insåg vikten av utbildning. Hur det var med hans döttrars utbildning vet jag inte, men 1930 tog hans barnbarn, de två kvinnliga kusinerna **Ingrid Åbjörnsson** och **Karin Härstedt**, realexamen samtidigt. De fortsatte också att studera tillsammans och tog studenten vid Lunds fullständiga läroverk för flickor 1933. Det var vid denna tid fortfarande sällsynt

Ingrid Åbjörnsson

Karin Härstedt

med kvinnliga studenter. Ingrid Åbjörnsson var årets bästa kvinnliga avgångselev vid Samrealskolan 1930, och både hon och Karin Härstedt fick bokpremium för goda studieresultat. Ingrid erhöll även ersättning för att hon spelade orgel vid morgonbönen.

1940 års bästa kvinnliga elev hade en totalt motsatt bakgrund till Åbjörn Andersons barnbarn. Hon hette **Svea Persson** och var från Krågeholm. Hennes mor var bara 18 år och ogift när hon föddes. Modern försörjde Svea på egen hand genom att arbeta som sömmerska och tillskärerska. Man förstår att familjen hade det svårt ekonomiskt, eftersom Svea var befriad från olika typer av skolavgifter. Att det gick riktigt bra för henne i Samrealskolan är lätt att inse, eftersom hennes betyg var så goda att hon kvalificerade sig för gymnasium direkt utan att behöva pröva in. Dock var det en postelevskurs som hägrade för Svea efter avslutad realskola. Frågan man

Svea Persson

kan ställa sig är om det egentligen inte var en större framgång för en arbetarflicka, med en ensamstående mor, att skaffa sig elevplats vid Kungliga Postverket än vad det var för kusinerna Ingrid och Karin ovan att ta studenten. Hur det gick för Svea Persson, och om hon verkligen blev postanställd, vet jag inte. Hon gifte sig 1950, men dog mycket tragiskt endast ett halvår senare.

Vivika Nordahl

När man undersöker vad eleverna vid Samrealskolan gjorde efter att de hade lämnat sin skola så finns det förstås en mängd olika vägar. Det som är tydligt är att ju längre tillbaka i tiden man kommer, desto vanligare var det att man gick i sin fars fotspår, särskilt för manliga elever. En bit fram i tiden kan man se att de gjorde modifierade yrkesval, men ändå ofta rörde sig inom kända domäner. I 1935 års examenskull möter vi t.ex. stationskarlssonen med realexamen i bagaget som ändå söker sig till järnvägen, maskinmästarsonen som gick vidare till tekniska studier och gjuteriarbetarsonen med ett bokpremium för studieflit och en avlagd

realexamen som tänkte sig att börja på gjuteriet i Svedala. Det fanns med andra ord både de med klassresenärsdrömmar och de som ”blev vid sin läst”. Flickornas yrkesval var (då som nu) mer begränsade och eftersom det endast var faderns yrke som antecknades i elevmatriklarna så var det mycket få av dem som sökte sig till samma yrke som sin pappa. Ett undantag är frisördottern **Vivika Nordahl** som slutade på Samrealskolan efter tre år utan att ta examen. Istället sade hon sig vilja bli just hårfrisörska.

En stabil personalkår

Vad är det som ger en skola dess själ? Riksdagen stiftar lagar som rör skolan, Skolverket (då Skolöverstyrelsen) ger ut direktiv för skolverksamheten, men i varje skola är det personalen som formar det dagliga arbetet och därmed bidrar till en bit av skolans själ eller anda. Särskilt påtagligt blir det i en skola med mycket låg personalomsättning.

Thore Ljungqvist, född 1881, blev skolans föreståndare och senare dess rektor 1910. Och det var också han som lotsade skolan genom övergångarna från högre folkskola till kommunal mellanskola och 1932 från kommunal mellanskola till statlig samrealskola. Ljungqvist kom från Linköping där hans far var bokhandlare. Han läste vid Uppsala universitet och var adjunksbehörig i Modersmål, Kristendom och Historia. Ljungqvist förblev sin skola trogen fram till sin död i lungcancer i maj 1938. Hans hustru och enda barn, dottern Ingrid, lämnade Svedala året därpå efter att Ingrid hade tagit sin realexamen vid Samrealskolan. Utöver sitt stora engagemang för sin skola var Ljungqvist även medlem i kommunfullmäktige, ordförande i nykterhetnämnden och tryckfrihetsombud i Svedala.

Thore Ljungqvist

Ljungqvist efterträddes av **Johan Marne**, född 1890, som kom att vara Samrealskolans rektor fram till dess avveckling 1955. Marne kom från Lund där hans far var trädgårdsmästare. Efter studier vid Lunds universitet tjänstgjorde Marne i Uddevalla, Trelleborg och Kristianstad. Han var adjunksbehörig i Modersmål, Historia och Tyska. Vid

Johan Marne på rektorsexpeditionen.

Kristianstad högre allmänna läroverk var han adjunkt i drygt tjugo år innan han

1938 utsågs till ny rektor i Svedala. Enligt en elev från Kristianstادتiden lär Marne ha sagt vid utnämningen att han avsåg att bli hela Svedalas rektor och enligt en annan elev att ”De (d.v.s. Svedalaborna) vet ju inte vad en skola är”. När man går igenom skolans elevmatriklar ser man en tydlig skillnad mellan de två rektorernas elevsyn. Där Ljungqvist noggsamt noterade sina lärjungars studief framgångar och yrkesexamina långt efter att de lämnat skolan och annat som var bra att känna

till, t.ex. att en förälder var avliden, så använde Marne matrikelns möjligheter för extra anteckningar enbart till att med rödpenna markera vilka gossar och flickor som gått extra länge i folkskolan och inte övergått till realskolan förrän efter sjunde året och att noggsamt notera vilka barn som var födda utom äktenskapet. Vid genomläsning av protokoll från kollegiets och skolstyrelsens möten, tillsammans med handlingar insända till kommunen, framträder en bild av rektor Marne som en person som var mån om att hävda sitt inflytande och föra fram sina åsikter. I en argtint brevväxling tog han strid med Svedala köping om äganderätten till begagnade staketstolpar, och i en anteckning i ett av kollegieprotokollen framgår att han förbjöd eleverna att använda kulspetspennor. Marne förde en hård kamp för bevarandet av realskolan som skolform i Svedala, och det var en ganska bitter rektor som lät sig intervjuas efter att den sista elevkullen hade lämnat Samrealskolan och som då slog fast att enhetsskolorna aldrig skulle komma att nå upp till

realskolornas standard och att den nya skolformen inte hade föräldrarnas stöd. Rektor Marne lämnade Svedala efter pensioneringen för att bosätta sig i Malmö. Han blev drygt 90 år gammal.

Rektor Ljungqvist gjorde på 1910-talet tre rekryteringar som gav Mellanskolan och Samrealskolan en personell ryggrad för flera decennier. Dessa tre lärare kom att bibringa generationer av Svedalaungdomar såväl bildning som fostran. 1912 kom ämneslärarinnan i Geografi, Biologi och Kemi, Tora Pettersson till Mellanskolan. 1915 anställdes såväl språkläraren Johan Cederberg som läraren i Matematik och Fysik, Edvin Forsman.

Tora Pettersson, eller **Titti** som hon kallades, född 1889, var kyrkoherdedotter och uppvuxen i Landskrona och i Vomb. Hon tog examen vid Högre lärarinneseminariet i Lund och tjänstgjorde två år i Anderslöv innan hon kom till Svedala. Hon var biträdande föreståndare för Mellanskolan redan från 1915 och senare tillsynslärare vid ombildningen till samrealskola, men när hennes manliga kollegor, i den statliga organisation som realskoleväsendet var, utnämndes till adjunkter så fick Titti Pettersson fortfara att vara ämneslärarinna eftersom hon inte hade universitetsexamen. Att hon tänkte sig att stanna i Svedala är ganska tydligt då hon och hennes mor lät bygga sig en villa i Svedala 1927, och så blev det. Titti Pettersson arbetade på Samrealskolan fram till och med vårterminen 1951. Därefter var hon sjukskriven fram till sin pensionering ett par år senare. Hon bodde under slutet av sitt liv i Lund och dog 1968.

Johan Cederberg, född 1885, var kyrkoherdeson från Vemmenhög. Efter universitetsstudier i Lund arbetade Cederberg på bank ett par år och även som informator innan han påbörjade sin lärarkarriär med en tjänst i Huskvarna. Han kom som sagt 1915 till Svedala och stannade där till sin pensionering 1951. Cederberg var adjunksbehörig i Engelska, Tyska och Franska och höll sina språkkunskaper vid liv genom flera studieresor till universiteten i Jena, Cambridge och Paris vilket nog får anses väldigt företagsamt vid denna tid. Cederberg förestod även skolbiblioteket. Efter pensioneringen bodde Cederberg bl.a. i Beddingestrand. Han levde fram till 1983.

Edvin Forsman, född 1885, var från Växjö där hans far var buntmakare (=körsnär). Han studerade i Uppsala och tjänstgjorde ett par år i Linköping innan han fick ordinarie tjänst i Svedala. Forsman var adjunksbehörig i

Johan Cederberg

Matematik och Fysik, men undervisade även i Teckning. Utanför Samrealskolan hade han även förtroendeuppdrag i bl.a. lönenämnd och valnämnd. Han gick i pension i samband med jullovet 1950. Han fick tyvärr bara ett år som pensionär och gick bort i januari 1952.

Adjunktstjänsterna och ämneslärarinnetjänsten tillsattes inte efter att Titti Pettersson, Cederberg och Forsman slutat vid skolan med lärare med ordinarie tjänst – kanske hade det med den förestående nedläggningen att göra. Så den enda, utöver rektor Marne, som hade denna mer fasta anställningsform 1955 när skolan lades ned, var **Gertrud Bergsten** som arbetat vid Samrealskolan sedan 1938. Gertrud Bergsten föddes 1890 in i skolans värld då hennes far var överlärare i Finspång. Sin egen utbildning fick hon vid de Högre Lärarinneseminiarierna i Lund och Stockholm, och hennes huvudämnen var Modersmålet och Engelska. Efter att ha tjänstgjort i Borås, Göteborg och Norrköping (med tjänstledigt 1933-34 för socialt arbete och tjänst som fabrikskonsulent på en skofabrik) kom hon till Samrealskolan i Svedala där hon stannade fram till sin pensionering vilken också sammanföll med skolans avveckling. Flera uppgiftslämnare vittnar om den omsorg som Gertrud Bergsten visade generationer av realskoleelever. Hon avled 1972 och bodde då i Göteborg.

Gertrud Bergsten

Samrealskolans avveckling

Av nödvändighet kom Samrealskolans i Svedala verksamhet att påverkas av Andra världskriget. Samtidigt var första hälften av 1940-talet mycket av en guldålder för skolan. Antalet elever steg till över hundra inskrivna och skolan hade ett gott anseende. Även om kriget alltså inte precis märktes i läroverkets dagliga lunk så sköts den planerade utbyggnaden av skolan på framtiden 1940. När rektor Marne sedan återaktualiserade frågan hösten 1945, och även framförde önskemål om en större utvidgning, hade redan andra skolpolitiska agendor börjat skrivas.

Framväxten av de kommunala mellanskolorna och realskolornas expansion hade möjliggjort en geografisk spridning av högre utbildning. Under krigsåren bedrevs realskoleundervisning på 188 orter i landet. Trots det bodde fortfarande mer än hälften av Sveriges befolkning på orter där man inte kunde avlägga realexamen. Denna

ojämlikhet i möjligheterna till högre studier föranledde regeringen att 1940 initiera en ny stor skolutredning där en av de viktigaste frågorna var hur man skulle kunna bredda rekryteringsunderlaget till högre utbildningar. 1940 års utredning följdes av flera. Den skolpolitiska debatten var hetsig och bitvis infekterad. Sverige gick också från att ha haft en samlingsregering under krigsåren till en socialdemokratisk regering under slutet av 40-talet och därefter en koalition mellan socialdemokrater och bondeförbundare, och den socialdemokratiskt utformade skolpolitiken kom att dominera. Målet med denna var att skolan skulle bli mer demokratisk och att den obligatoriska utbildningen skulle vara sammanhållen och lika för alla. Realskolans upphörande blev en långdragen process under nästan två decennier. 1946 tillsattes en ny skolkommision under Tage Erlanders ledning. Kommissionens mål var att reformera hela skolsystemet och ett stort fokus lades på skolans demokratifostrande uppgift, men också på införandet av nya arbetsformer och bildandet av en nioårig enhetsskola. Målet var att särskilda försöksskolor skulle se till att detta blev ”en ständigt fortskridande skolreform”.

Försöksverksamhet med enhetsskola påbörjades redan 1949, medan de sista som tog realexamen i Sverige gjorde det under början av 1970-talet. Ett av de viktigaste skälen till att realskolan försvann var att den expanderat i en omfattning som gjorde systemet ohållbart. Skolformen, som var utformad för att passa ett urval av studiebegåvade elever, kom att attrahera allt fler. Detta gjorde att andelen ungdomar som inte klarade av att genomföra realskolan, som utkuggades, blev allt fler samtidigt som andelen utbildade ämneslärare inte på långt när räckte till. Därtill fanns det en stark politisk vilja från socialdemokratiskt håll att skapa en gemensam skola med förlängd skolgång och delvis reformerat innehåll och nya pedagogiska metoder. Samtidigt var man inom arbetarrörelsen kluven till den stora utbildningsexpansionen. Stellan Arvidsson, skolpolitisk frontfigur inom socialdemokratin, påtalade 1948 att inte bara utbildningsmöjligheterna måste demokratiseras utan även utbildningen. Detta var viktigt eftersom arbetarrörelsen annars skulle komma att dräneras på begåvningar, ståndscirkulationen öka och samhället som resultat av detta bli alltmer skiktat. Arvidsson ansåg att den enda vägen var skrotandet av realskolan och skapandet av en gemensam skola för de första nio åren. En annan stark röst under denna skolpolitiskt turbulenta tid var LR (Läroverkslärarnas riksförbund). I sitt remissyttrande över 1946 års betänkande tillstyrkte man förslaget om att sammanföra folkskola och realskola och samtidigt förlänga skolplikten, men man ville att enhetsskolan skulle utvärderas innan försöket permanentades. LR var också mycket positiv till nya undervisningsmetoder om de kombinerades med färre elever per klass. Utvärderingarna av enhetsskolan och jämförelserna med realskolan, som gjordes efter ett par års försöksverksamhet, utföll inte till enhetsskolans fördel. Trots det fortsatte försöken med enhetsskola, och 1962 beslöt riksdagen att införa en gemensam nioårig

grundskola. Därmed kan vi sätta punkt för realskolans historia även om den på vissa orter kom att leva vidare ytterligare några år.

Samrealskolan i Svedala tog inte enbart emot elever från den egna kommunen. Då de närmsta realskolorna låg i Anderslöv, Malmö, Skurup och Trelleborg sökte sig även ungdomar från Hyby, Skabersjö, V:a Kärrstorps, Börringe och V:a Alstads kommuner till Svedala. Detta berodde inte minst på att Svedala hade utmärkta kommunikationer med flera av dessa orter via tåg. I oktober 1948 ankom ett brev till Svedala köpings skolstyrelse direkt från 1946 års skolkommision med en förfrågan om att delta i försöksverksamheten med enhetsskola. Det var också utifrån denna skrivelse som Svedalas köpingsfullmäktige hösten 1948 gav skolstyrelsen i uppdrag att utreda förutsättningarna för ett försök med nioårig enhetsskola. Skolstyrelsen utredde frågan under två månader och pekade på att Svedala skulle ha goda förutsättningar för att delta i försöket, inte minst då sammanslagningen mellan köping och landskommun skulle öka möjligheterna att centralisera skolväsendet. En nyckelperson vid utredningen om enhetsskola i Svedala var folkskolläraren **Sune Göransson** som då var endast 25 år gammal. Han befordrades ganska snabbt till överlärare och när det var dags att sjösätta den nya enhetsskolan blev han ansvarig. Sedan avancerade han till rektor och blev slutligen Svedala kommuns skolchef innan han gick i pension 1988.

Förfrågan om att delta i enhetsskoleförsöket gick ut till alla mindre och mellanstora kommuner som hade en påbyggnad på folkskolan och som genomfört åttaårig skolplikt. I april 1949 förklarade sig Skolöverstyrelsen positiv till Svedalas deltagande och året efter beslutade Kungl Maj:t att Svedala skulle få inleda försöksverksamhet fr.o.m. läsårsstarten 1950. Efter endast ett år med enhetsskola kom så beslutet att försöksverksamheten skulle permanentas och att inga fler ungdomar skulle tas in till Samrealskolan. 1955 erövrade de sista ungdomarna sina grå mössor i Svedala. Samtidigt slutade lika många ungdomar klass 9g (Enhetsskolans gymnasieförberedande linje).

För rektor Marne blev detta hans livs viktigaste kamp, och han förespråkade förstås bevarandet av status quo inom skolans arena. 1944 ytrade han sig över 1940 års skolutredning och slog fast att realskolan måste bevaras och att intaget till denna skulle

Sune Göransson

begränsas och att gymnasiet skulle reserveras för studiebegåvningar. 1948 var dags för ett nytt yttrande där Marne med skärpa påtalade att visst var enhetsskoletanken rationell men ”inte värdefullt eller eftersträvänsvärt för landsbygden”. När skolkommissionen besökte Svedala 1950 framförde Marne sina farhågor för Samrealskolan direkt till riksdagsman Ivar Persson som kom från grannförsamlingen Skabersjö. Lokalpressen rapporterade att riksdagsman Persson ansåg det lyckligast ”om skolan även i fortsättningen kunde bestå”. Kanske var det därför Marne i juni 1952 åter vände sig direkt till Persson, som nu blivit ecklesiastikminister (ungefär utbildningsminister) för att försöka förhindra nedläggningen av skolan. Enhetsskolan fick trots det klartecken och drog som sagt igång hösten 1950 och var bland de första i landet. Via pressklipp från tiden kan man se att det ganska snart stod klart att den hade kommit för att stanna även om det höjdes många röster för bevarandet av det gamla. Realskolan kom successivt att avvecklas från och med hösten 1952 då man inte längre tog in några nya elever, och den sista årgången ungdomar som gick ut Svedalas samrealskola gjorde det våren 1955. Gunnar Persson, *Trelleborgs Allehandas* lokalredaktör i Svedala, skrev många artiklar i ämnet, och hans ord efter den sista realexamen sammanfattade nog vad ganska många kände:

”Realskolans verksamhet upphör, vilket kommer att mottagas med minst sagt blandade känslor av ors-befolkningen. Läroverket har varit hela bygdens stolthet och här har fostrats många sedermera mycket framstående medborgare.”
(Trelleborgs Allehanda, 1955-06-01)

Att det verkligen var en kamp mellan det gamla och nya illustreras bra i en osignerad artikel från *Sydsvenskan*, ”Svedalabygden vill ha kvar sin samrealskola”, där rektor Marne underströk att han inte bar skuld till folkskolestyrelsens anhängan om samrealskolans indragning. Men Marne förlorade som sagt kampen och i en sista intervju var det en förbittrad rektor som konstaterade att det skulle dröja länge innan enhetsskolan nådde upp till realskolans standard och att de båda skolformerna borde ha fått samexistera så att även studiebegåvningarna skulle få ha sin skolform.

Går man däremot vidare i tiden så skildrades den nya enhetsskolan i lokalpressen, bara sex år efter samrealskolans nedläggning, som en framgångssaga jämfört med realskolan eftersom dubbelt så många ungdomar som tidigare hade gått vidare till gymnasium trots att upptagningsområdet hade krympt med hälften. Under ytterligare tio år kunde dock ungdomar i Svedala, som gick sista året i enhetsskola och grundskola och så önskade, avlägga traditionell realexamen i Svenska, Engelska, Tyska och Matematik. Först 1965 var alltså realskolan som bildningsform helt död i Svedala.

I efterhand kan man fråga sig varför det var så bråttom med nedläggningen. I Svalöv, ett samhälle med ganska likartad karaktär, bevarades realskolan som skolform

fram till tidigt 70-tal. Ett svar på den frågan hittar vi nog hos den tidigare omnämnde Sune Göransson. I en avskedsintervju inför sin pensionering 1988 berättade han om den socialdemokratiska visionen att den nya skolan skulle bygga bort klassamhället, men också om kampen mot de gamla strukturerna som fanns och om motståndet mot att avveckla Samrealskolan. Enligt Göransson förde man in den gamla realskolan i grundskolan för att ge högstadiet legitimitet. Därför kom det verkliga genombrottet först med Lgr69. Förändringarna genomfördes förvisso gradvis, men redan 1960 skrev Göransson en lång debattartikel ”Att vara lärare i Enhetsskolan” som publicerades i *SvedalaGlimtar* och där han gav rådet att ”acceptera utvecklingen”. Budskapet var tydligt: Försöksverksamheten var igång sedan tio år, Samrealskolan nedlagd sedan fem – en ny skolverklighet var på väg att formas.

Avslutande tankar

Mellanskolan/Samrealskolan i Svedala följde tydligt utvecklingen för realskolor i Sverige. Möjligen kan man säga att man ”följde sin egen kurva”, för att använda en BVC-metafor, genom att skolan ofta låg lite före i utvecklingen. Den hade tidigare än landet i stort jämvikt mellan antalet manliga och kvinnliga elever, och de kvinnliga eleverna blev sedan lite snabbare fler än de manliga. Likaså tog arbetarbarn och barn till dem inom de agrara näringarna lite tidigare för sig av utbildningsmöjligheterna. Detsamma gällde för landsbygdsbarnen som inte lika länge hämmades av sitt geografiska ursprung vid övergång till realskolestudier som vad vi kan se i undersökningar av elever från hela Sverige. Den troligaste förklaringen till detta är att huvuddelen av forskningen avser alla skolformer på realskolenivå. Min uppfattning är att Svedala låg före eftersom man var en mellanskola i grunden och sedan en samrealskola. Seglivade läroverksstrukturer som förhindrade inträde för flickor, arbetarbarn och lantisar fick inte på samma sätt fotfäste här och det gör att skolan framstår som mera progressiv. Om det hade funnits renodlad forskning på likartade skolor att jämföra med är det inte troligt att någon större skillnad hade märkts. En annan bidragande faktor är att Svedala var och är en bruksort i närheten av storstaden. Detta ökade såväl möjligheten till, traditionellt sett, manliga yrken, vilka inte krävde realexamen, men gjorde också att studier på gymnasienivå inte var lika omöjliga att genomföra som om man hade bott långt ifrån ett högre läroverk. Det förstnämnda menar jag gynnade flickors möjlighet till realskolestudier, det andra ungdomars från studieovana hem möjligheter att fortsätta utbilda sig. Ett tillfälle då Svedalas skolväsen verkligen låg före i utvecklingen var vid avvecklandet av realskolan och införandet av enhetsskolan. Detta var den viktigaste kampen om makten över skolarenan i Svedala under hela skolans existens, men samtidigt ojämn eftersom såväl politiker på riksnivå som en del lokala politiker och vissa tunga skolprofiler stod på

samma sida och genomsyrades av en vision om en skola som skulle förändra samhället.

Skolan har burits och bärs av många olika ideal, idéer och programförklaringar. I vår egen tid debatteras dess roll synnerligen flitigt vilket å andra sidan verkar ha varit fallet under hela 1900-talet även om man lagt fokus på olika företeelser. Skolan är på många sätt en tidlös institution, trots att förordningar, styrdokument och teknik förändras, och den berör alla under något eller några skeden av livet. Då jag själv är lärare kan jag dock konstatera att det essentiella är sig likt i skolan – oavsett om vi skriver 1914 eller 2014 – ungdomar, lärare, ämnesstoff, möjligheter, utveckling och den glädjefyllda processen i att erövra ny kunskap och nya förmågor.

Åsa Björkman

Gymnasielärare i Historia och Svenska och Svedalabo sedan 2008.

För vidare information och mer utförliga källhänvisningar hänvisar jag till min kandidatuppsats: *"hela bygdens stolthet" – En studie av Samrealskolan i Svedala och de ungdomar som gick där* vilken finns i Svedalarummet på biblioteket i Svedala.

Du som gick på Mellanskolan/Samrealskolan – hör gärna av dig med dina minnen och upplevelser: bjorkman_asa@telia.com eller per brev: Hantverkaregatan 25, Svedala.

”INGEN HAR FÅTT GÅ FÖRE MIG!”

Om Sune Göransson, tidigare skoldirektör i Svedala

av Christer Neleryd

Sune Göransson var skoldirektör i Svedala 1978-1988. Han var en dynamisk, kunnig och hårdför ledare. Han fick starka sympatier men var också kontroversiell och omstridd. Han var enväldig och representerade en ledarstil som varit sällsynt under senare år. Detta är en berättelse om revanschlusta, ett tufft ledarskap och om den betydelse som Sune Göransson haft för skolans utveckling i Svedala.

Från en statarfamilj

Sune Göransson minns en av de bistra, kalla krigsvintrarna 1942 eller 1943. Han gick i gymnasiet på Latinskolan i Malmö. Till skolan åkte han tåg och fick dessförinnan pulsa i mörkret halvmilen från hemmet över slätten till stationen i Östra Grevie. Han trotsade de ständiga snöstormarna. Hans skolkamrat, en flicka från en välbeställd lantbrukarfamilj, hade det bättre förspänt. Hon fick åka bekvämt till stationen i faderns släde. Sune kan för sitt inre fortfarande se hur släden varje morgon susade förbi utan att fadern eller dottern bevärdigade ”arbetareungen” ens en blick, än mindre erbjöd honom skjuts. Han knöt näven i byxfickan och lovade sig själv att ”dom ska bara få sel”

Han föddes 1923 i en lantarbetarefamilj, och bodde i ett hus mitt ute på Söderslätt mellan Östra Grevie och Villie. Fadern var en s k husare, som fick arbete på olika gårdar i trakten. Han fick sedan anställning som tegelbruksarbetare. Familjen var fattig och alltför ofta fick fadern stå med mössan i hand hos olika bönder, för att säkra familjens försörjning. Sune bestämde sig tidigt för att inte bli lika beroende av andras välvilja.

Genom händelser som den vi tidigare refererat drog Sune sina egna slutsatser. Om man tillhör samhällets ekonomiskt sämst ställda och ändå vill hävda sig, då måste man prestera bättre än alla andra. Han bestämde sig för att inte låta någon - *absolut inte någon* – tränga sig före honom. Inte i något sammanhang. Detta blev en av de deviser som blivit ledstjärnor i Sune Göranssons liv.

Och han hade kapacitet och läshuvud. Lärde sig läsa vid 5. Gick i en liten, så kallad B3-skola, i Villie. Lärarinnan, Helga Schöö, betydde mycket för honom. Hon var en god pedagog, höll ordning i klassen och inspirerade sina elever till goda prestationer. Lärarna ville att han skulle läsa vidare efter folkskolan, men familjens ekonomi tillät inte detta. Med hjälp av stipendier kunde han trots allt, ett år försenad, börja gymnasiet och så småningom ta studenten.

Sune Göransson i Falheds ateljé år 1954

Vid ett tillfälle, i februari 1942, skulle gymnasieklassen ha en skrivning i latin på morgonen. Det var bara det att snöstormen under natten hade lamslagit hela Skåne. Järnvägen låg nere och vägarna var ofarbara. Då steg Sune upp klockan 3 på morgonen, traskade i snöyran längs järnvägsspåret de nästan 2 milen till Malmö och infann sig på Latinskolan på utsatt tid klockan åtta. Han presterade naturligtvis en utmärkt skrivning. Denna bravad skrev Trelleborgstidningen om. Här har vi ett exempel på Sune Göranssons andra devis som också präglat hans liv: ”Du ska aldrig ge upp!”

Som lärare och skolledare har Sune Göransson ofta retat sig på rangordningar. Antingen har han försökt att eliminera dem som chef eller så har han, för egen del, sett till att höja sig över dem. Han läste exempelvis till fil. mag. bland annat för att han skulle kunna gå förbi den i hans tycke tokiga rangordningen i lärarrummet. Som folkskollärare stod han nämligen lågt på statusskalan.

Sune blev alltså lärare, men yrkesvalet var inte självklart. Han hade bra betyg i sin studentexamen och, bortser man från hans ekonomiskt svaga ställning, kunde han välja mellan utbildningarna. Hans rektor ansåg att han, som en av skolans bästa elever, hade kapacitet att läsa till läkare. Rektorn trodde dock att det skulle bli svårt för Sune att ekonomiskt klara av en utbildning som tog 5 år. Han ansåg att Sune också hade förutsättningar att bli en utmärkt lärare. Denna utbildning var dessutom kortare. Sune valde lärarseminariet i Lund. Efter två terminer som lärare i Landskrona kom han våren

1947 till Svedala. Där skulle han bli kvar till pensioneringen 1988. Han arbetade som lärare från 1947, var skolledare/rektor 1956 – 1977 och skoldirektör/skolchef i Svedala kommun 1977 – 1988. Han kom att styra skolans utveckling i Svedala i över 30 år.

Enhetsskolan

Från 1950 fungerade Svedala som en av försökskommunerna för enhetsskolan, en föregångare till den 9-åriga grundskolan. Sune Göransson blev tidigt involverad i planeringen. Enhetsskolan hade det trögt i portgången. Många föräldrar tyckte att den var ett sämre alternativ till realskolan, vilken avslutades med examen och mössa. Många ansåg också att studieresultaten i enhetsskolan var sämre än i realskolan.

Detta tyckte Sune var rent struntprat. För att undersöka hur det förhöll sig såg han till att, genom kontakter i grannkommunerna, få tillgång till realskrivningarna samtidigt som de öppnades på realskolor över hela landet. Eleverna på enhetsskolan i Svedala fick lösa uppgifterna samtidigt med avgångsklasserna i realskolorna (motsvarande dagens årsklass 9). Svedalaeleverna visade sig uppnå lika bra resultat som realskolornas. Då förändrades attityden till realskolan, åtminstone i Svedala.

De nationella politiska visionerna var högtflygande. Den nya grundskolan skulle bland annat bli ett verktyg för att avskaffa klassamhället. Landsbygdens ungdomar skulle utbildas för en ny arbetsmarknad i takt med att lantbruket automatiserades.

Uppfylldes målen?

”Nej, det kan man inte påstå”, säger Sune Göransson. ”Se bara på det faktum att vi fortfarande har en skola som Lundsberg. Inte har klassamhället kunnat elimineras så lätt. Vi siktade mot stjärnorna,

På Samrealskolans (Röda skolans) rektorsexpedition 1957.

men nådde bara trädtopparna. Men det var trots allt inte så dåligt. Nog har en längre och bättre skolutbildning i någon mån kunnat minska skillnaderna i människors levnadsförhållanden.”

Engagerad och krävande lärare

De som en gång haft Sune Göransson som lärare glömmet honom aldrig. Många berättar om ordningen och disciplinen på lektionerna, de höga kraven. Han slopade ibland läroböckerna och skapade egna kompendier. Dessa använde han som kurslitteratur. Några ansåg att Sune Göranssons högstadiundervisning i antikens historia – hans paradämne – låg på universitetsnivå.

Men elever minns också hans stora engagemang för ämnet, och hans intresse för eleverna som individer. Många kände sig sedda och fick stöd i sitt lärande.

”Från uppväxten”, berättar Sune Göransson, ”hade jag en övertygelse om att rättvisa inte är något självklart. I skolan är det viktigt att ta reda på varför en elev fungerar som hon gör och vad som är bakgrunden till att hon eventuellt inte presterar så bra i skolan. Som lärare och skolledare har jag tyckt att det är viktigt att se eleven som en individ. Jag har också försökt se till att de svagaste eleverna fått det stöd de behövt.”

Men skolan måste också stödja de högpresterande eleverna. ”Det lärde jag mig i min egen skolgång”, säger Sune Göransson. ”Ju mer kunskap man stoppar in, desto vetgirigare blir eleven. Jag tipsade därför om lämplig bredvidläsning, vilket många elever nappade på.”

Han bedrev egen undervisning fram till dess att han blev skoldirektör. Det var med sorg han lämnade klassrummet. Han saknade närheten till eleverna.

Reportage-teckning från tidningen Arbetet. Troligen är bilden en illustration till en artikel som publicerades 1957 eller 1958 om den då nya Centralskolan

Skolans mål

Som lärare och skolledare ville Sune Göransson att eleverna skulle ta med sig åtminstone två saker när de lämnade skolan:

1. De skulle alla kunna läsa, skriva och räkna.
2. De skulle ha skaffat sig ett fritidsintresse, gärna idrott eller musik.

Just idrott och musik satsade man på i Svedalas skolor under de år han var verksam. Det renderade ett flertal priser för skolan i olika idrottstävlingar. Han var för övrigt en gång själv aktiv idrottsutövare, bland annat i friidrott. Han var i 30 år också ordförande i Svedala IF. Sune Göransson initierade även ett mångårigt idrotts- och kulturutbyte med Gamle Holte kommun i Danmark.

Han är också stolt över några ”värvningar” av idrottslärare han gjort, bland annat Wojciech Warchalowski, på 1960-talet tränare för damlandslagets stafettlöpare, Tom Prah, framgångsrik fotbollstränare och Gunilla Cederström, svensk mästarinna i mångkamp.

Sune Göransson lät också musikundervisningen ta plats i skolan under sin tid som rektor och skoldirektör. ”Att ägna sig åt musik är något som gör livet lättare att leva”, menar han. Här nämner han ytterligare en framgångsrik ”värvning”, denna gång av en musiklärare – Elisabeth Prah.

Läraren – en förebild

Många lärare minns Sune Göransson som en krävande ledare men med en auktoritet som bottnade i ett stort pedagogiskt kunnande. För några var han något av en mentor under deras första tid som lärare.

Andra kunde däremot inte acceptera vad de uppfattade som envælde och brist på arbetsplatsdemokrati.

Sune Göransson anser att läraren, genom sin person och sitt uppträdande, skall vara en förebild och en auktoritet för sina elever. Som rektor och som skoldirektör gick Sune Göransson omkring i skolan och besökte ofta lärarnas lektioner. Efteråt gav han respons på det som hänt under lektionen. Och responsen kunde vara tuff. Ibland uppmanade han läraren att förkovra sig genom utbildning, exempelvis i pedagogik. Klädsel som han ansåg vara olämplig, exempelvis en alltför kort kjol, shorts eller tofflor, föranledde en uppmaning att omedelbart gå hem för klädbyte. Sune Göransson var inte rädd för att säga ifrån när han tyckte att det behövdes.

Skaffade du dig inte ovänner med din kritik?

”Nej”, svarar Sune, ”jag tror nog att de flesta respekterade mina rekommendationer och

Ledning och stab på Centralskolan, mars 1978. Främre raden från vänster: Kjell Malmberg, tillsynslärare, Lalla Hansson, skolsköterska, Sune Göransson, Titti Sahlée, skolchefens sekreterare och Paul Jacobsson, skolkamrer. Bakre raden från vänster: Gunilla Nilsson, syokonsulent, Ann-Christin Konsmar, kontorist, Bo Sahlée, studierektor Kom Vux (sedermera Sune Göranssons efterträdare som skolchef), Bo Stigberger, skolassistent, Kjell Thegeby, inköpare, Gösta Berdén, studierektor, Lillie Thegeby, kontorist och Ulla Peterson, kontorist.

uppmaningar. Men kanske spelade det en roll att läraren genom sin anställning befann sig i ett beroendeförhållande.”

”En gång har jag, i efterhand, ångrat att jag intervenerade. Det gällde en manlig lärare som ibland var slarvigt klädd, vilket jag också påpekade för honom. Denne lärare visade sig vara förälder till ett utvecklingsstört barn, som han med stort engagemang gav sitt stöd dygnet runt. Han hade en pressad situation i vardagen och i viss mån även ekonomiska bekymmer. Jag tycker nu att det nog inte var så konstigt att lärarens klädsel ibland kom i andra hand.”

Svedala blev under Sune Göranssons tid som skolchef en attraktiv skolkommun. Många studenter i lärarutbildningen valde Svedala som praktikkommun. De lockades av en skola med gott renommé, som ansågs vara innovativ och dessutom hade höga pedagogiska ambitioner. Sune Göransson såg själv till att locka lärarbegåvningar direkt

från utbildningen till en anställning i Svedala. Föräldrar till barn med skolsvårigheter, exempelvis från Malmö, ville att deras barn skulle ha sin skolgång i Svedala. Det var Svedalaskolornas image av en skolmiljö som präglades av ”lugn och ordning” som intresserade dem.

Ordning i skolan

Sune Göransson hade som rektor och skoldirektör en ledarstil som delvis var auktoritär. Ofta gällde hans ord nästan som lag. Artikelförfattaren har träffat flera kvinnor och män som i dag har framträdande poster i kommun, stat och näringsliv. De har fått något flackande i blicken när jag nämner Sune Göranssons namn. Bland många tidigare elever och kollegor finns fortfarande en stor respekt för honom.

Sune Göransson ger själv exempel på detta:

”När jag gick mina promenader i korridorerna blev jag igenkänd på stegen. Då tystnade rösterna i klassrummet. Om jag skulle säga några ord vid en skolavslutning i kyrkan räckte det att jag harklade mig i vapenhuset för att det högljudda sorlet omedelbart skulle upphöra.

Jag tycker att detta var bra. Och det var inte för att jag personligen åtnjöt respekt utan därför att det fanns en förmåga till ordning och koncentration i skolmiljön. Jag menar att en bra undervisning förutsätter att skolan präglas av ordning, fokusering och ett rimligt mått av disciplin.”

Sune Göransson uppfattades av många som en auktoritet, i kraft av sitt kunnande och sin erfarenhet och inte bara på grund av sin makt och ställning. Han kände de flesta av dåtidens elever vid namn. Och han minns dem fortfarande. Som rektor gav han många elever råd om deras utbildning och yrkesval efter skolan. Detta behövde naturligtvis varken elever eller föräldrar följa. Men ofta gjorde man det. Det fanns en tillit. Sune Göransson kunde uppfattas som en auktoritet som brydde sig.

Rättsskipning på Centralskolan

Den speciella rättsskipning som praktiserades under hans tid som rektor på Centralskolan var en av nycklarna till den disciplin som han upprätthöll och den respekt han möttes av.

Dessa principer gällde: Om något blivit sönderslaget så var det i regel Sune Göransson själv som avgjorde om den ”skyldige” skulle gottgöra skadan. Det fanns tre varianter. Om skadan uppstått genom en ren olyckshändelse stod skolan för kostnaderna. Om skadan

uppstått genom en olyckshändelse där den ”skyldige” varit oaktsam, då delade man på kostnaden. Om skadan uppstått avsiktligt fick den ”skyldige” själv stå för kostnaden. Beslutet föregicks av ett förhör på rektorsexpeditionen.

Sune Göransson hade också regelbundna kontakter med polisen i Svedala. Under en period var det en del busliv i samhället på kvällstid. Äldre elever på Centralskolan var inblandade. Han föreslog då att alla elever skulle vara hemma senast kl 21 på kvällarna. Han fick stöd för förslaget av ett föräldramöte på skolan. Några dagar senare promenerade Sune Göransson i centrum en kväll strax efter kl

21. Han fick syn på en av skolans elever, tittade strängt på honom och förberedde ett förmaningstal. Grabben fattade sig dock snabbt och sa: ”Är det lämpligt att rektorn är ute så sent? Bör han inte hålla sig hemma så här dags?” Sune Göransson kunde själv inte hålla tillbaka ett gapskratt och någon påföljd blev det inte.

I arbetsrummet på Centralskolan, med tidstypisk inredning, omkring 1960

Skolaga

Mera problematiska var Sune Göranssons bestraffningar av främst pojkar som ansågs på ett allvarligt sätt ha brutit mot ordningsreglerna i skolan. Den unge kallades till rektorsexpeditionen för samtal. Om förseelsen, enligt Göransson, var lindrig stannade påföljden vid en muntlig utskällning. Om förseelsen ansågs vara grövre tillämpades aga.

Göransson menar att det då handlade om en örfil. Han kallar det ”dressyrklapp”. En sådan innebar något helt annat än misshandel, säger han. Avsikten var, menar han, att tydligt markera vad som var otillåtet. Misshandel av elever fick absolut inte förekomma.

Han ger ett exempel: En pojke hade vid ett tillfälle tillverkat en så kallad ’kärringfis’. Det var en tändsticksask som apterats så att innehållet exploderade med en knall och samtidigt spred en obehaglig lukt. Pojken hade lagt denna ask på sin lärarinnas stol. När hon satte sig exploderade asken, till hennes stora förskräckelse.

Göransson ansåg att detta var ett grovt pojkstreck. Det renderade en örfil.

Har du aldrig blivit anmäld för att du använde aga?

”Nej aldrig”, säger Sune Göransson. ”Däremot blev jag vid ett tillfälle anmäld av två föräldrar, när jag personligen hämtat en skolkande elev i familjens hem. Länsskolnämnden stod på min sida och menade att jag som rektor både hade rätt och skyldighet att se till att eleven kom tillbaka till skolan.”

”Däremot vet jag att en lärare på Centralskolan drabbades av ett allvarligt mothugg efter att ha tillämpat skolaga. Läraren hade gett en elev en örfil efter att denne begått någon förseelse. Eleven hade ett hetsigt humör, och var dessutom brottare. Han blev arg över örfilen, tog ett livtag på läraren och måttade ett kast. Läraren for med huvudet före in i ett kök inför ögonen på ett par chockade vaktmästare. Pressen fick kännedom om händelsen och ville veta mer. Skolan lade emellertid locket på och det blev aldrig några skrivelser och inte heller någon ytterligare påföljd för eleven.”

Bland de tidigare elever på Centralskolan som artikelförfattaren samtalat med går meningarna isär om såväl omfattningen som syftet med agan i Svedalas skolor på 1960- och 1970-talen.

En del säger att skolaga bara förekom i undantagsfall. Och det skedde alltid efter samråd med föräldrarna. Dessutom menar de att agan förekom som påföljd enbart vid särskilt allvarliga förseelser och enligt den tidens synsätt var straffen befogade.

Andra menar, tvärtom, att aga förekom relativt ofta. Det var flera lärare på Centralskolan som under 1960-talet tillämpade denna bestraffningsmetod. Det handlade inte bara om en ”örfil” eller ”klapp” i fostrande syfte. Det var ren och skär misshandel, menar dessa sagesmän. Dessutom inträffade det ibland att en elev agades i skolan för att sedan komma hem och få stryk av föräldrarna som straff för samma förseelse.

Några före detta elever menar också att de stränga påföljderna skapade en anda av underdånighet, rädsla och ögontjäneri på skolan. På den här punkten, menar de, tillhörde Svedala på 1960- och 70-talen de negativa undantagen i den svenska skolan.

I det här sammanhanget finns det skäl att nämna att det sedan 1930-talet pågick en debatt i landet där skolan ifrågasattes. Från 1945 och framåt väcktes motioner i riksdagen om ett förbud.

Ett absolut förbud mot skolaga infördes också, men först 1958 i Folkskolestadgan. Ett förbud för föräldrar att använda aga i uppfostringssyfte infördes i Föräldrabalken 1979.

Politiken

Politiken hade stor betydelse för Sune Göransson under hela hans yrkesverksamma liv. Han blev tidigt socialdemokrat.

”När jag på 1950-talet blev aktiv i partiet så bemöttes jag med en viss skepsis” säger

Sune Göransson. ”Anledningen var att jag hade en högre utbildning och att jag var teoretiskt lagd. Så småningom försvann motståndet och jag upplevde att jag fick stort förtroende i partiet. Jag satt ju också i kommunfullmäktige som (S)-representant i 25 år. Jag har i regel haft lättare att samarbeta ’nedåt’ än ’uppåt’. Detta gällde även i politiken. Jag hade bra samtal med partiets gräsrotter och kände att jag hade deras förtroende. Men med de lokala partitopparna var samarbetet inte lika bra. ”Jag och Stig Hardborn (S), ordf i kommunalnämnden 1957-1976 och i Svedala Arbetarekommun 1954-1977, hade en stor konflikt minst en gång i veckan.”

Vad handlade konflikterna om?

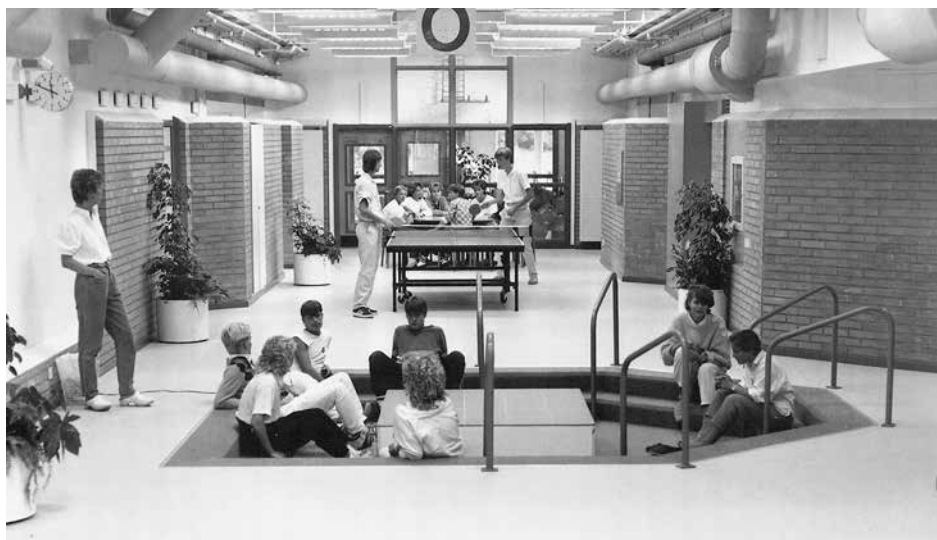
”Om allt. Resurser, skolans inriktning, byggnationer. Telefonlinjen mellan oss kallades ”heta linjen”. Ofta blev det animerade meningsutbyten. När känslorna var som hetast fick Henny Göransson och Ella Hardborn ta över telefonlurarna.”

Vem avgick med segern?

”Det gjorde vi båda. Det var ju viktigt att politiken och skolan fick dela på segrarna.”

Skolbyggen

När grundskolan så småningom infördes visade det sig att Svedala köping inte hade lokaler som räckte till för en utökad skolgång. Det fanns ingen annan lösning än att bygga nytt. Ritningar togs fram på en modern skolbyggnad som skulle motsvara behoven. På 1950-talet hade köpingen inte ekonomiska resurser att genomföra ett skolbygge. Det var tveksamt om planerna skulle genomföras.

Interiör från Centralskolan, i den tillbyggnad som invigdes 1985.

Efter lobbyarbete av, bland andra, Sune Göransson trädde staten in genom två politiker med förankring i Svedalas grannkommuner. Det var dåvarande ecklesiastikministern, med ansvar för skolfrågor, Ivar Persson i Skabersjö (BF=Bondeförbundet) (se Svedala-Barabygdens årsbok 2008) och Per-Edvin Sköld (S), född i Svedala. Han var då chef för Riksförsäkringsverket. Dessförinnan hade han varit finans-, försvars- och jordbruksminister. Staten tillsköt pengar och skolan kunde stå färdig 1958.

Centralskolan framstod som ett mycket modernt och framtidsinriktat skolbygge. Det visade sig dock att denna skola var otillräcklig efter kommunsammanslagningen med Bara/Klågerup 1970. För att klara det ökade behovet av elevplatser byggdes Spångholmsskolan i Bara och Marbäcksskolan i Svedala under Sune Göranssons tid som skolledare.

Nu är Centralskolan till stor del riven, och ersatt av en ny skola. Hur ser du på det?

”Det är naturligt att sådant som är förslitet och gammalt måste bytas ut. Centralskolan har under dessa år sett 50 avgångsklasser passera. Den har använts av unga, aktiva, livliga människor. Det är inte konstigt att skolan var mycket sliten och hade stora renoveringsbehov. Den hade fungerat under sin tid. Men det var dags att byta ut den mot en modernare skola.”

Tillträdande skolchefen Bo Sahlée håller tal till den avgående Sune Göransson vid en avtackningsfest 1988

Är Svedala en framgångsrik skolkommun?

Svedala har under 2000-talet varit en skolkommun som placerat sig högt i olika nationella jämförelser. När vi träffas hösten 2013 har Sveriges Kommuner och Landsting just presenterat sina senaste Öppna jämförelser av grundskolan i Sveriges 290 kommuner. Det visar sig där att Svedala ligger bland de 25% bästa bland landets kommuner.

Jag frågar om kommunens framgångar är ett resultat av de höga ambitionerna som skolan hade redan på Sune Göranssons tid.

Först vill Sune Göransson inte instämma i resonemanget. Hur skolan fungerar idag är främst en förtjänst som ska tillskrivas dagens elever, lärare och skolledare. Men efter en stund kommer han fram till att det som gjordes under hans tid bör ha lagt en grund för dagens framgångar. Henny Göransson instämmer och säger med eftertryck att så måste det förhålla sig.

Från avtackningen på idrottplatsen. Enligt uppgift deltog uppemot 3000 personer i evenemanget. Från vänster Helga Schöö, Sunes första lärarinna, Sune och Henny Göransson.

Pensionärlivet

Under sin tid som skoldirektör i Svedala fick Sune Göransson en rad erbjudanden om arbete från andra kommuner och från länskolnämnden. Han nappade inte, utan valde att fullfölja sitt arbete i Svedala fram till pensioneringen 1988.

Sedan ville han göra något helt annat. Han började studera arabiska och Mellanösternkunskap på universitet. I religionshistoria har han tagit 60 nya poäng efter pensioneringen.

Han påbörjade också en forskarutbildning med inriktning på en licentiatavhandling i religionshistoria. Den skulle handla om Maitatsine, en kontroversiell muslimsk profet, missionär och lärare, verksam under 1900-talet i norra Nigeria. En förutsättning för fortsatt forskning var dock att han hjälpligt skulle lära sig de språk som talades i norra Nigeria. Vid den tiden fanns sådan undervisning bara i Wittenberg i dåvarande Östtyskland. En så stor uppoffring var han inte beredd att göra. Därför avbröt han sin forskning.

I dag lever Sune Göransson ett stillsamt pensionärliv med hustrun Henny. Han är numera rullstolsburen. Benen bär honom inte längre. Men hans intellekt är helt intakt. Han är en god berättare och pratar entusiastiskt om sitt liv och om sina år i skolan. Hustrun Henny ("mitt allt", enligt Sune), tidigare speciallärare, finns hela tiden i närheten, beredd att flika in med kompletterande information när detta behövs.

Henny och Sune Göransson i sitt hem i Svedala våren 2014.

Han läser inte längre. Han berättar att han bara i religionshistoria tagit 110 poäng. Varje poäng har krävt cirka 1000 sidor läsning. Han är helt enkelt trött på att läsa.

TV är det medium som hjälper honom att hålla sig à jour med vad som händer i

världen. Han följer noga den ibland upprörda debatten om dagens svenska skola. Ofta häpnar han över det han hör och ser.

”Det tycks som om lärarna i dag får be om ursäkt om de ställer kunskapskrav på sina elever”, säger han.

Han anser att den skola som han ansvarade för till stora delar var bättre än dagens, åtminstone om medias bild av dagens skola är rättvisande.

Innan vi skiljs åt reflekterar Sune Göransson över sin ledarstil och hur han utövat makt och inflytande under åren i skolan. Han kommer, som klassiskt skolad, fram till att han snarare varit en *Athena* än en *Ares*. Med det menar han att han som regel varit en slipad strateg som målmedvetet värnat om sina elevers bästa. Någon slagskämpe har han aldrig varit och några likheter med den antika grekiska krigsguden tycker han inte att han har.

KOOPERATIONENS VÄG GENOM VÄLFÄRDS-SVERIGE

av Ingegerd Stenkvisst

Vår familj flyttade till Svedala för 40 år sedan. Vi bosatte oss i de nybyggda gatuhusen med Konsum ett stenkast bort. Affären kom att bli vårt skaffereri och vårt vardagsrum. Mötena och samtalen mellan butikshyllorna var många. Personalen var trevlig och hjälpsamheten var det inget fel på.

Jag hade fått uppdraget som kommunal konsumentvägledare och fick ofta sällskap av butikschefen Aste Kjellberg, när jag nitiskt granskade datummärkningar och annat. Kanske var det ingen tillfällighet att jag så småningom valdes in i förvaltningsrådet. Det var ett roligt och spännande uppdrag och jag fick tillsammans med många andra vara med om affärens absoluta storhetstid.

Aste Kjellberg, Lennart Kraft och Roger Karlsson var tre duktiga handlare som ledde Konsum under 50 år, från 1953 då Kjellberg tillträdde fram till fusionen med Solidar 2003.

Lennart Kraft var butikschefen som var med om att lyfta affären till framgång under åren då föreningen hade rykte om sig att vara en av landet mest välskötta.

– Aste Kjellberg var en erkänt duktig köpman och det var spännande att få lov att efterträda honom. Det kom att bli drygt 20 otroligt innehållsrika år och från första stund stortrivdes jag med både butiken och samhället, berättar Lennart Kraft som också förblivit Svedalabo.

Som egen förening var möjligheten att styra inköpen stora. Grossistföretaget Goba

startades, men det fanns också möjlighet att handla från leverantörer i närheten.

– Branden i affären och sprängningen av kassaskåpet med en nitroglycerinladdning var två händelser som väckte uppmärksamhet. Rökskadade varor såldes ut och hade en strykande åtgång, minns Lennart Kraft.

Samarbetet med ICA i Köpmannaföreningen fungerade bra.

– Grillnatta drogs igång och de första åren serverades helstekt gris. Tyrolerfesten i ett tält på gågatan blev en munter tillställning, men då det uppstod problem med utskänkningstillståndet avvecklades verksamheten efter några år. Det blev stora rubriker på första sidan i Kvällsposten 1993 när Åke Karlsson och jag begärde testförsäljning av vin och öl i våra butiker, säger Lennart Kraft och ler åt härliga minnen.

Christer Johansson arbetade som ekonom på kommunen och kom att efterträda Tage Andreasson som ordförande i styrelsen. Denna position hade han fram till fusionen med Solidar.

– Verksamheten hade drivits framgångsrikt av duktiga affärschefer under flera decennier. Fram till 2000 talet var affären större än ICA. Därefter blev det kärvare till följd av en utökad konkurrens. Föreningen kontaktades av Solidar som var intresserade av att knyta till sig en detaljhandelsverksamhet för att kunna ha kvar sin status som ekonomisk förening, berättar Christer Johansson.

Erbjudandet var lockande, eftersom Solidar hade en stor kapitalbas som skulle kunna användas till att utveckla verksamheten i Svedala.

– Det såg ut att vara en win-win situation. Styrelsen var enig och två på varandra följande stämmor godtog förslaget att genomföra försäljningen av detaljhandelsverksamheten och fusioneringen av medlemsverksamheten.

Men det blev problem när två företagskulturer möttes. En fortsatt tuff konkurrens innebar minskade resultat vilket gjorde ägaren Solidar otålig. Istället för att fortsätta utveckla en lokal strategi valde man att bygga om affären och utveckla en av de konceptstrategier, Coop Extra, som Kooperationen centralt vid denna tidpunkt lanserade. Detta slog inte väl ut och Solidar sålde så småningom fastigheten där verksamheten bedrevs och lämnade affärsrörelsen till Kooperationen centralt. En fortsatt minskad omsättning, uteblivna investeringar och en skarpare konkurrens ledde till att butiken slutligen stängdes 2013.

Kooperationen som under hela 1900-talet och en bit in på 2000-talet haft en mycket stark ställning i Svedala tappade slutligen till ICA som genom starka ägare och en utvecklad strategi kunde investera på orten. En parallell utveckling som vi sett för den samlade Kooperationen i Sverige, avslutar Christer Johansson.

Ingrid Johansson och Kerstin Olsson var båda tonåringar när de började som affärsbiträden på Konsum 1973. De har varit affären trogna hela sina yrkesverksamma liv.

Konsums personal får här representeras av de vi oftast träffade i kassan. Från vänster ser vi Carina Johansson, Ingrid Johansson, Kerstin Olsson, Kerstin Malm och Gudrun Rosander.

– Det var en överklighetskänsla, berättar de, när allt var över och många kunder, särskilt de äldre, var ledsna och kunde inte förstå att Konsum som funnits så länge de kunde minnas, inte längre skulle finnas kvar.

– Sammanhållningen inom personalen hade varit fantastisk, Vi var som en familj och när den siste chefen från den gamla tiden, Roger Karlsson, lämnade butiken kändes det mycket vemodigt, berättar de.

Båda minns hur återbäringen under en lång följd av år betalades ut av kassörskan som satt vid ett bord utanför kassorna. Kön var lång och stämningen gemytlig, eftersom detta var ett tillfälle för många att träffas och prata med de man kanske inte sett på länge.

Sortimentet omfattade allt från cyklar till fisk och var och en hade ansvar för sin avdelning. Införandet av Q-card som laddades och bara gällde i föreningen var en nyhet innan kreditkortens tid.

– Det familjära och positiva förhållandet till kunderna försvann efter omorganisationen och ett mer strikt förhållningssätt påbjöds. Det var en märklig situation, eftersom vi kände de flesta av våra kunder sedan länge, minns de.

Den kooperativa rörelsens framväxt i Svedala

Efter det att järnvägen dragits genom Svedala och större industrier etablerats växte samhället snabbt. 1919 blev Svedala köping. Handlarnas antal var relativt stort, men de hävde konkurrensen och pressade upp priserna, framförallt på bröd vilket utgjorde halva födan i ett arbetarhushåll

År 1898 bildades Svedala Handels och Bageri Aktiebolag. Aktier tecknades och en affärs- och bageribyggnad uppfördes på Hantverkaregatan. Bageriverksamheten startade genast. Brödvagn och häst införskaffades och en månad senare hade man återförsäljare i sju samhällen runt Svedala.

Föreningen hade kommit igång och verksamheten gick bra. Var nu detta ett kooperativt företag? Ja och nej. Sett med den tidens mått kan man säga att det var så eftersom syftet hade varit att samla konsumenterna i ett prisreglerande företag. Återbäring och lika rösträtt var ytterligare kooperativa element. Priset på bröd, kol och andra varor föll men överskottet var stort och återbäringen hög.

År 1907 anslöt man sig till KF, men samarbetet uteblev. Föreståndarinnan var mycket driftig, men hade inte det minsta intresse för Kooperationen. Under storstrejken 1909 sattes bolaget i blockad, eftersom det betraktades som privat. En uppgörelse kunde dock träffas genom att bagarna anslöt sig till fackföreningen.

Den första konsumbutiken på Hantverkaregatan.

På bilden till vänster, tagen i början av 1920-talet, ses Ebba Salomonsson och Ester Thörnkvist på trappan till den äldsta butiken.

Bilden till höger: Ebba och Ester tar rast på bakgården där arbetet med bageriet pågår.

Tre glada flickor, fr.v. Lotten Lundgren, Greta Jönsson och Ebba Salomonsson, visar stolt upp ett fat med härliga nygräddade wienerbröd. Lotten Lundgren, blev så småningom husföreståndarinna hos Jacob Wallenberg.

Omsättningen steg, fler affärer öppnades och bageriet moderniserades. Kriget och det fallande penningvärdet var problematiskt. 25 % av varulagret såldes på kredit och återbäringen var fortsatt hög, varför det var brist på likvida medel. Bolagets ombildning till konsumtionsförening diskuterades åter.

Det tog flera år innan inställningen till den kooperativa rörelsen förändrades. Kunskapen om rörelsens idéer hade varit dålig och spekulationerna många. Man befärade att bolagets "affärshemligheter" skulle avslöjas och att de lån KF erbjöd var "tvångslån". Föreläsningar betraktades som onyttiga och så vidare.

Fram till 1930, då personalen anslöts till fackföreningen, var deras löner så dåliga att en kvinnlig anställd inte kunde klara sig på sin lön, utan fick bo kvar i föräldrahemmet. Styrelsen ansåg att felet låg hos de anställda som inte hade kurage nog att säga ifrån och som inte var organiserade.

Bolaget blir en konsumtionsförening till slut

Svedala Handels och Bageriförening u.p.a bildades 1943. Det var samma år som den moderna Kooperationen firade 100 år. Verksamheten startade sedan man bytt aktier mot andelar. Den nya föreningen började med tre butiker, Svedala, Sjödiken och Minnesberg. Det skulle snart bli fler.

I Holmeja och på Bökebergsgatan startades butiker och man investerade i brödbil och varubuss. Föreningen befann sig alltså i stark utveckling. Det stora och hitintills olösta problemet var fastigheten i Svedala. Tomter fanns, men de kunde inte bebyggas då en granne motsatte sig detta.

Efter långvariga förhandlingar utan resultat förvärvades till slut två andra fastigheter och så kunde man efter en del bakslag beträffande bygglovets slutligen komma i gång med byggandet av den nya butiken. Samma år som föreningen firade sitt 50 år jubileum, 1948, öppnades den nya butiken på Storgatan. I firandet deltog nästan 700 personer och

Den nya moderna konsum-butiken i Sjödiken, byggd i fun-kistidens anda.

Vid invigningen av den nya butiken i Minnesberg 1951 var de första kunderna Alva och Gulli Nilsson samt Ingrid Lund. Dessa representanter för den unga generationen samsades fint med de äldre pionjärerna, August Andersson, Matilda Nilsson och Anders Olsson, vid fikabordet.

Brödbilen fyllde en viktig funktion då bröd fortfarande var en basvara i hushållet.

festligheterna fick dubbleras, eftersom det inte fanns en tillräckligt stor lokal. Butiken var det första snabbköpet i södra Sverige.

Inför byggandet hade det ivrigt propagerats för självbetjäning, bland annat med argumentet att i Amerika såldes 80 % av matvarorna i sådana butiker. Detta slog så väl ut att man inom några år också infört självbetjäning i de övriga butikerna. Nu följde en period av stor framgång för föreningen.

Det var karnevalsstämning när idén om snabbköp introducerades.

Aste Kjellberg hade tillträtt som butikschef och verksamheten utvecklades. Den nya Konsumhallen var klar 1962 och till den festliga invigningen kom 1000 personer. En 25 meter lång kyldisk bidrog till att försäljningen av färskvaror ökade med 60 %. Småbutikerna fick samtidigt allt svårare att klara sig med nedläggning som följd.

Varubussarna drog in och bageriet revs för att ge plats för ännu en utbyggnad av butiken 1972. Rivningen av bageriet var inte populärt bland Svedalaborna. Det var med

Konsums nya fastighet, längst till höger, där hela bottenvåningen var konsumbutiker. Längst bort var snabbköpsbutiken och hitom den fanns fortfarande särskilda bröd- och charkbutiker. Den gamla butiken, till vänster i bild, fick nu tjänstgöra som husgeräds- och kortvarubutik.

byggandet av ett bageri som hela rörelsen en gång hade startat. Det nya varuhuset blev i alla fall en succé och omsättningen ökade åter.

Verksamheten bedrevs framgångsrikt under 1970- 80- och 90-talet. Ännu vid sekelskiftet 2000 var Konsum större än ICA, därefter blev det kärvare. 2003 gjordes en fusion med Solidar och så var Svedala Konsumentförenings historia som egen förening över.

Den festliga invigningen av Konsumhallen 1962 drog ett tusental personer. Trängseln var stor i butiken . Det var, kan man säga, en stor begivenhet i Svedala.

På bilden ovan kontrollerar bagarna de nygräddade bröden, precis uttagna från ugnen i bakgrunden. Till höger: Bagaren Karl Andersson bakar här en härlig vetekrans i bageriet. Båda bilderna är från år 1942.

Slutligen

Sammanfattningsvis kan man säga att vägen fram till en ren kooperativ verksamhet hade varit både lång och slingrig.

Den nya tiden springer dock snabbt och efter att ha startat som ett på många sätt

Fullmäktiges ordförande Arne Jönsson inviger den nya butiken 1972. Ännu en framgångsrik period inleddes härmed.

säregt bolag var det också ur kooperativ synpunkt ett specifikt skånskt företag, vilket ofta präglades av lokalpatriotiskt övermod och av att vara sig själv nog. Förändringen kom, om än långsamt. Det som hade fattats var intresset för och kunskapen om Kooperationen.

De kooperativa idéerna omfattade långt mer än att tillhandahålla varor till ett bra pris. Medlemsinflytande, återbäring, kontanthandel och upplysningsverksamhet bidrog till att göra konsumentkooperationen till en folkrörelse. Tidigt betonade man också i årsberättelserna att husmödrarna utgjorde vår största yrkesgrupp och att det var angeläget att fler kvinnor hade förtroendeuppdrag inom rörelsen.

Alla vi som är födda på 40-talet, och många andra, minns husmorsfilmerna som

visades på dagtid. Kaffe serverades och olika produkter fanns till avsmakning. KF provkök startade och man hade information, föredrag och kurser inom olika områden. Prenumeration kunde tecknas på tidningen VI. Husmodersgymnastiken var populär och Svedala var väl representerat på Lingsåden i Stockholm.

Efter att ha funnits på en central plats i Svedala under så många år hade Konsum av många kommit att betraktas som något långt mer än en butik. Det var en plats där man träffades och där man var igenkänd av personalen på ett positivt sätt.

Var sak har väl sin tid och nu har kooperationen i Svedala haft sin. Vi är många som inte utan sorg och saknad varje dag ser de tomma butikslokalerna och undrar hur det kunde gå så illa.

Källor:

Intervjuer: Lennart Kraft, Christer Johansson, Ingrid Johansson och Kerstin Olsson
Verksamhetsberättelser 1928-1976

Konsumföreningen Svedala med omnejd, Minnesskrift 1898-1948, Walter Sjölin
Svedala Konsumentförening 1898-1982, Anders Ahlberg och Rune Nilsson

EN SKÅNSK BONDES LEVNADSÖDEN

Johan L Jönsson i Aggarp skrev berättelsen om sitt liv

av Jan A Johansson

En sommardag 1978 fick jag som nyanställd reporter på Skånska Dagbladet i uppdrag av min chef att intervjua en äldre lantbrukare, bosatt i Lund. Hans namn var Johan L Jönsson och han hade, enligt uppgifter till tidningen, skrivit ner sina minnen från sitt liv som lantbrukare och överlämnat skriften till Folklivsarkivet vid Lunds universitet. Minnesskriften ansågs värdefull.

Jag besökte och träffade Johan L Jönsson i hans lägenhet nära Clemenstorget i centrala Lund. Han var nu 94 år gammal, iklädd kostym och slips. En distingerad och älskvärd äldre herre, som lugnt och eftertänksamt berättade om sitt liv och sitt intresse av att läsa och skriva. Han satt omgiven av bokhyllor från golv till tak. Hans bibliotek rymde 2 000 böcker och av dem hade han själv bundit in 1 200 volymer i skinnband.

Sin aktiva tid som självägande bonde tillbringade Johan L Jönsson i Svedala. Under åren 1913-1945, i 32 år, ägde och brukade han Källgården i Aggarp. Gården på höjden med utsikt in mot Svedala, densamma som författaren Ola Hansson vistades i som inneboende i slutet 1880-talet.

Målande

Johan L Jönsson berättade för mig om sina nedskrivna minnen och om sitt liv, inte minst om odling, trädgårdsskötsel och livet på en gård som det tog sig ut i en liten skånsk by under mellankrigstiden. Han berättade så målande att jag minns att jag framför mig såg Aggarps by och att den verkade så idyllisk och inbjudande.

Av mitt möte med Johan L Jönsson 1978 blev en artikel i tidningen, ”Johan, 94 – bonden som blev sagesman”. Sagesman var beteckningen för uppgiftslämnare till Folklivsarkivet. På ett foto sitter Johan L Jönsson omgiven av sina böcker. I slutet av artikeln uttalar sig etnologen professor Nils-Arvid Bringéus och betecknar Jönssons levnadsbeskrivning som ”en betydelsefull gåva av högt värde”.

När vi 1986 letade hus på landet föll blickarna en söndag på en annons om en gammal skånegård till salu i Aggarp, Svedala. Den ska vi åka och titta på, sade jag till hustrun och mindes plötsligt hur levande Johan L Jönsson en gång berättat om Aggarps by. Så kom det sig att vi första gången kom till Aggarp. Det slutade med en husaffär och sedan dess har jag och min familj haft rika tillfällen att uppleva att Aggarps by är precis så idyllisk mitt i ett böljande landskap som Johan L Jönsson skildrade den.

Johan Jönsson i sin bostad i Lund i juli 1978.

Foto: Jan Johansson

Handskrift

Närmare 36 år efter mötet 1978 står jag i receptionen till Arkivcentrum i Lund och frågar efter Johan L Jönssons skrift om sitt bondeliv. Folklivsarkivets chef Göran Sjögård, mångårig i tjänsten, känner till den och återkommer efter en stund med en arkivkapsel. Jag får en plats i forskarsalen och öppnar på locket. "En skånsk bondes levnadsöden" står det överst. "En livsskildring från Åkarp, Bara härad samt från Svedala i Oxie härad. Några personhistoriska anteckningar av Johan L Jönsson." Så lyder den fullständiga titeln. Drygt 500 handskrivna sidor, i prydlig piktur med reservoarpena. Levnadsberättelsen är skriven i ett sammanhang, men bygger på de dagböcker som Johan L Jönsson förde under hela sitt vuxna liv.

I inledningen ett diktцитat av Erik Gustaf Geijer:

*De väldiga herrar med skri och med dån
slå riken och byar omkull;
tyst bygga dem bonden och hans son,
som så uti blodbestänkt mull.*

Därefter kommer vad man kalla en programförklaring från författaren:

”Till minnet av Far, Mor och syskon, samt det goda hem jag har haft förmånen att växa upp i, samt till minnet av min livskamrat, min goda trofasta hustru Jenny har jag skrivit dessa blad. Med följande rader har jag velat ge en bild av en bondes utveckling samt av det dagliga arbetet på en lantgård i Skåne, som det beskrivits är det över allt. Jag kan gott säga och skriva, att så är det i hela världen. Enär jag haft intresse av att göra resor på flera ställen i Europa, Palestina, Egypten m fl länder, överallt samma flit, samma trägna arbete. Jag minns särskilt en eftermiddags bilresa 1937 från Wien till Budapest. Överallt samma trägna arbete på Ungerns landsbygd och på kvällen mötte vi bönderna på hemfärd från sitt arbete till sina byar. I långa rader kommo de åkande eller gående med sina hackor eller andra handredskap på axeln. Jag skulle vilja rikta en flammande protest emot dessa dumdryga människor som så ringakta bönderna därför att de äro jordens brukare,”

Johan L Jönsson är stolt över sitt ursprung och sitt liv som lantbrukare: ”För övrigt alla äro vi komna ur bondeled, vad vore dessa struntförnäma människor utan mat.”

Småbrukare

Johan Lorens Jönsson föddes 1884 i Åkarp som son till en småbrukare med sju barn. Gården låg intill järnvägen mellan Åkarp och Arlöv. Han skildrar sin barndom och uppväxt på 1880- och 1890-talen i ljusa färger även om den materiella standarden inte var så hög. Han beskriver traditioner och lekar och han berättar om original i bygden. Om fattiga och mindre lyckligt lottade. Jönsson skulle livet igenom ha en särskild känsla för de svaga och utsatta i samhället.

Som granne hade familjen den gård som brukades av rektorn och grundaren av Hvilans folkhögskola Leonard Holmström. Holmström var inte bara pionjär inom folkbildningen utan också intresserad av lantbruk och bedrev försöksodlingar på sin gård. Jönsson beskriver Holmström med stor respekt och möjligen kan bekantskapen med denne den svenska folkhögskolans frontalgestalt ha spelat en roll för hans egna kulturella och litterära intressen. De visade sig nämligen tidigt.

- Jag började läsa böcker så fort jag kunde begripa något, sade han i intervjun jag gjorde 1978. Min bror blev lärare och jag lånade böcker av honom. Jag lånade också på biblioteket i Arlöv dit det var en timmes väg att gå. Jag minns att prästen förbjöd oss att läsa annat än Guds ord när vi läste till konfirmationen.

Bokhållare

Efter konfirmation och avslutad folkskola tjänade Johan L Jönsson som dräng på några gårdar i trakten och i Mellanskåne. Några medel för högre skolgång fanns inte i hem-

met. Han visade flit och duglighet och fick goda vitsord. Han beskriver i detalj och med odlingskartor hur gårdarna brukades och hur arbetet var organiserat, ja, även kosthållet har han noterat.

1904 gick han en kurs på bröderna Bendtz handelsinstitut, beläget vid Gustav Adolfs torg i Malmö, och 1905 gjorde han militärtjänsten på Gotland.

Då hade han dessförinnan ansökt om en friplats på lantbrukslinjen på Alnarp och medan han låg inkallad kom beskedet att han antagits som frielev till den tvååriga utbildningen. Den genomgick han under åren 1905-07 och den betydde mycket för honom, såväl i yrkeskunskaper som i uppskattningen av studier och förkovran.

Efter sin utbildning fick Johan L Jönsson plats på ett gods i Halland som bokhållare och han skulle under de kommande åren tjänstgöra som ekonom vid flera större gårdar i Halland och utanför Landskrona. Det var under tiden i Halland som han träffade sin blivande hustru Jenny, dotter till en skollärare och uppvuxen i ett hem som ”var en kulturhård av rang och en fin sådan där kärlek till musik, konst och litteratur stod högt i kurs.” Men det skulle ta tio år innan det unga paret kunde förena sina öden i giftermål. Johan L Jönsson ville först få det bättre ställt och en egen gård.

Källgården

Under åren 1909-12 arbetade han som bokhållare på Nya Skottorp i Halland. Under hösten 1912 gick hans dröm till sist i uppfyllelse. Med ekonomiskt bistånd av sin syster och svåger, lantbrukare i Alstad, förvärvade han då gården Aggarp nr 8 strax söder om Svedala. Säljare var kommunalnämndsordföranden i Svedala landskommun Per Persson, som i och med försäljningen flyttade in till köpingen. Köpet ingicks den 19 oktober 1912 och Johan L Jönsson tillträdde gården den 6 mars året därpå.

”Min gård låg så vackert på en höjd öster om den gamla byn”, skriver en lycklig nybliven gårdsägare. Snart bestämdes också att ge gården ett eget namn. Det är alltså först nu som gården får namnet Källgården efter offerkällan invid vägen till Svedala, som vid den här tiden också var gårdens vattentäkt.

Beskrivningen av gården är utförlig och detaljrik:

Källgården i Aggarp, som gården ser ut i dag.

byggnader, trädgård, odlingsmarker, jordmån, geologi, ja, till och med klimatet i byn jämfört med andra orter: ”Källgården var en trivsamt gård och det var den för mig de 32 år jag hade förmånen att äga och bruka densamma. Gården var belägen omkring 18 km från Malmö vid Öresund samt 15 km från Trelleborg vid Östersjön. Höjdläget över havet vid Svedala kyrka 53 meter. Denna höjd över havet gjorde att vårbruket i jordbrukshänseende alltid var omkring 8 dagar senare än trakten från Oxiebyarnas Öresund.”

Upprustning

De första åren på Källgården blev en tid för anskaffning av djur och redskap och för upprustning av fastigheter. Ladugårdslängan tillbyggdes söderut med en ny tröskelänga. När hustrun Jenny efter några år äntligen kom till gården förskräcktes hon över den primitiva och dragiga drängkammaren, som därför rustades upp och isolerades bättre mot kyla. Jönsson skriver att han skämdes en smula över att han inte själv tänkt på den saken. Två yngre drängar var då anställda på gården. Jordbrukets skötsel och upprustning under det första året får vi i skriften följa i detalj.

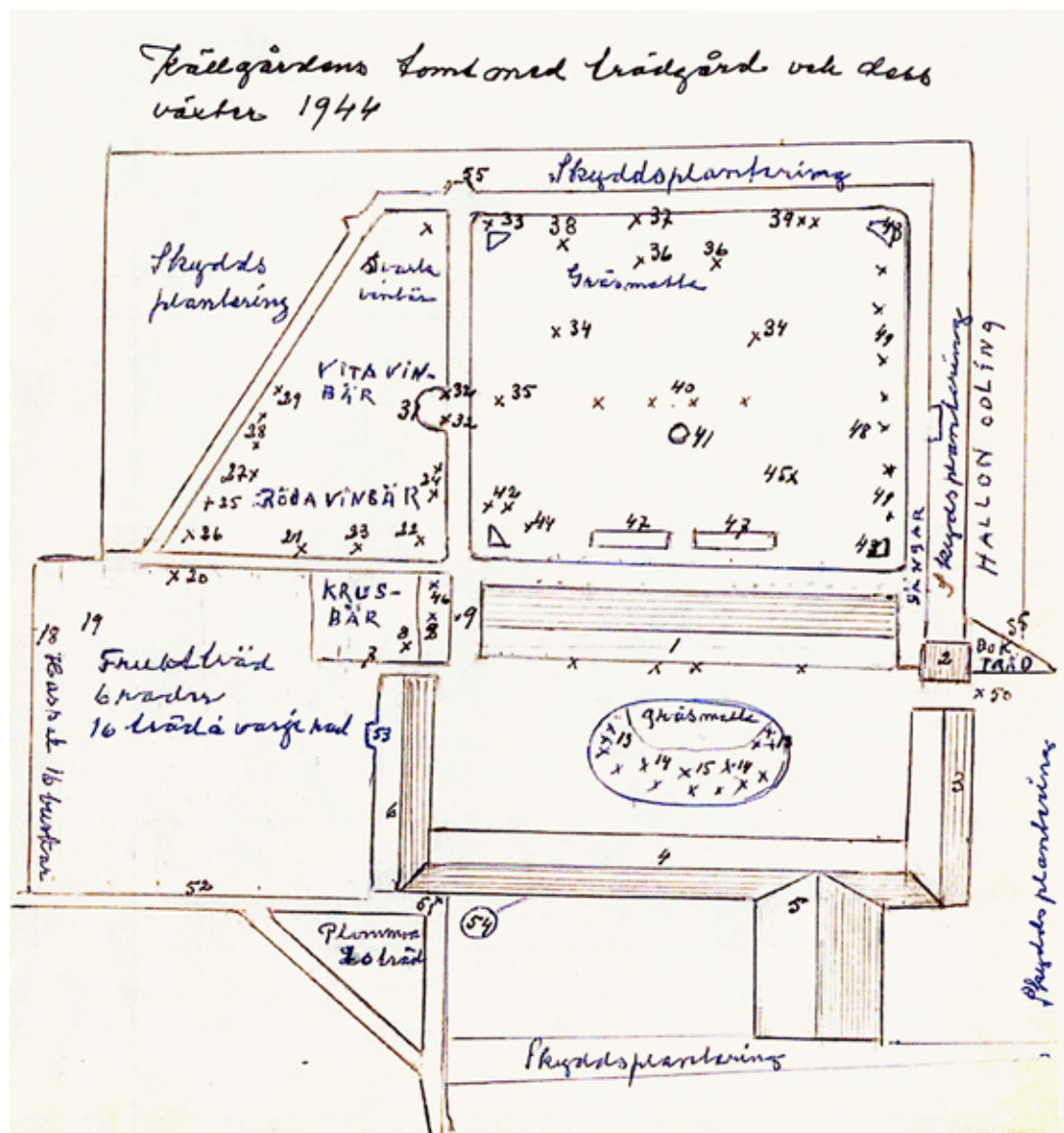
En nyhet som infördes i jordbruket på egendomen var odling av sockerbetor. Jönsson tog kontakt med sockerbruket inne i Svedala och erhöll ett kontrakt som innebar att den arbetskrävande men ekonomiskt bärkraftiga betodlingen kunde sättas i gång. Efter upptagningen på hösten levererades betorna med häst och vagn till sockerbruket. Men arbetet ute på fälten, som ofta sköttes av kvinnor, var tungt och slitsamt:

”Betskötseln, rengöring, gallring och upptagning hade i betodlingsdistrikten gått folket i blodet. De voro så införstådda med detta, det var ju en extra slant att förtjäna. Barnen fingo tidigt vara med och vänja sig med detta, särskilt kunde de hjälpa till vid gallringen, man såg ofta barnvagnar ute på fältet. Svårast var det fram i november då det på morgnarna frös till is på blasten. Då var det kallt att ligga på knä på den kalla marken och skära av blasten på betorna.”

Trädgård

Johan L. Jönssons beskrivning av jordbrukets skötsel och arbetsordning, av sädesslag och växtföljder är ingående och detaljrik. Han beskriver jordbruksåret nästan dag för dag och han har ritat upp en karta över markerna med angivelser om vad som odlades var och i vilken följd. När årets sista tröskningsomgång till slut ägde rum kunde lantbrukaren andas ut: ”Denna sista tröskning för året var så underbar, det var avslutning på hela årets arbete på framställning av den gröda som vi nu sluttröskade. De dagarna brukade jag själv passa djuren, allt folket hjälpte till med trösket, så gick man och hörde på tröskverkets surrande och på hjulens monotona gång. Det var så underbart att slå sig ner på skullen och bara lyssna.”

Källgårdens ägare var en rätt ovanlig lantbrukare på det sättet att han också intresserade sig för trädgårdsskötsel. Ja, man kan nog säga att han var en eldsjäl och en pionjär på området. Under sina år på Källgården anlade Johan L Jönsson en trädgård som förmodligen saknade sitt motstycke i trakten. Han planterade enligt uppgift inte mindre än 215 fruktträd förutom bigarräer, blomsterbuskar, röda, svarta och vita vinbär, krusbär, blå och gula vindruvor, aprikos, persika, armeniska björnbär, hallon och jordgubbar. Dessutom ädellövträd.

Karta över trädgårdsodlingen på Källgården, ritad av Johan Jönsson.

Källgården tomt och trädgård samt växterna däri 1944.

1. Boningshus
2. Slöjdbod
3. Redskapshus, magasin, förr tröskloga
4. Stall för hästar, kor och svin
5. Loga för säd och redskap
6. Hus för höns, tvätt och bakstuga, drängkammare, å mitten tröskloga gammal
7. Fläderbuske
8. Ek självsådd
9. Gårdspump
10. En blå en gul vindruva
11. Aprikos
12. Persika
13. 6 björkar
14. 2 rödblommiga hagtorn, Forsytia
15. Acer negundo Lönn
16. Rubus sanguineum
17. På trekanten vid byporten 20 plommon Kirke, Czar, blå sviskon Gul Reine Claude
18. En rad hasselnötter Cosford & jättenöt från Hasec
19. En rad päron olika sorter 16 st, en rad Cox Orange 16 st, en rad Cox Pomona 16 st, en rad Ringo 16 st, en rad Ribston Maglemere 16 st, en rad James Grieve, Svanetorp, Prins Albert, Königin Louise 16 st
20. Päron, stort träd okänd
21. Ostheimer surkörsbär
22. John Downie Paradisäpple
23. Tidig körsbär
24. Två plommon gamla blå
25. Transparent Blanche äpple
26. Säfstaholm äpple
27. Kaniker äpple
28. 2 Esperens herrepäron
29. Moltke päron
30. Ökänd äpple
31. Berså avenbok
32. 2 lärkträd
33. Gravenstein

34. 2 Plommon Viktoria
35. Charlamowski äpple
36. 2 Holländare äpple
37. Esperens Bergamott
38. Okänt sent päronträd stort
39. 2 gula plommonträd gamla
40. 4 bigarråträd
41. Vattenkonst en flicka
42. 2 tujor
43. i de 4 hörnen av gräsmattan låga prydnadsbuskar
44. Svart mullbärsträd
45. Äkta kastanj
46. Valnötsträd
47. Rosor med båge
48. Brokbladig tuja
49. 6 plommonträd Czar, Kirke, Gul Reine Claude. Blå sviskon
50. Inkörsport till kastanjallén
51. Inkörsport till byn
52. Armeniska björnbär
53. Bakugn
54. Urinbrunn
55. Berså Skyddsplantering består av lind, björk och diverse planteringsbuskar gullregn m m. Syrener vid alla gångar är infattningen, buxbom naturligtvis ej kring gräsmattan. Innanför buxbomen är planterade vårblommor, tulpaner, påsk- och pingstliljor. Utanför slöjdboden en trekant planterad med bokträd att bryta vinden.

I hans berättelse återfinns en detaljerad karta över hela trädgården liksom en numrerad förteckning över samtliga förekommande arter. Johan L Jönsson var alltså en passionerad och kunnig trädgårdsvän. Mycket av skörden togs tillvara på gården, men det finns också vittnesmål om att paret Jönsson var generösa med att låta grannar och bekanta plocka frukt från träden på höstarna.

Profilen

Aggarps by var på Johan L Jönssons tid en levande by med smedja, handelsbod, skomakare, mjölnare och skräddare. Smeden skulle allt bestyra för lantbruket och om smidesmästaren Ernst Billsten skriver Jönsson: ”Det var en man av gamla stammen, han

var en skicklig yrkesman, han hade väl ej så många moderna maskiner, men ändå gjorde han ett mycket gott arbete. Han förstod så väl hur våra jordbruksredskap skulle lagas, särskilt våra tunga krokpinnsnarvar som voro så nödvändiga på våra lerjordar, var han mästare i att spetsa och göra i ordning. Så skötte han våra hästars skoning på ett utmärkt sätt. Han uppnådde en ålder av över 90 år, han var ända in i den höga åldern verksam i sin kära smedja.”

Ytterligare en profil i byn får sitt porträtt tecknat: ”En annan man värd att omnämnas var Per Larsson, han var lantarbetare, han uppnådde en ålder av över 90 år. Han berättade hur han i yngre år tjänstgjort som nattvakt i byn. När denna syssla upphörde vet jag ej. Det var väl sed, att i tätbyggda byar hålla vakt varje natt. Det var väl sed att hålla vakt för den händelse eld skulle bryta ut. Han började sin vakt kl 10 och höll på till kl 4 på morgonen, han skulle varje tims slag på vissa ställen i byn i horn tuta ut tiden. Vid Källgårdens östra länga var ett av de ställen han kungjorde tiden.”

”Kohandeln”

Det förekom naturligtvis bakslag i jordbruket. På 1920-talet härjade mul- och klövsjukan svårt på skånska gårdar och Källgården kom också att drabbas. I slutet av 20-talet och början av 30-talet slog depressionen till och inte minst nyetablerade lantbrukare fick det ekonomiskt kärvat. En del gick i konkurs. 1928 var ett kallt år, skriver Jönsson och de svåra åren höll i sig ända fram till krisuppgörelsen – den s k ”kohandeln” – mellan Per Albin och Bramstorp 1933. Uppgårelsen hade sina belackare inom Bondeförbundet i Skåne, men Johan L Jönsson, själv aktiv inom partiet, tillhörde tillskyndarna. Han skriver att uppgörelsen ”blev liksom en vändning till det bättre med allting.”

Han berättar också om de bistra krigsvintrarna 1940-42 med ned till 30 graders kyla. 1942 tjänstgjorde Johan L Jönsson som nämndeman under perioden januari-mars, men tvingades ofta ringa in till häradsrätten och meddela att han inte kunde ta sig in till Malmö, eftersom tågen var inställda. Han var inte ensam. ”Det är vare sig nämndemän eller bovar komma”, löd svaret på rättens kansli.

Militärer

1942 fick man på Källgården också känna av kriget på det sättet att man fick inkvartera ett lastbilskompani med 40 man, som bland annat tog den stora salen i besittning som sovsal. Men det ”var hyggliga människor, som uppförde sig väl”, skriver deras ofrivillige värd. ”Man kunde känna sig tacksam att det var vårt eget folk som vi hade inkvarterat, det hade nog varit annat om det varit tyskar eller ryssar.” När inkvarteringen gick mot sitt slut ställde militären till med kaffefest i Aggarps skola för sitt eget folk och byborna med servering av bygdens lottor.

Syföreningen i Aggarp, samlad någon gång på 30-talet. Stående längst bak Anna Mårtensson och Igenes Persson, stående mitten Svea Andersson, Karindal, Jenny Jönsson, Källgården, sittande fr v Ellida Persson, Maria Nilsson, Lindholmen, Emma Schönwell, Karindal, Agnes Andersson.

Foto ur Karin Samuelssons samling

Johan L Jönsson fick ett gott anseende och blev med tiden en betrodd man. Han var liksom flertalet bönder i bygden, ansluten till Bondeförbundet och var vice ordförande i den lokala avdelningen. Han blev med åren anförtrödd en rad politiska och offentliga uppdrag. Han var ledamot av kommunalfullmäktige, kommunalnämnden, pensionsnämnden, vice ordförande i fattigvårdsstyrelsen, kronoombud i taxeringsnämnden och ordförande i sockenkommittén av Oxie, Skytts och Vemmenhögs härads brandstodsförening. Han var vidare nämndeman i Oxie häradsrätt, ledamot i styrelsen för Svedala sparbank, ledamot av mejeristylelsen och ordförande i Skånska Lantmännens lokalförening. Han var ordförande i Aggarps vägförening och plogfogde.

Nämndeman

Arbetet inom de här olika samhällssektorerna skildrar han utförligt i sin skrift. Särskilt ingående beskriver han olika rättsfall i sin roll som nämndeman i häradsrätten. En gång per månad for han in till tingshuset vid Pauli kyrka i Malmö för att tjänstgöra. Som nämndeman tvingas man ta del av mycket elände och Johan L Jönsson beskriver ofta brottslighet som bottnar i fattigdom. Han skildrar också hur det ibland uppstod skiljaktig mening mellan nämndemännen och den lagfarne domaren. Också hur oseriösa advokater i Malmö tog sig an hopplösa fall av intet ont anande klienter enbart för att sko sig ekonomiskt.

Som ordförande i Lantmännens lokalförening kom Jönsson att medverka till föreningens expansion och stärkta ställning inom bondeleden, men han hade också att hantera en olustig förskingringshistoria inom föreningen, som krävde räfst och rättarting.

Som vice ordförande i fattigvårdsstyrelsen kom han också i direkt kontakt med samhällets olycksbarn. Kommunerna hade på den här tiden inga socialkontor eller tjänstemän som utförde det praktiska arbetet utan det var nämndens valda ledamöter som handgripligen fick ta ansvar för sina beslut. När materiellt bistånd skulle beviljas till fattiga och obemedlade – ofta i form av bränsle för uppvärmning – var det nämndens ledamöter som både gjorde hembesök och utredning och som sedan levererade den hjälp som beslutats. Under krisåren på 30-talet var kommunalmännen i Svedala också inbegripna med att anordna nödhjälpsarbeten åt de arbetslösa, de s k AK-arbetena, som var en del i krisuppgörelsen mellan Socialdemokraterna och Bondeförbundet. Uträtningen av Aggarpsvägen in till Svedala tillkom som ett sådant beredskapsarbete.

Fosterbarn

Johan L Jönsson var självägande bonde, men saknade inte förståelse och medkänsla med människor som hade det illa ställt. Han visar i sin berättelse i flera sammanhang också förståelse för den framväxande arbetarrörelsen, åtminstone i dess mer måttfulla ideologiska form. Som kommunalman säger han sig ha haft lätt att samarbeta med de ledande socialdemokraterna.

I början av sin bekantskap drömde Johan och hans Jenny att om de fick en son så skulle han heta Erland. Men de fick ingen son och inga barn och man kan ana en sorg över den saken mellan raderna. Våren 1918 erbjöds paret av dispensären i Lund att ta emot en treårig flicka som sommarbarn.

”Det var med glädje vi togo emot den lilla. Sommaren gick, vi hunno fästa oss vid den lilla flickan samt beslöto att med föräldrarnas tillstånd behålla henne.” Med fosterbarnet Ina (Wilhemina) blev det mycket glädje på Källgården:

Konfirmationsfoto på fosterdottern Ina (Wilhemina) på Källgården 1929.

Foto ur Karin Samuelssons samling.

”Åren gingo, vi voro mycket glada för det lilla flickebarnet. Hon följde med mig i marken, hon åkte med på hästhackan, var med vid alla tillfällen omspölad av sol och vind, som det lilla stadsbarnet så väl behövde. Vi fingo lite sol i hemmet med den lilla flickan.” ”Då jag nu på ålderns dagar blickar tillbaka på dessa lyckliga dagar i hemmet, så är det med vemod.”

Fosterdottern Ina (född 1915) kom så småningom att gå Kommunala mellanskolan i Svedala och sedan på Hvilans folkhögskola. ”Nu är hon lyckligt gift med en tjänsteman vid Sveriges Radio”, konstaterar till sist hennes fosterfar.

Krigsbarn

År 1919 utgick det via Röda Korset en förfrågan till hemmen om att ta emot barn och ungdomar från det krigsdrabbade Österrike. Jenny och Johan svarade ja och så kom det sig att det till Svedala anlände det 14-åriga krigsbarnet Hedvig från Wiener-Neustadt. Stora världen gjorde entré i den lilla byn.

”Hon var väldigt ledsen i början, men min hustru tog så väl hand om henne. Jenny tog henne med till fotografen i Svedala som fotograferade henne jämte Jenny och vår lilla flicka. Så sändes detta kort till flickans föräldrar i Österrike. Det kom omedelbart brev från flickans mamma som skrev: Sedan jag sett fotografiet förstår jag att vår flicka kommit i goda händer och jag är lugn.”

Hedvig stannade den sommaren i Aggarp och återkom därefter året därpå och stannade den gången nästan ett helt år. Kontakten mellan paret Jönsson och Hedvig kom att fortsätta hela livet. Den resa till Österrike och Ungern år 1937, som nämndes i inledningen, var organiserad av Röda Korset just för att de som tagit emot krigsbarnen

Barnen i Aggarp sjunger maj i by på Källgården Valborgsmässoafton 1945, fotograferade av Jenny Jönsson. På bilden ses Folke Karlsson, Nisse Ekblad, Torsten Andersson, Olle Persson, Anna-Maria Alm, Karin Andersson, Berit Krantz, Maj-Britt Malmberg, Elsa Persson, Gerti Karlsson, Ingrid Krantz.
Foto ur Karin Samuelssons samling.

skulle få träffa dem åter och ser hur de nu hade fått det som vuxna. Och Johan L Jönsson for som änklings långt senare åter en gång till Wien för att träffa "sitt" krigsbarn, hennes barn och familj.

Vid samtal med Aggarpsbor födda och uppvuxna i byn på 30-talet har det också framkommit uppgiften att det fanns en pojke Göte från Malmö, med sociala bekymmer i bagaget. Han gick i skolan i Aggarp och bodde hos och togs om hand av paret Jönsson på Källgården. Vi kan alltså konstatera att Källgården var ett öppet hem, där man tog emot barn och ungdomar som behövde stöd och hjälp.

Bokklassiker

Som nämnts hade Johan L Jönsson redan från barndomen ett stort intresse för litteratur. Han läste allt som gick att få tag på. Hans favoriter var Fäلتskärns berättelser av Topelius, Stanleys och Livingstones reseskildringar och annat.

När jag träffade honom 1978 berättade han att han som ung prenumererade på en tidskrift som hette "Ljus". Genom den fick man varje år 5-6 böcker i olika ämnen.

Med tiden fick han bättre råd att förse sig med litteratur. Och det gjorde han sannerligen. Hans läsintresse och stora bibliotek var känt i bygden. Det tillhörde ju det sällsynta att en "vanlig" bonde hade sådana intressen.

Och det var inga lättköpta underhållningsböcker han läste. Hans favoritämnen var naturskildringar, religion, historia, geografi och filosofi. Och hans favoritförfattare var de klassiska namnen: Viktor Rydberg, Strindberg, Karlfeldt, Tolstoj, Dostojevskij, Gogol och andra.

Han kom så småningom också att lära sig bokbinderikonsten. På ålderns höst undervisade han handikappade i Malmö i bokbinderi som ett led i att träna upp motorik och rörlighet.

I levnadsberättelsen finns en scen från 30-talets Källgården: "I vårt hem på Källgården bodde hos oss Jennys föräldrar. Under de långa vinterkvällarna brukade svärfar läsa högt för oss, under det Jenny handarbetade och jag sysslade med gårdens bokföring. Enär Jennys pappa varit lärare var han en god föreläsare. Han läste flera böcker för oss, bland andra "De tre musketörerna", "Greven av Monte Christo" m fl böcker. Det är oförgätliga minnen av vinterkvällarna på Källgården."

I sin skrift återger Jönsson ett passande ordspråk: "De vänner som vänder ryggen till, äro måhända de som äro mest pålitliga."

Ola Hansson

Hans kunskaper om den litterära traditionen på Källgården var gedigna. Han skildrar hur diktaren Ola Hansson bodde inneboende där hos sin bror Hans under åren 1880-90

och under tiden skrev ”Sensitiva amorosa” och hur han senare i romanen ”Resan hem” via sitt alter ego Truls ser tillbaka på det dryga året på Källgården och i Svedalabygden. Jönsson ger talrika exempel på hur episoder och avsnitt i ”Resan hem” direkt kan härledas till Källgården. Han citerar också en dikt av Ola Hansson som han vill anknyta till den ståtliga kastanjeallé, som ännu i dag kantar uppfarten till gården:

*Och som jag går och allén tar slut,
stiger solen upp bland skyar
av morgontöcken. Jag vandrar ut
i sädesfält och byar;
glimmande dagg
på ax och strå
hängande lärkor
högt i det blå
och spelande in i minsta vrå
en morgondoft som förnyar.*

Till Halland

Vid midsommartid 1944 firade Johan L Jönsson sin 60-årsdag och uppvaktades i vederbörlig ordning av vänner och bekanta. Han var ju en känd man i bygden. Men åldern började ta ut sin rätt. ”Det började bli lite strängt för min hustru och mig”, skriver han. Jönsson hade uppnått den ålder då många lantbrukare började tänka på att lämna över till nästa generation för att därefter kvarstå med råd och dåd i bakgrunden. Men på Källgården fanns ingen ny generation att lämna över till.

Därför bestämde sig paret Jönsson under hösten för att avyttra den gård de brukat i drygt tre decennier. Den såldes och fick en ny ägare i lantbrukaren Sigfrid Ekblad. Den 20 februari 1945 hölls auktion på djur och inventarier. Det skrevs i tidningarna om auktionen och Johan L Jönsson var nöjd med det ekonomiska utfallet. Den 4 april anordnade grannar och bekanta ett avskedskalas på Svedala hotell.

Efter åren på Källgården valde paret Jönsson att flytta till fru Jennys hemtrakter i Halland, till en villa några kilometer utanför Falkenberg. Drygt fyra år senare flyttade de tillbaka till Skåne, till Lund där de tog över en lägenhet efter Jennys syster, som hastigt avlidit. Huset i Halland såldes till författaren Valter Dicksson.

Långt liv

Makarna Jönsson fick i Lund ytterligare fem år tillsammans. 1954 gick Jenny bort och Johan L Jönsson levde därefter ensam i den lägenhet i Lund, där jag själv mötte honom

många år senare. Där levde han med sina böcker, läste, skrev, reste och engagerade sig inom kyrkan. Han blev förunnad ett långt liv och gick bort först 1981, i sitt 97:e levnadsår.

Hans levnadsberättelse är, som jag upplever det, ett ärligt och anspråkslöst försök att ge bilden av ett långt liv och framför allt att beskriva lantbrukets utveckling och förändring under den första halvan av 1900-talet. Johan L Jönsson slår också ofta an en personlig ton i sin framställning och det ökar läsvärdet. Man tycker sig som läsare lära känna honom, hans värderingar och syn på livet.

Ändå är förstås hans livsberättelse ingen objektivt dokument, lika litet som några memoarer någonsin kan bli det.

”Snäll och försynt”

För att stämma av mina intryck har jag intervjuat fyra nuvarande och tidigare Aggarpsbor, födda på 30-talet, som alla minns Johan L och Jenny Jönsson på Källgården, även om de själva var barn då.

Den bild de förmedlar får sägas vara rätt samstämmig. Deras omdömen om Johan L Jönsson fångas i ord som ”saktmodig”, ”fin människa”, ”ärlig”, ”väl sedd”, ”omtyckt”, ”snäll och försynt”, ”proper”, ”bestämd”. Man kunde höra att han var beläst, minns någon, och de som besökt Källgården och den stora salen minns att där fanns bokhyllor från golv till tak. En minns att när de arbetare, främst kvinnor, som skött om betfälden på hösten kom för att få sin betalning, så bjöd paret Jönsson alltid på kaffe och våfflor. Det uppskattades. En ytterligare minns den stora fruktträdgården och att barnen i Aggarps skola på hösten under middagsrasten fick gå till ”trekanten” intill gårdens uppfart och mumsa på de många plommonsorterna som odlades där.

I kulturens hägn

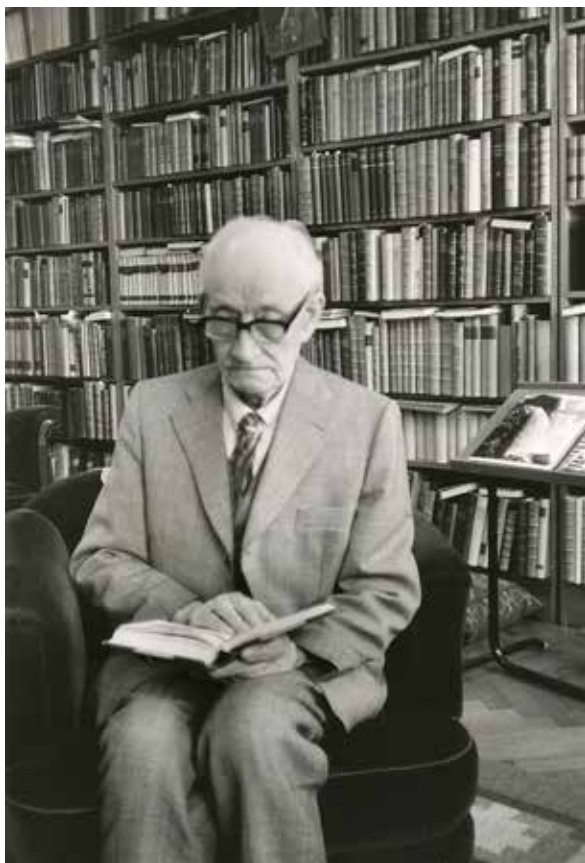
Johan L Jönsson var på många sätt typisk för en skånsk lantbrukare i sin generation: bildningshungrig, flitig, idérisk och öppen för förnyelse och utveckling. Han var dessutom noggrann, förde bok över det mesta i livet och använde sig av statistik och ekonomiska beräkningar i sin rörelse och i sitt arbete.

Men han var också en ovanlig och särpräglad människa. Han anlade en trädgård på Källgården, som förmodligen var den mest anslående i hela bygden. Den rymde också nya okända sorter och medelhavsväxter, där Jönsson var långt före sin tid.

Kärleken till böckerna och det skrivna ordet går som en röd tråd genom hela hans liv. Han skriver: ”Då man på ålderns dagar låter tanken ila till de gångna åren då man köpte böckerna. Det var alltid en stor glädje då man fick råd att köpa böckerna som man så gärna ville äga. Då det gällde köp av en bok så tvekade jag aldrig om priset, om det

däremot gällde andra saker så tog man saken i övervägande.”

Johan L Jönssons ”En skånsk bondes levnadsöden” skildrar därför ett kanske rätt typiskt bondeliv i Aggarps by under drygt tre decennier, men också ett liv i odlingens och kulturens hägn i ordens dubbla bemärkelser.

Johan Jönsson med sina böcker i Lund, juli 1978.

Foto: Jan Johansson

Källor:

Ingallil Frogland: Urgammal offerkälla i Aggarps by bot för kolik och ögonsjukdomar.

Skånska Dagbladet 19 juni 1970.

Jan A Johansson: Johan, 94 – bonden som blev sagesman. Skånska Dagbladet 28 juli 1978

Johan L Jönsson: En skånsk bondes levnadsöden. Handskrift. Folklivsarkivet, Lund, A 4987.

Intervjuer med Karin Samuelsson, Greta Andersson, Clary Holm och Per-Åke Sjöström.

HYBY NYA KYRKA - 50 ÅR

Denna artikel från Skånska Dagbladet den 28:e september 1927 publicerades med anledning av att Hyby nya kyrka firade sitt 50-årsjubileum. Vid jubiléet närvarade många personer som kunde bidra med sina minnen från kyrkans uppförande. Flera kunde också återge vad som hände den dag då den gamla kyrkan drabbades av ett åsknedslag. Redaktionen har valt att här återge hela artikeln i sin ursprungliga form, utan ändringar eller tillägg, eftersom den i sig själv är ett intressant tidsdokument.

Då patronus Trolle till Klågerup byggde Hyby kyrka.

Vad de gamla berätta om tillkomsten av templet, som nu blivit församlingens stolta egendom.

En 50-årig byggnad är ingen åldring i Hyby park, där slottet Hyby gård har historia som förlorar sig i tidig medeltid och parken själv har gamla anor. Den har varit en stolt park under många generationer. ”Här uti lugnet nedsattes stoftet efter av prosten Swanander och Elsa Maria Agrell”, Läses i ett hörn av trädgården, där åldriga träd drömma, ”låt vårdstenen ligga tills de uppstå. Förkovra sig imedlertid tre kära planteringar: kunskapen, barnen, träden”.

Så långt den poetiske prostens runa, tecknad med pietetsfull hand, redan då förra seklet var ungt. Men under 50 år ha här dock många trötta hämtat tröst och vederkvickelse efter veckans id, varför den sägenfyllda berättelsen om kyrkans tillkomst kanske i alla fall kan anses vara berättigad.

Gamle kyrkovärden Nils Persson å Stridsmölla, häradsdomare Lars Jönsson m.fl. ha ordet: ” Vår gamla kyrka hade ett mycket högt torn och var vacker på sitt sätt. Så kom hösten 1873. Det var den nionde september. Allt folk var ute och hösta – hösten var kinkig det året. Klockan kunde väl vara halv 5 e.m. Då kommo två förskräckliga åskknallar. Kreaturen ute på marken segnade ned. Och tornet i kyrkan tändes och lyste som ett ljus. Man fick brått att sela från och få fram vagnen med vattentunnorna och sprutan, men inte mycket fanns att göra. Den dyrbara altartavlan lyckades vi rädda, men de välljudande klockorna av malm smälte ner. Den nämnda tavlan – av gammal god mästare – föreställde Kristi nedtagande från korset. Den förvaras nu - en dyrbar släktklenod – å Trolleås’ slott.

Av kyrkan bevarades endast koret, som blev till gravkapell för medlemmar av släkten Trolle på Klågerup. Därinne vilar nu i sin sarkofag Hyby kyrkas byggherre, nådig kammarherren Carl Axel Trolle. Då – 1873 – stod han ännu i sin fulla krafts dagar och åtog sig som patronus den dyrbara uppgiften att ge sin församling en ny kyrka.

Om honom yttrar sig en annan samtida: Kammarherren var en myndig, klok och bra man. När han hade sagt något, så var det bestämt. Han hade nog sina sidor, men god mot de fattiga var han. Ingen gick ohulpen från hans gård. Han anhöll om och fick församlingens anstånd något år med byggandet. Lund – Trälleborgs järnväg stod inför sin fullbordan, och en järnväg skulle ju väsentligt underlätta transporten av behövliga materialier.

En arkitekt Fänger från Danmark uppgjorde en ritning, som vann tillfredsställelse, och började man bygga 1876. Byggmästare var Kristian Grönqvist, Genarp. ”Fattig var han” säger en av hans läropågar. Men mycket duglig, inte många mästrar den tiden hade den insikten, som han hade. Sockeln uppfördes av gråsten, annars murade vi med tegelsten från Yddinge tegelbruk. Gruset togs från Västerskog, en utmark, som hörde till prästgården. Inunder en av tornpelarna, östra gavelns sydligaste, lades alla i Sverige den tiden gångbara mynt, några av varje slag. Bland murarna märktes Nils Jönsson, Galtakölan, Vinninge, Mossberg i Staffanstorp, som vid bygget fick sitt gäsellbrev och namn. Desslikes fick Pål Anders’ Per i Vinninge, numera byggmästare P. Malmros, Malmö, samt Anders Jönsson Lindberg, som sedan blev soldat och fick det ståtliga namnet Anders Jönsson Lindberg Dahl. Björk från Bara, Wennerberg och Nilsson, Ystad, voro också med om murningen. Larsson kunde också hantera en murslev, han, som sen blev lärare i Örup. Det anförtroddes åt Karl Grönqvist, Mossberg och Nils Jönsson att putsa inne i kyrkan. Det var ---- ett noga arbete.

Snickare Persson från Ystad gjorde den förnämliga bänkinredningen. Grevliga bänken och prästbänken blev ett strå vassare. Målaremästare var en Edvard Olsson från Lund, kunde sitt yrke utmärkt väl, därom vittnar arbetet än i dag.

Kyrkan blev omsider färdig. Den består av långskepp och tvenne sidoskepp, och rymmer bekvämt 800 personer. Sidoskeppen uppbäras av väldiga granitpelare. Traditionen vet att omtala, att de alla sex kilades ut ur ett enda väldigt block i Troberga skog. Man kunde nog tro, att det skulle bliva något märkligt av det jättekastet, om vilka de gamla berättade:” Vet du, min påg, den stenen vänder sig, när den luktar nybakat vetebröd”.

Låt oss gå in i den jubilerande kyrkan. Över portalen läses:”Under konung Oscar den andres femte regeringsår uppförd av Carl A. Trolle.” Det synliga bjälklagret var den första detalj, som intresserade. De antika ljuskronorna, som anses vara i stil med kyrkan, ha sänts till firman Andersson & Lundgren, Malmö, för att renoveras till jubiléet. Mässingskronorna hade skänkts 1909 av den för kyrkan varmt intresserade friherrinnan Ingeborg von Brehmer, född Ehrensvärd. Ett annat arbete av hennes hand var det vackra antependiet skänkt 1907. Det var ett värdefullt sömmeri, komponerat och sytt av friherrinnan själv. På ylle var det sömmat i siden och guld med äkta knypplade spetsar. Hon var mån om församlingskyrkan – friherrinnan – och brukade sätta in blommor i kyrkan till alla högtidsdagar.

Kyrkovärdarna den tiden, Jöns Nilsson, nr 3 Vismarlöv, och Nils Persson, Stridsmölla, donerade ljuskronorna i koret. Lampetterna å predikstolen – ett stycke konsthantverk – har Hyby arbetsförening skänkt. Hyby kyrkas siste patronus, Svenska sockerfabriksaktiebolaget, överlämnade vid patronatsrättens upphörande, en altarduk, utförd hos Licium i Stockholm. Det dyrbara arbetet uppmärksammades på Tomellautställningen i avdelningen för kyrklig konst. På sin 75-årsdag skänkte framlidne vördig prost R. N. Araskog en vacker gångmatta till kyrkan.

Över triumfbågen läses:” Och när jag varder upphöjd från jordene, skall jag draga alla till mig.” Från bågen hängde ned det gamla triumfkrucifixet, som räddats undan branden. Det är av mäktig verkan, det gamla träsnideriet. Av gammalt kyrksilver må nämnas en nattvardskalk från 1653 samt en äkta silveroblatask från 1760. Å den senare är skrivet på latin (fri översättning): Denna ask, avsedd för heligt bruk, skänktes till Hyby kyrka av patronus högvälborne kammarherren Arvid Trolle, då M. Jona var pastor och I. Agrell var prost.

Det som gjorde mest intryck på oss var dock altartavlan, ett fint reliefarbete i koppar. Tavlan för oss till hemmet i Emaus, där Jesus vid brödsbrytandet ger sig till känna för de båda sorgsna emausvandrarna. Belysningsförhållandena göra, att konstverket ej kan ses nerifrån kyrkan, vilket är att beklaga. Stora kyrkor behöva sina stämningsmoment. Från klocktornet, dit vi också knogade upp, har man en hänförande utsikt, 20 – 25 kyrkor

synas däruppiifrån, och från Kungsbacken, ett böss-skott från kyrkan , kan man räkna till 30 med blotta ögat och med kikare, om man känner belägenheten, kan man t.o.m. se Dagstorps kyrka vid Landskrona.

Så kom då invigningsdagen den 30 sep. 1877. Klockorna med den vackra malmklangen sände ut sitt tonspel och kallade hög och låg till samling. Där syntes i Klågerupsbänken patronus Carl Axel Trolle och hans maka, den vackra Ebba Trolle, född Thott från Hjularöd, Carl Axel Trolle, blivande häradshövding och herre till Fulltofta, Nils Trolle, nuvarande herren till Trollenäs, Herved, som ej skulle finna lyckan, och Erik Trolle, nu landshövding i Linköping, Och där var Wrangels på Hyby och den gamle fine Bennet från Toppeladugård, och fyra biskopar, varav tvenne danska, höjde stäten. Och där var sångare: skolmästarna Andersson från Holmeja och Vismarlöv, mästare Sahlberg i Vinninge och Wilhelmsson i Hyby. Och Kristen ringare såg ut att förstå dagens vikt. Av församlingsbor märktes kyrkovärdarna Nils Persson, Stridsmölla, och Jöns Nilsson, nr 3 Vismarlöv, och häradsdomaren Lars Jönsson var också med, en betydande man redan den tiden, dock utan sin magnifika senare förvärvade hederstitel.

Soldater paraderade vid ingången. Där voro gamle Lundkvist, Blomstrand och Borgkvist från Vinninge, Nordström från Norremark och far och son Lövström från Bomhus. De hade putsat upp sina munderingar och stodo så trygga, som om det bara gällt att storma Leipsi portar. Klockarefar Gerner hade övat in stora kören och såg trosvisst och säker ut. En kantor fröken Lundblad från Trollenäs, invigd i musikens högre mysterier skulle i dag traktera orgeln, traktens nya under – sen hade man ju god tid att lära sig bemästra det sköna orgelverket.

Biskop Vilhelm Flensburg, Lund, klädd i full ornat, trädde in i altarrundeln med sina assistenter, åskade ljud och sade: ”Jag tänkte till, att jag det begripa måtte, men det var för svårt, till dess jag gick in i Guds helgedom.” De anförda orden av Assaph, den helige sångaren, utgöra den 16:de och 17:de versen av den 73:dje psalmen. Ut i Guds helgedom kommer den helige sångaren till klarhet i sitt mörker och sina tvivel. Det är där, som han kommer till en ökad trosstyrka, en innerligare visshet, om, huru saligt det är att höra Herren till. Templet, som åsyftas, är tydligen Jerusalems tempel, till vilket Herren under det gamla förbundets tider på ett särskilt sätt ville komma och vara sina troende nära. Jublande fröjd och innerlig glädje, kärlek och tacksamhet måste fylla menighetens och de enskilda människornas hjärtan här i Hyby, då de i dag i stället för det gamla och av elden från himlen nederslagna templet, där de fordom plägade församlas, nu få mötas och hälsa varandra i ett nytt, så mycket skönare och härligare, så mycket mera gripande och tilltalande än det gamla. Vi förstå ock, att i dag glädje och tacksamhet måste särskilt uppfylla den mans hjärta, vilken Herren utkorade och ställde i förhållande till denna menighet, att han både ville och förmådde åt henne uppföra ett tempel, i vilket den ena skaran efter den andra skall församlas ännu långt efter det, att vi alla, som i dag lova och

prisa Herren i hans nya helgedom äro åter vordna stoft.

Gå du, o människa med din nöd och sorg, ditt lidande och din jämmer in i Herrens helgedom till att fråga honom: ”O, Herre, vi drabbade mig detta framför så många andra.” Så skall han väl icke upplysa dig om den ordning, i vilken han fördelar sorger och prövningar bland människornas barn, ty detta har han sig allena förbehållet. - - -

Vi vilja nu till slut önska och bedja, att det nya templet med all den klarhet och sanning, all den nåd och salighet, som där äro att finna, måtte upplåta sig för denna församling. Måtte så ock församlingen i glädje, tacksamhet och kärlek fästa sig vid sitt tempel. Måtte hon fästa sig därvid med en kärlek liknande den, med vilken den fromme israeliten omfattade Jerusalems tempel,

Vördig prosten N. M. Grönberg predikade värtaligt över micaelisöndagens heliga text – den vanliga stränga utläggningen hade fått över sig en vek och mild fläkt: dagen var ju så ljus och glad. Och pastor locus Tuvevsson mässade för altaret. Och den manstarka kören under Fader Gerners ledning sjöng för tillfället valda hymner, och ung och gammal deltog med fröjd och gamman i den unisona psalmsången.

Efter invigningen gavs middag å Klågerup för 200 personer. Vi hade dukat i stora och lilla matsalen, i salongen och gästrummet. Åtta betjänter och fyra flickor passade upp, och allt gick så väl i lås, berättar den minnesgoda, rara mor Johanna Olsson Rosenlind, som själv var med som friherrinnans högt betrodda hjälpreda. ”Det har väl aldrig varit en sådan ståt med vagnar och ekipage på Klågerups slottsgård varken förr eller senare”, slutar vår berättarinna sitt välvilligt lämnade bidrag till Hyby kyrkas 50-åriga historia. Till den historien har vår vän fröken Anna Araskog hjälpt till genom att ställa till förfogande, vad hennes fader framlidne vördig prosten A. N. Araskog samlat och bevarat av tradition och sägen av den kyrka och församling, där han utförde sitt livsverk. Och hur skulle vi rett oss med grekiskan och latinet, om inte pastor Hyllander med vänligt intresse stått oss bi.

I ett hörn av Hyby kyrka står en modell av kyrkan. Den hittades på vinden på Klågerups slott och togs om hand av den tidigare godsägaren Nils-Erik Axelsson. På 1970-talet överlämnade han den till Harry Bengtsson som åtog sig att restaurera modellen. Det är nämligen den modell som den danske arkitekten Ludvig Fenger skickade till Hyby församling som förslag till ny kyrka efter branden år 1873. Att den hamnade på vinden på Klågerups slott beror säker på att den dåvarande slottsherren Carl Axel Trolle hade patronatsrätt i Hyby församling, vilket betyder att han bestämde och tillsatte präst i församlingen. Det var också han som bekostade hela kyrkbygget. När Harry Bengtsson blev pensionär restaurerade han kyrkmodellen. Den blev färdig och överlämnades till Hyby församling i slutet av 2001. Det skall också nämnas att arkitekten Ludvig Fenger samtidigt ritade Sankt Jacobs kyrka i Köpenhamn som är snarlik Hyby kyrka.

RITGLÄDJE - med avtryck i Svedalas föreningsliv

av Lars-Olle Svensson

Det hela började 1952, mera exakt nyåret 1951/52 då idéerna om att rita ”gubbar” föddes. Avsikten var inte att göra någon slags dagbok utan mera att med några enkla streck försöka skildra händelser i mitt och mina kompisars tillvaro - gärna på ett så roligt sätt som möjligt.

De första alsterna gör inga som helst anspråk på något som helst värde och borde helst förpassas till papperskorgen men nu så här drygt 60 år efteråt har jag svårt att slänga dem.

I sann teknisk anda utfördes teckningarna på papper i A-5 format och bands sedan in i klotband med försättsblad och marmorerat papper på pärmarna - detta gjordes egenhändigt efter en snabblektion i den ädla bokbindarkonsten.

Efter hand som tiden gick utarbetades emellertid en speciell stil på ”gubbarna” och vid tiden för militärtjänsten (1952 - 1953) tyckte åtminstone jag själv att alsterna inte blev så tokiga. I det militära fanns ju dessutom en bottenlös rikedom på tokiga inslag som gjorde det hela ännu roligare att rita.

1951 hade jag fått anställning på Sockerbolagets ritkontor i Svedala och här arbetade jag tillsammans med Torsten Lindell, som jag kände sedan gammalt, och det var här som vi båda utförde vår första ”affisch”. Året var 1954 och vi gjorde en affisch för Svedala manskörs framträdande i Ö. Grevie. Hur vi fick detta uppdrag har jag idag inget minne av men kanske hade vi på skojs skull gjort något alster

Ritat under långresan med kryssaren Gotland 1953.

SVEDALA MANSKÖR

**SJUNGER IN VÅREN
i
Östra Grevie**

ONSDAGEN DEN 28.4.1954 KL. 19.30

FOLKHÖGSKOLAN

som uppmärksammats och därför ombads vi att göra denna affisch. Man skall också komma ihåg att med en begränsad upplaga och dåtidens tryckteknik torde kostnaderna ha spelat en viss roll och vårt arbete var helt ideellt.

Vi gjorde affischen på transparent ritpapper, som då användes på ritkontoren, och efter detta kördes ett antal kopior i kopieringsmaskinen. Text och bild blev blått på i övrigt vit botten - s.k. blåkopior.

Förmodligen var denna vår första affisch den "utlösande" faktorn, som gjorde att vi blev engagerade i Svedala Föreläsningsförenings annonsering, som dittills hade skett på små tryckta A-5 blad. Affischerna sattes upp på därför avsedda ställen men delades även ut till affärer där de sattes upp i skyltfönsterna.

LÄROVERKSADJUNKT
Magnar Enderlein.
LUND
föreläser om

ORMAR FRÅN ALLA
VÄRLDENS HÖRN

Demonstration
av

levande
material

Sparbankens sal
TISDAGEN den 22 nov. kl. 19.15.
Svedala föreläsningförening.

KAPTEN
Börge Hofvendahl
ÄNGELHOLM
föreläser om

Flyget av i dag
Med en återblick på
flygets historia

Film.

Bilder.

Sparbankens sal
TISDAGEN den 7 febr. kl. 19.15.
Svedala föreläsningförening.

TROPIKRESANDE

S. Falk-Faulkner

HÄLSINGBORG

föreläser om

På fotvandring

bländ kannibaler

Battakfolket

Färg-

bilder.

Sparbankens sal

TISDAGEN den 28 febr. kl. 19.15.

Svedala föreläsningförening.

INGENJÖR

Sjalmar Wollin

MALMÖ

föreläser om

Från Falsterbo över
Kullaberg till Väderön
Kustbandets rika fågelliv

Färg-

bilder.

Sparbankens sal

TISDAGEN den 14 febr. kl. 19.15.

Svedala föreläsningssällskap.

DOMKYRKOADJUNKT

Gunnar Anshelm

LUND

föreläser om

Lina

Sandell

väckelsens sängerska

med sång till gitarr

Sparbankens sal

TISDAGEN den 8 febr. kl. 19.15.

Svedala föreläsningssörening.

LEKTOR

Hugo Granvik

LANDSKRONA

föreläser om

Bland forna människoätare
och kristna negrer i Uganda

BILDER

BILDER

Sparbankens sal

TISDAGEN den 22 febr kl. 19.15.

Svedala föreläsningförening.

Ritandet av affischerna och kopiering utfördes på kvällar och när vi båda påbörjade skolgång på Högre Tekniska Läroverket i Malmö fick även lördagar och söndagar tas i anspråk.

Det var dock inte enbart Svedala Föreläsningsförening som vi gjorde affischer för. Vid något tillfälle arrangerade Röda Korset en mannekänguppvisning och till denna fick vi även nöjet att bidra med en liten affisch och även till Kyrkliga Ungdomskretsen, Idrottsföreningen och icke att förglomma en Tysk-Svensk underhållningsafton med deltagande scouter från Tyskland.

Den sista affischen gjordes 1957 och därefter skildes våra vägar för anställningar på annat håll.

Hotellet i Svedala

MANNEKÄNG-
uppvisning

LÖRDAGEN den 7 april kl 19.30
SÖNDAGEN den 8 april kl. 14.00 och kl. 18.00

Till förmån för Rödakorskretsens
Barnkoloni i Bedinge

Medverkande		Firmer
O Anderssons Skoaffär		Bengtssons Damfrisering
Flora Blomsterhandel		Ludv. Perssons Blomsterhandel
Göteborgs- magasinet		Salon Marguerite
Stig Malmros		

På entrebiljetterna bortlottas vid varje
föreställning en värdefull sak

Biljetter hos:

- Göteborgsmagasinet
- Överblivna biljetter vid ingången.
- Ottosons Bokhandel
- Bengtssons Damfrisering.

Entre + Kaffe 4:-

Arrangör: Göteborgsmagasinet och Svedala Barnkoloniförening. Røde Kors, Åraby.

STOR INTERNATIONELL IDROTTSVECKA i SVEDALA

FREDAGEN den 17 aug. kl. 19.30 &

SPARBANKENS SAL TYSK-SVENSK UNDERHÅLLNINGSAFTON

med
Tyska och Svenska folkdanser
Färgfilm från Bayern (Alperna)

Akrobatik

Sång

Musik

m.m.

En rolig
och

underhållande
kväll!

Entre: Vuxna 1:50 Barn 1:00

SÖNDAGEN den 19 aug. kl. 13.30 &

SVEDALA IDROTTSPLATS

Fräddrottsmatch

melan
Hochel (Tyskland) - Saga (Danmark) - Svedala

DAMER — SENIORER — JUNIORER

Stor högtalaranläggning.

Entre: Vuxna 1:00 Barn 0:50

TISDAGEN den 21 aug. kl. 19.30

STORT LÄGERBÅL

STADSPARKEN SVEDALA

SÅNG

MUSIK

Arrangör: Svedala Frisksportklubb

Själv började jag en anställning på Tetra Pak i Lund och här kom jag att arbeta tillsammans med en minst sagt brokig samling människor. Detta gjorde att ritklådan tog ytterligare fart och inspirationen var det sannerligen inget fel på!

På Tetra Paks ritkontor nr 2 huserade två ingenjörer, Gatti från Italien och Alex Tuma från f.d. Jugoslavien. Gatti hade under flera dagar med stor möda gjort en kopia av en äldre något medfaren ritning och kunde nöjt betrakta resultatet då han hade lagt upp de båda ritningarna på sitt bord. Med sitt italienska temperament tar han då och skrynklar ihop den gamla ritningen, som ju ändå skulle kasseras, och slänger den under ljudliga kommentarer i papperskorgen - ända tills han upptäcker att det var fel ritning han förstörde!

Min bästa arbetskamrat, Lennart Östergren, som var en mycket skicklig konstruktör, drabbades ofta av perioder av svärmod. Så som varande hans vän försökte jag uppmuntra honom så gott jag kunde med bl.a. lite teckningar och författaren har på denna bild iklätt sig harlekins roll som underhållare.

Tiden på Tetra Pak blev tyvärr inte lång men desto mera intressant. Företagets ekonomi var just då tyvärr inte den bästa och man stod inför stora rationaliseringar. Vi som ritare och konstruktörer ombads att om vi kunde skaffa oss annan anställning så borde vi göra så. Detta var orsaken till att jag på våren 1958 återvände till Svedala och påbörjade min anställning på Åbjörn Andersons i Svedala.

I Svedala hade vi en mycket aktiv scoutkår och som "gammal" scout blev jag snart engagerad i kåren. Till våra årliga populära pappersinsamlingar fick jag förtroendet att under ca 20 år framöver göra en liten bild på informationsbladet, som delades ut till hushållen i Svedala med omnejd.

Det första bladet med bild kom 1960 och föreställde en liten pojkscout och en dito flickscout som höll varandra i handen. Detta rönt vissa negativa kommentarer från flickscouthåll men förhoppningsvis övervägde de positiva reaktionerna.

Informationsbladet, som var i A-4 format, trycktes som

en s.k. stencilupplaga och originalet gjordes på ett speciellt poröst papper och bilden ritades med en speciell penna. Pappret var som sagt mycket poröst och att få till en hygglig bild var i det närmaste omöjligt - det var som att rita med ett spik på ett mjukt toalettpapper. Efterhand förbättrades tekniken och i stället för den speciella pennan utfördes linjerna med något som liknade en klensporre i miniatyr. Till sist förbättrades tekniken så att en teckning kunde kopieras till ett tryckoriginal och först då blev bilderna hyggliga.

Åbjörn Anderson ställde välvilligt upp med allt material, som behövdes för våra blad och när det var dags för den stora dagen med pappersinsamlingen ställdes även behövliga fordon till kårens förfogande. F.ö. arbetade de flesta i kårens ledande funktioner på Åbjörn Anderson och detta underlättade givetvis alla kommunikationer.

Till pappersinsamlingen, som vi hade två gånger om året, gjordes bilderna fram till början av 1980-talet. Därefter började priset på returpappret att dala och till sist var det inte lönt att sätta igång hela apparaten med insamlingen och hela denna verksamhet upphörde.

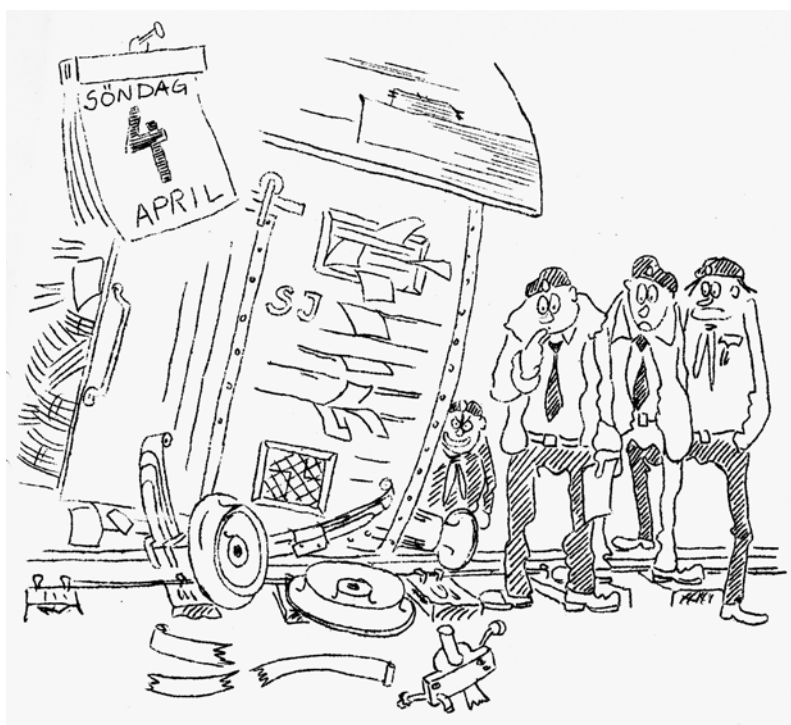

Allt papper var av intresse

Det blev ofta överlass
på både cykelkärror
och järnvägsvagnar.

Alla hjälps åt så gott de kan och på sitt sätt.

Pojkscouterna
hade speciellt
intresse av
vissa tidningar.

Under anställningen på Åbjörn Anderson var det dock svårt att avhålla sig från att göra lite andra teckningar, som inte hade med pappersinsamlingen att göra, och ett litet smakprov på dessa får bilda avslutning på detta inslag.

PÅ FRITIDEN

av Lennart Börnfors

Fotografen Martin Svensson (1887-1951) var verksam i Börringe och däromkring under första hälften av 1900-talet. Hans fotosamling finns på Folklivsarkivet i Lund och jag har en längre tid arbetat med att försöka identifiera motiven. Föreningen har gett ut två böcker i vilka jag sammanställt Martins foton från vardagsliv och högtider, men här är min avsikt att med hans bilder ge några glimtar av vad man gjorde på fritiden.

Efter utbildning till fotograf ett år i Svedala och därefter ett tiotal år i Ystad återvände Martin Svensson 1912 till föräldrahemmet i Nötesjö. Där inredde han sitt ”mörkrum” för framkallning och kopiering, men han hade ingen plats för fotografering annat än utomhus eller hemma hos kunden.

Bilderna ligger här i stort sett i tidsföljd. Till min hjälp har jag bl.a. tagit intervjuer som etnologiska institutionen gjorde i Sturup på 1970-talet innan byn utplånades för flygplatsbygget. Materialet finns behandlat i en uppsats om ”Börringe 1930” av Lynn Åkesson m.fl. (Lund 1974) och dessutom skrev Lynn Åkesson om sturupsbornas liv och värderingar under rubriken ”Veta sitt värde” i samlingsvolymen Modärna Tider (Lund 1985). Men mest får bilderna tala för sig själva.

Även om Martin Svensson inte bara fotograferade på beställning utan också tog bilder av sådant som fängade hans intresse, så var det dock beställningarna som han levde på. Långt från alla hade råd att lägga pengar på att bli fotograferade för pengarna behövdes till det livsnödvändiga. Alla skikt i befolkningen blir alltså inte belysta genom Martins foton. Bland annat saknas nästan helt foton från statarnas liv.

Det fanns sociala gränser och hierarkier mellan grupper i samhället och även inom den egna gruppen gällde det att veta sin plats. Detta gällde även på fritiden: man måste vara med i rätt förening, uppöka rätt festlokal o.s.v.

Kaffekalas i Tellsjöskogen pingst 1914. Martin Svensson sitter längst till höger.

Martins syster Hilda Svensson (född 1892) har här kaffebjudning i bersån för sina vänner. Hilda ser ut att vara omkring 13 år och fotot är i så fall taget ca 1905. Längst till vänster sitter Selma i ålderdomshemmet. Därefter Helga, Helga stickerska kallades hon senare i livet. I mitten serverar Hilda kaffe. Till höger om henne sitter Matilda Jönsson i Hasslegrunden som senare gifte sig med Emil Olsson i Klockaregården. Längst till höger i svart blus sitter Maria Olsson, dotter till Hildas och Martins halvfarbror Ola Nilsson i den lilla granngården. Maria dog redan 1915, bara 28 år gammal.

Kaffebjudning var en vanlig umgängesform som inte krävde så mycket utrymme eller arrangemang. Sommartid satt man ute, gärna i bersån eller i "grottan" (en halv stenrundel). Det hände också att man gick till en äng eller skogsglänta med filt och kaffekorg.

Att Martin Svensson själv uppskattade detta som ett trivsamt sätt att umgås med sina vänner märks i hans iscensättning av foton. Ofta har man i bilden samlats runt ett kaffebord där någon just är i färd med att servera kaffe. Människor hade i denna vana situation lättare att koppla av framför kameran. Man kan gissa att det serverades kaffe på riktigt efter fotograferingen.

När man köpt cykel kom man gärna till Martin Svensson för att bli fotograferad på landsvägen utanför hans bostad. I bakgrunden syns fattiggården, dagens Nötesjö Vårdshus. Här är det Hilma Hansson som kommit för att bli förevigad. Hon var född 1898 och fotot är taget före 1919 eftersom trädgården till det Epidemisjukhus som då byggdes inte syns i bakgrunden. Hilma var dotter till Hans och Maria Nilsson i Håkanstorp och syster till målarmästare Edvin Hansson. Hon gifte sig med Albin Svensson som övertog svärföräldrarnas gård.

Cykeln betydde mycket för ungdomar på landsbygden. Med cykeln kunde de lättare delta i föreningsliv och nöjen längre hemifrån. Man gjorde också utfärder på cykel i omgivningen.

Cykeln på fotot har inte belysning men har skydd vid kedjan och kjolskydd vid bakhjulet. Dessutom ser man en pump och skymtar intill den en liten reparationsväska. Det kunde man ha förr utan att riskera att den eller cykeln skulle stjälas.

Det fanns en nykterhetsloge i Börringe som bildats i början av 1910-talet. Den hette Rimfrost därför att den bildats en vinterdag med rimfrost. Sammanhållningen främjades genom aktiviteter av olika slag: man gjorde cykelutflykter i det blå, man dansade folkdanser och man hade amatörteater. Fotot är från en utflykt till Fällskog i Börringe omkring 1918.

Andra dansade vanlig sällskapsdans och ännu i början av 1900-talet samlades man på s.k. jordbanor i skogarna, där en dragspelare stod för musiken. Sådana ställen fanns bl.a. i Jularpsskogen och Nyhusskogen och i Paraplyskogen mellan Lemmeströ och Näsbyholm. Till dessa dansbanor strömmade ungdomar från den närmaste omgivningen.

Greve Beck-Friis på Börringekloster anordnade en dansbana för sina anställda i Smockan nära slottet, berättar Marianne Mårtensson. Hennes farfar jägaren Ola Fogelberg spelade basfiol och sjöng, skomakare Johan Möller spelade både fiol och flöjt och en som hette eller kallades Vilt och bodde i byn spelade dragspel. Ola var som sagt sångare och Marianne berättar att han också var försångare, den som sjungande ledde kistprocessionen ut till den öppna graven dit inte prästen följde med på den tiden (inte heller prostén Wessberg som var kvar till 1936).

På 1930-talet tog man sig på cykel till dansbanor längre hemifrån. Men det kunde vara riskabelt, för pojkarna på hemmaplan där uppskattade inte rivaler utifrån.

Här har man samlats till fest och dragospelare finns med så det kan bli dans. Som nr 3 från vänster sitter Jöns Klyft från Håkanstorp. Han var född 1900 och med ledning av det kan bilden dateras till slutet av 1910-talet. Andra igenkända i första ledet är nr 1 Edvin Hansson i stationsbyn, 12 Betty Bergman, 13-14 Emma och Johan Nilsson och 15-16 Hilma och Albin Svensson i Håkanstorp.

Hade man kanske sjungit maj? Det gjorde man sista april och festade sedan på vad man lyckats få ihop på gårdarna. Sven Svensson, son till Hilma och Albin, tillfrågades om han hört sin far berätta att han deltagit i majsjungning men det hade han inte. Marianne Mårtensson tillägger att det nog inte var böndernas barn som deltog i majsjungning utan snarare deras drängar som på det viset samlade ihop ägg och annat att festa på.

Sven, född 1927, berättar att han själv däremot och hans skolkamrater i Håkanstorps skola sjöng maj för att få ihop pengar till en skolresa till Köpenhamn. Det bör alltså ha varit ca 1937 när han gick i skolan och kriget ännu inte hindrade resor till Danmark. De började vid prästgården och fortsatte mot Lyngsjö och vidare till Håkanstorp. Som när skolbarn nu säljer kakor och strumpor för att få ihop pengar till sina skolresor.

Martin Svenssons fosterbror Henning Nilsson. Han var född 1915 och fotot kan därför vara taget kring 1920. Här står Henning med sin rullebör på gårdsplanen utanför hemmet hos Martins föräldrar Sven och Anna Maria Nilsson i Nötesjö.

Barnens leksaker var ofta av trä och hemmagjorda eller tillverkade hos en snickare i byn. Som Hennings rullebör eller de pinnavagnar som var vanliga.

Grannhuset i bakgrunden revs i början av 1930-talet och ett nytt litet hus byggdes där åt Rut och Malte Larsson. Men det var bara halva huset som revs, i den bortre halvan bodde Martins bror Emil Svensson kvar vid sin handelsträdgård. Hans del av det gamla huset revs en tid efter hans död.

Slädparti med fana i spetsen. Fotot är taget 1927 vid Vismarlövs Folkets Hus, som är huset till vänster. Husgaveln hör till Skomakarhuset och i huset till höger därom bodde barnmorskan på sin tid, har man berättat.

Samma slädparti finns på foto när det passerar Käringträtan vid Håkanstorp skola i Börringe. Det är oklart om det är vismarlövsbor som gör en utfärd till Börringe eller om det är börringebor som är på hemväg.

Här är bröllopsföljet samlat i Håkanstorp i Börringe 1918. Brudparet är Fritz Johansson och Olga Andersson. Bredvid bruden sitter hennes föräldrar fjärdingsmannen Lars Andersson och hans hustru Karna. Bruden bar svart klänning. Så hade det vid den här tiden varit sedan några decennier, men dessförinnan hade bruden vit klänning och det återgick man till på 1920-talet. Man följde modets växlingar i städerna men med en tids fördröjning.

Vid bröllop sammanförs två släkter och det krävs av fotografen att han känner de utsagda reglerna för placeringen av släkt och andra gäster vid fotograferingen. Det visste Martin Svensson och han kände i regel de flesta gästerna. Och de kände honom, vilket var till fördel för bilden.

Fest hos Olof Berlin i Björkesåkra, Börringe. Fotot är troligen taget 1927. Olof var född 1/5 1867 och det kan alltså vara hans 60-årsdag som firas. De som firar Olof är barnen med familjer och några släktingar på hustruns sida.

Att fira födelsedagar är inte någon särskilt gammal sed. Professor Nils-Arvid Bringéus har behandlat detta i Livets högtider. Födelsedagsfirande blev inte vanligt på landsbygden förrän på 1880-talet. Man gick till varandra och drack kaffe på eftermiddagen eller kvällen. Att fira jämna födelsedagar från 50 år och uppåt dröjde till 1800-talet slut eller början av 1900-talet, inom arbetarklassen ännu längre. På landet kommer de uppvaktande på förmiddagen, i staden först efter kl. 13. Seden att hissa flaggan för jubilaren brukar förvåna utländska gäster, för utomlands flaggar man bara på officiella högtidsdagar. Bringéus konstaterar: Att de jämna årsdagarna är märkesdagar visar inte minst bruket att fotografera jubilarer tillsammans med alla blomster och presenter. Martin Svensson har tagit många sådana foton. De jämna årsdagarna blir dagar att minnas.

Martin Svensson tillkallades även när det var fest på Börtingekloster. Cecilia Lewenhaupt f. Beck-Friis menade att Martin kunde kallas hovfotograf eftersom man brukade tillkalla honom vid kungliga besök. Om det här dopfotot från år 1930 har hon lämnat följande uppgifter: Stående från vänster Margit Lewenhaupt (min mamma) med sonen Gustav Adolf i famnen, Cecilia Beck-Friis f. Lewenhaupt, Ebba Beck-Friis och Sigvard Beck-Friis. Sittande mormor Julia Lewenhaupt med (min kusin) Margareta Lewenhaupt. På golvet hennes bror Sixten Lewenhaupt och jag själv, Cecilia Beck-Friis g. Lewenhaupt.

Dopet har inte skett i kyrkan utan på Börtingekloster. Redan i början av 1700-talet var det vanligt inom adeln att barn döptes hemma, skriver professor Nils-Arvid Bringéus. Denna sed spred sig sedan uppifrån och nedåt, först till städerna och sedan på 1800-talet till landsbygden med början hos förmögnare bönder på Söderslätt. De fattiga kunde i stället få barnet döpt i pastorsexpeditionen. Men in på 1900-talet började dop i kyrkan återvända för att snart bli huvudregel.

Enligt 1686 års kyrkolag skulle dop ske inom åtta dagar men ännu i början av 1800-talet ville allmogen ha dop inom ett par dagar med tanke på alla försiktighetsåtgärder mot trolldom och annat sådant som krävdes innan barnet var döpt. Av samma skäl var det bäst att inte nämna barnets namn före dopet.

Man gjorde utflykter och en välbesökt nöjesplats fanns i Bökeberg. Annandag pingst var Bökebergs stora dag. Då kom man även långt ifrån för en heldag på nöjesfältet och i den omgivande bokskogen. Man hade matkorgar med sig, om man inte tänkte uppsöka restaurangen. Innanför grindarna fanns en kraftmätningensanordning kallad Studen: man slog med en slägga och såg hur högt en markör for upp. Helst skulle den ända upp och då plingade det. Längre in på nöjesfältet fanns två dansbanor, den ena dyrare och under tak, den andra billigare och utan tak; det blev samtidigt en social uppdelning av de dansande. På området fanns också stånd av olika slag.

Amatörteater var ett återkommande inslag i den underhållning som erbjöds i Folkets Hus i Börringe. Samtidigt som de medverkande roade andra var det ett sätt för dem själva att få framträda. Amatörteater förekom även i andra sammanslutningar. Nykterhetslogen hade amatörteater på programmet och det hade också lantbrukarungdomarna.

Det var 1907 som man beslöt bilda en folketshusförening med uppdrag att skaffa fram ett Folkets Hus i Nötesjö. Man inköpte det hus som folkskolläraren i Håkanstorp uppfört vid sin pensionering ett par år tidigare och annandag jul 1908 kunde man där anordna filmvisning och bal. År 1912 beslöt man bilda en kooperativ handelsförening som skulle få hyra in sig hos Folkets Hus. Butiksrörelsen blev ingen framgång och lades ner efter ett par år. Man hyrde i stället ut butikslokalen till en privat handlare. År 1924 beslöt man att sälja huset och i stället bygga ett nytt Folkets Hus på mark som avstyckades norr om det gamla huset.

När det nya Folkets Hus stod klart kunde man där ordna möten, dans, film och som fotot visar amatörteaterföreställningar. De som kom till Folkets Hus var i första hand lantarbetare, skogsarbetare och tegelbruksarbetare. Inte lantbrukarna och deras ungdomar för de ville inte gå dit och hade heller inte varit välkomna. Den sociala gränsen skilde grupperna åt.

Medan den "röda" sidan höll till i Folkets Hus, anordnade bondfruarna på den "gröna" sidan sommarfester. Här har Martin Svensson fotograferat sommarfesten som anordnades omkring 1926 vid kyrkstallarna nära Börringe kyrka. Nr 5 i främsta raden är grevinnan Cecilia Beck-Friis och nr 6 är prostinnan Henriette Wessberg f. Bagge. Spåkvinnan mitt i bakre raden är Nanny Mårtensson, gift med August Mårtensson (August Backe) i Myreholm. Nr 8 i bakre raden tycks vara Vanda Nilsson, dotter till kantor Carl Nilsson.

År 1929 bildades i Börringe en lokalavdelning av SLU, Svenska Landsbygdens Ungdom. Man samlades sedan på en arrendegård, där man ordnade föredrag och studiecirklar. Efter ett par år flyttade man över till Lemmeströ gamla prästgård för att få bättre plats. Man hade bildat ett teatersällskap som spelade lustspel och sketcher, t.ex. Ur askan i elden, Ett misslyckat frieri och Folket från Sörgården. Men behovet av egna lokaler kändes allt mer. År 1935 erbjöd sig Bondeförbundet att köpa Folkets Hus men det avslogs enhälligt. Det förde med sig att bönderna i stället bildade en bygdegårdsförening och nästa år var Börringe Bygdegård strax norr om Lemmeströ vid vägen mot Skurup klar att tas i bruk.

Utomhus fanns dansbana och stånd för prickskytte. Inomhus hade man en stor festsal och några mindre klubbrum. I den stora salen anordnades fester med dans och underhållning av olika slag. Festsalen kunde också hyras ut till bröllopsfester och födelsedagskalas. Fotot visar en fest på Bygdegården och i bakgrunden syns SLU-emblemet ovanför scenen.

Även på Bygdegården framförde man amatörteater. En av deltagarna var Ragnar Mårtensson från Myreholm. Han genomgick kurser i amatörteater och blev sedan riksprogramchef i SLU. Han kunde berätta att han bl.a. regisserat Thorbjörn Fäldin i rollen som Erik i Värmlänningarna.

Folkets Hus fortsatte att dra till sig de sina. Fotot visar en julfest i Folkets Hus på 1940-talet. Men man kan förmoda att konkurrensen från Bygdegården blev allt mer kännbar och att utomhusverksamheten vid Bygdegården lockade även en del av dem som annars kände mest tillhörighet med Folkets Hus.

Det fanns en kyrklig syförening i Börringe. De som var med där var grevinnan, prostinnan, bondfruar, jägarens fru m.fl. från de mera välbeställda i socknen. Det ordnades årligen auktion på vad man sytt och pengarna användes till välgörenhet. I regel fick man också av fröken Stina Beck-Friis en akvarell att ha med i auktionen. Det är fröken Stina som sitter i vitt vid trädet på detta foto.

Det fanns också en kyrklig ungdomsförening där ungdomarna kunde vara kvar även efter ungdomsåren. Vidare hade lantbrukarna sin föreningsverksamhet.

Det är oklart vilken av dessa olika föreningar som anordnat utflykten som syns på fotot eller om det är en samverkan av flera föreningar. Fotot är från en utflykt 1947 till Spångens gästgivargård. Man har stannat till vid en sjö i Röstånga eller Skäralid.

När man var 14 år var det dags att gå och läsa, man skulle bli konfirmerad. Det gjorde man på hösten eller våren. På sommaren tog prästen i Börringe och på andra ställen emot ungdomar som betalande gäster i prästgården för sommarkonfirmation. De flesta kom då från städerna men några få passande från den egna församlingen fick vara med. Det var ungdomar som hade det gemensamt att de gick i läroverk e.d. på terminerna och därför måste konfirmeras på sommaren i stället.

Inte förrän du gått och läst hette det när barnen förbjöds något som ansågs höra de vuxna till. Konfirmationen kom därför att uppfattas som en gräns till vuxenvärlden. Därefter lämnade man hemmet för att ta arbete. Men man kunde nu också delta i danser och fester.

Den tid man gick och läste och den efterföljande konfirmationen svetsade samman ungdomarna till en grupp som kände samhörighet. Det har därför inte varit ovanligt att konfirmandkamrater återsamlats till jubileum. Här har Martin Svenssons konfirmandkamrater från 1902 återsamlats i Börringe sockenstuga 1942 eller 1947. Den på 40-talet tjänstgörande kyrkoherden Pehr Vesterstedt har inbjudits och står i bakgrunden.

I TIDNINGEN FÖR 50 ÅR SEDAN – 1964

av Kjell Bergman

Håret började bli långt på Sveriges unga män. Många trodde att de snart skulle klippa sig, att det hela endast var ett tillfälligt mode, och att även förebilderna - The Beatles – skulle försvinna och glömmas bort. Så blev det inte. Beatles blev legender och deras musik består än idag.

I Sverige dök en manlig kvartett upp på hitlistorna, med namnet Hootenanny Singers. En av dess medlemmar – Björn Ulvaeus - skulle 10 år senare bli världsberömd som medlem i ABBA. Så gott som helt bortglömda idag är däremot Spotnicks som år 1964 hamnade högt upp på de utländska hitlistorna.

Den svenska filmen ”491”, regisserad av Vilgot Sjöman, efter Lars Görlings roman, orsakade stort rabalder.

År 1964 var det riksdagsval och valrörelsen gjorde sitt definitiva intåg i televisionen, framför allt då med den avslutande, direktsända partiledardebatten. Detta var något nytt för politikerna, det gällde att kunna föra sig väl framför TV-kamerorna. Socialdemokraternas dominerande maktställning förblev orubbad, trots en viss tillbakagång. Högern kunde konstatera ett nederlag, vilket gav en ökad styrka åt Centern och Folkpartiet. Kommunisterna hade gått till val med en ny partiledare, C H Hermansson, och framtonade nu mera som ett nationellt, vänstersocialistiskt parti, fritt från östliga kopplingar, vilket gav utdelning i röstsiffrorna. Resultatet blev att de socialistiska partierna tillsammans blev större än tidigare.

Även USA gick till val. John F Kennedys efterträdare, Lyndon B Johnson, vann en jordskredsseger över den ultrareaktionäre Barry Goldwater. Johnson hade kämpat för att fullfölja arvet efter Kennedy, framför allt då vad gällde de svarta amerikanernas medborgerliga rättigheter. Han gick segrande ur kampen när senaten i juni 1964 godkände lagen om medborgerliga rättigheter – för alla amerikaner.

Sydafrika gick i motsatt riktning, samma månad och år, när Nelson Mandela dömdes till livstids fängelse.

I Sverige har dessa år senare fått namnet ”rekordåren”. Efterkrigstidens framtidstro höll i sig. Allt föreföll att bara bli bättre, svensk ekonomi växte så det knakade, exportindustrin gick på högvarv och så även konsumtionen. För många svenskar, och svedalabor, var ”Villa och Volvo” inte längre en verklighetsfrämmande dröm. I början av 1960-talet uppgick den årliga tillväxten i Sverige till i genomsnitt fem procent. Kulmen nåddes 1964 med sju procent. Man visste ännu inte att detta var den absoluta toppen, inte heller i Svedala, där man levde med samma optimistiska framtidsvisioner som i det övriga Sverige.

Det nya kommunalhuset

För många svedalabor såg det ut som en stor borg. Det nya kommunalhuset stod inför sitt fullbordande och var enligt tidningarna ”ett av Sydsveriges största”, med mer än 2000 kvadratmeter ”lägenhetsytor”.

Så man får säga att köpingen har fått mycket för pengarna, fast 3,5 miljoner kronor fortfarande är en summa som bär respekt med sig.

(Trelleborgs Allehanda, april 1964)

Av kostnaderna hade 3,3 miljoner lånats upp. Resterande medel hade tagits ur en fond. Därtill kom 80 000 kronor för de konstnärliga utsmyckningarna, däribland Einar Forseths stora målning i det nya biblioteket, vilken helt bekostades av medel från Nils och Maja Fredrikssons donationsfond.

Flyttningen av biblioteket från Kyrkskolan till de ståtliga och rymliga lokalerna i kommunalhuset gick lös på 150 000 kronor, bland annat nyanskaffades böcker för 40 000 kronor. Det nya folkbiblioteket skulle bli ”något av det modernaste i Skåne”.

Nu skulle så gott som alla samhällsfunktioner samlas i detta stora hus. Polisen och arbetsförmedlingen flyttade ut ur huset på Kyrkogatan 7, där de residerat sedan åren efter Andra Världskriget. Dessförinnan hade provinsialläkaren Gustaf Lenninger haft sin mottagning i en del av huset. Kommunen behövde nu inte längre fastigheten och den utbjöds till försäljning. I det nya kommunalhuset fanns också en ny arrestlokal i anknytning till poliskontoret.

I väntrummet för allmänheten stod vid vårt besök ett synnerligen soptippskvalificerat bord som pryddes av en ståtlig bukett höstblomster, som skänkts till den förste arrestanten i de nya arrestlokalerna.

(Trelleborgs Allehanda, september 1964)

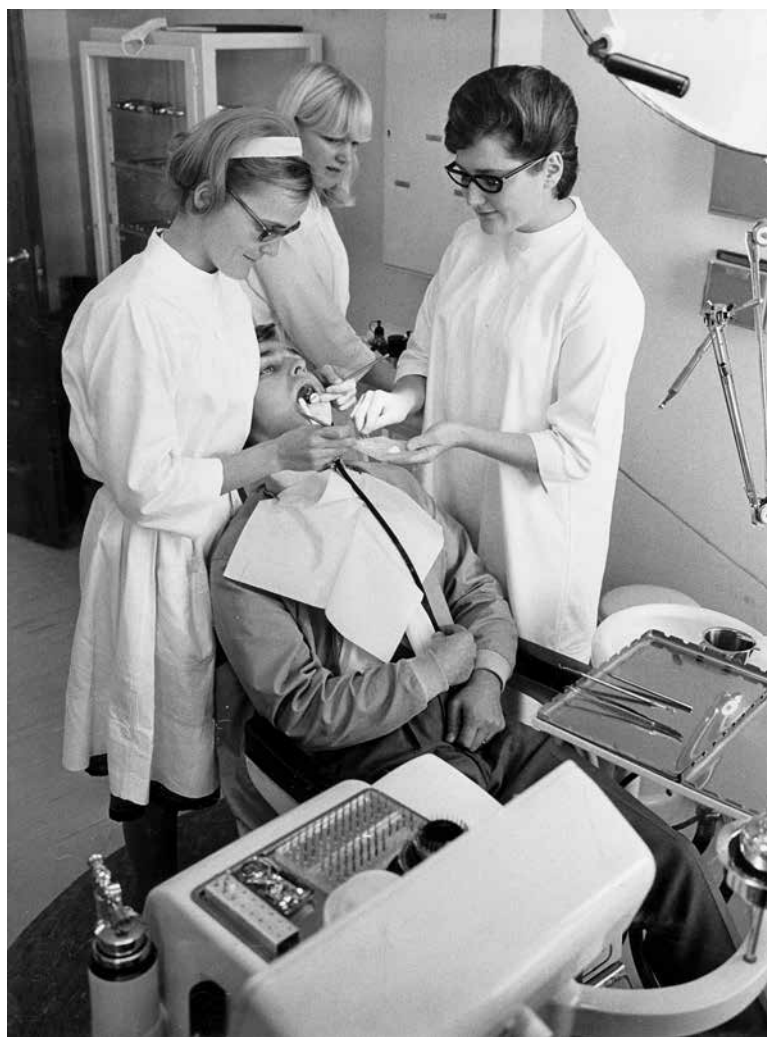
Byggnadskommitténs ordförande Tage Andreasson beklagade att Postens önskemål om nya lokaler i kommunalhuset inte hade kunnat tillgodoses på grund av de stora kostnaderna detta skulle ha medfört, vilket antydde att bygget hade ansträngt kommunens ekonomi till dess yttersta gräns. Möblemanget var inte nytt, de olika kommunala inrättningarna tog med sina gamla möbler till sina nya lokaler.

Här samlades nu många av ”de vitala institutionerna i ett samhälle”. Inflyttningen påbörjades i juli. Signaturen ”Bösa” från Trelleborgs Allehanda gick på rundvandring:

En orienteringstavla vid huvudentrén till det nya kommunalhuset i Svedala talar om var man skall gå för att komma rätt. Det är en mycket viktig tavla, utan den riskerade den ovane gästen att behöva irra omkring i timtal utan att finna vad han sökte, såvida han inte frågade sig fram

(Trelleborgs Allehanda, juli 1964)

”Bösa” besökte de olika ”inrättningarna” en efter en – jordbrukskassan, drätselkontoret, byggnadskontoret, poliskontoret, försäkringskassan, arbetsförmedlingen, distriktssköterskemottagningen, mödra- och barnavårdscentralen och biblioteket. När han kom till tandpolikliniken blev han extra imponerad:

Den moderna utrustningen i den nya Folk tandvården demonstreras. Till vänster står tandläkaren Susanne Ramel, i stolen agerar tandläkaren Lennart Nilsson patient och till höger står tandsköterskan Siv Kämpe. I bakgrunden står tandsköterskeeleven Karin Hansson. Foto från 1966.

Utrustningen är hypermodern, givetvis, och här kan nämnas bl a ett skvattenborr som gör 50.000 varv i minuten – till lindring av patienternas eventuella smärtor, om det blir några smärtor alls. De gamla borren, som bara gör 15.000 varv, finns dock kvar. Man har att välja...

(Trelleborgs Allehanda, juli 1964)

I september hade alla "inrättningar" flyttat in i kommunalhuset. I samband med att slutligen biblioteket öppnade sina nya lokaler förevisades det ståtliga nybygget i sin helhet för pressen.

Återstod så endast den högtidliga invigningen, som ägde rum i början av december. Landshövding Gösta Netzén, "med parant maka Birgit", var inbjuden. Köpingens egen "stadsflagga" gick i topp till trumpetfanfarer. Bland de många inbjudna fanns arkitekten Adrian Langendal och konstprofessorn Einar Forseth.

Jag var själv med, i min egenskap av althornist i Svedala blåsorkester. Enligt tidningarna gav vi "en uppskattad promenadkonsert på borggården".

Det nya kommunalhuset uppvisades med allt som de nya, moderna tiderna hade att erbjuda, även om vi dag inte helt håller med "Bösa" när han skrev att "alla trapphusen i samtliga byggnader är mycket trevligt utförda och lätta även för äldre människor att ta sig uppför". Med tidens gång blev ett sådant uttalande mycket ifrågasatt, framför allt av bibliotekets äldre besökare. Utbyggnaden för en hiss tillkom 1977.

Svedala Sparbank

I mars firade Svedala Sparbank sitt 85-årsjubileum med att inviga sin nya byggnad vid Stortorget, intill den gamla sparbanksbyggnaden från 1897. Det nya kommunalhuset och det nya sparbankshuset kom...

**... på ett tilltalande sätt med sina monumentala byggnader
att helt förändra stadsbilden vid Stortorget,...**

(Trelleborgs Allehanda, januari 1964)

Det gamla sparbankshuset såldes till Siriusorden i Svedala för att bli dess ordenslokal. Svedala Sparbanks styrelseordförande, agronom Ernst Olsson, redogjorde för det stora uppsving som banken fått under efterkrigstiden. Behållningen av insättningar hade år 1940 uppgått till 4,2 miljoner. År 1950 uppgick den till 4,8 miljoner. Därefter hade det blivit ordentlig fart på insättningen och år 1963 var den uppe i nästan 24 miljoner. Av insättningarna att döma såg det således ut som om svedalaborna hade fått det avsevärt bättre ekonomiskt.

I samband med invigningen kungjordes också att sparbankens kamrer, Lennart Hallenberg, blivit befordrad till direktör.

I tidningarna beskrevs det nya sparbankshuset som ”en av Sydsveriges modernaste banker”.

Lägenheter, villor och tomtmark

I december, ungefär samtidigt med kommunalhusets invigning, presenterades en nyupprättad generalplan för Svedala för den närmaste femårsperioden.

Planen utgår från en befolkningsprognos, som visar att antalet invånare i tätorten år 1975 skall utgöra 6.000 och år 1985 vara uppe i 7.000. Detta är emellertid en försiktig prognos.

Enligt beräkningarna skall de hittills gjorda markförvärven räcka för bostadsproduktionen fram till år 1975.

I investeringarna innefattas en utbyggnad av centralskolan med 900.000 kr, förvärv av mark 1,1 miljon, vatten- och avloppsledningar 1 miljon, idrottshall 1,2 milj, om- och tillbyggnad av ålderdomshemmet 1,1 milj, om- och tillbyggnad av idrottsplatsen 100.000, omläggning av Stortorget 100.000, avloppsledningar, duplikatsystem 500.000, isbana 500.000 och barndaghem 300.000 kr, vilket ger en slutsumma på 6,8 miljoner.

(Skånska Dagbladet, december 1964)

Det meddelades i kommunfullmäktige att 400 familjer sökte bostad i Svedala. Efter alla markförvärven fanns det dock ingen anledning till oro, det började bli gott om tomtmark. I tätortens västra del var ett markförvärv på väg att slutföras som skulle tillföra kommunen 130 tunnland, med plats för cirka 350 villor. HSB var på väg att bygga 100 nya lägenheter vid Malmövägen, mellan Bökebergsgatan och Kyrkogatan, och i omedelbar närhet till den nya Malmö-Ystadvägen skulle stiftelsen Svedalahem fram till augusti 1966 ha färdigställt 257 lägenheter. På den nyförvärvade Klockarejorden hade byggmästaren John E. Nilsson begärt att få projektera 50 till 200 hus.

Allt såg ut att gå med expressfart för Svedala kommun. I samband med kommunhusets invigning ansåg lokalreportern Göran "Jocke" Persson att det borde vara lämpligt med....

... allmän flaggning i bygden den dagen. Inte bara på de officiella byggnaderna, utan på varenda flaggstång i vårt samhälle.

(Trelleborgs Allehanda, december 1964)

Kommunblocksindelningen

I Anderslövs kommun fick man på våren ett dystert besked. I ett förslag från inrikesdepartementet föreslogs att "Anderslövsblocket", som var tänkt att innefatta Alstads, Anderslövs och Klagstorps kommuner, skulle slopas helt och att dessa kommuner därmed skulle delas upp på Trelleborg, Svedala och Skurup. Enligt tidigare önskemål från Svedala kommun skulle Börringe församling läggas till "Svedalablocket". Men – här fanns också ett förslag att hela "Svedalablocket" skulle inrangeras under ett storstadsområde med Malmö som centralort. Beskedet slog ner som en bomb i Svedala och reaktionen blev närmast chockartad, inte minst på grund av den korta tidsfrist som gavs för Svedalas kommunledning att besvara skrivelsen.

På tisdagen fick bl. a. Svedala ett expressbrev från departementet där man förelades förslag till ett nytt kommunblock, i vilket Svedala skulle tillföras Malmö stad och där man kallades till överläggningar i ärendet redan i dag, torsdagen.

Expressbrevets innehåll kritiserades skarpt av fullmäktige som var indignerad över det något nonchalanta sättet från högre myndigheters sida i en så pass vital fråga. Tydligt vill man driva fram ett beslut om blockindelning genom överraskningsmoment, där man inte ger kommunerna tillfälle till sedvanlig remissbehandling.

/.../

Resultatet av diskussionen blev att Svedalas delegation

fick i uppdrag att vid dagens sammanträde vidhålla tidigare av länsstyrelsen godkänt förslag till ny kommunindelning, enligt vilket Svedala tillsammans med några grannar skulle bilda ett eget kommunblock.

(Skånska Dagbladet, april 1964)

Drygt en vecka senare uppvaktade Svedalas representanter inrikesdepartementet. Delegationen bestod av kommunalfullmäktiges ordförande Otto Sigvard Persson, kommunalnämndens ordförande Stig Hardborn, vice ordförande Einar Mattsson och kommunalkamrer Åke Hellstrand. De hävdade bestämt att Svedala borde förbli en "primärkommun" och underströk kommunens möjligheter till framtida expansion. Kommunen var en utvecklad industriort med goda kommunikationer och en väl utbyggd kommunal service.

Delegationen från Anderslöv, Alstad och Klagstorp föreföll mera uppgiven. De insåg att de tillsammans inte skulle kunna bilda ett eget kommunblock, medan Svedalas expansiva framtidsplaner hela tiden hade grundats på kommunen som en självständig enhet, det som kallades "primärkommun".

Ett blomstrande föreningsliv

Lions loppmarknad var på väg att bli en tradition. Sedan några år hade den varje år i september, under en lördag och söndag, ägt rum i Excelsiors trädgård vid Kyrkogatan. Den inleddes 1964 med en konsert av "Svedalas populära skolorkester". På kvällen var det dans till Dan Erwins orkester och på söndagen framträdde operasångaren Olav Gerthel. Sedan ett par år hade Lions Club, i samråd med de kommunala myndigheterna, arbetat för att skaffa Svedala ett friluftsbad. Behållningen uppgick detta år till 27 000 kronor brutto.

Den mycket aktiva, och ständigt växande, Svedala Scoutkår engagerade allt fler ungdomar. Detta år hade den 200 medlemmar och skulle så småningom bli Sveriges näst största scoutkår. Den leddes av en entusiastisk kårchef, Sigurd "Sigge" Magnusson, som blev något av en legend. "Sigge" gick bort i november 2013 och de nutida scouterna bildade fanborg runt hans kista vid begravningen.

En central del i scouternas verksamhet var deras egenhändigt byggda stuga vid Yddingesjöns norra strand. Nu var stugan på väg att bli kringgårdad av en 18-håls golfbana som Bokskogens golfklubb var på väg att färdigställa och som skulle bli spelklar 1965-66. Den skulle omfatta 165 tunnland och skulle kosta 475 000 kronor, varav 400 000 redan hade anskaffats.

Även Svedala Rödakorskår samlade många medlemmar och under året fick kåren en något annorlunda arbetsuppgift, i form av Aggarps gamla förfallna kvarn som donerats

till kommunen av den siste möllarens båda barn (läs mer om Aggarps kvarn i vår årsbok från 2006). Svedala Rödakorskår fick ”nyttjanderätt” till kvarnen och under ledning av snickaren Kjell Karlsson företogs en grundlig undersökning huruvida det var ekonomiskt möjligt att renovera den. Det gick – uppenbarligen - efter många och långa vedermödor. Nu står den där, som ett prydligt landmärke utmed väg 108 vars sträckning öster om Aggarp färdigställdes år 1964.

Sigge och jag.

FRÅN ARKIVET

av Mats Olsson

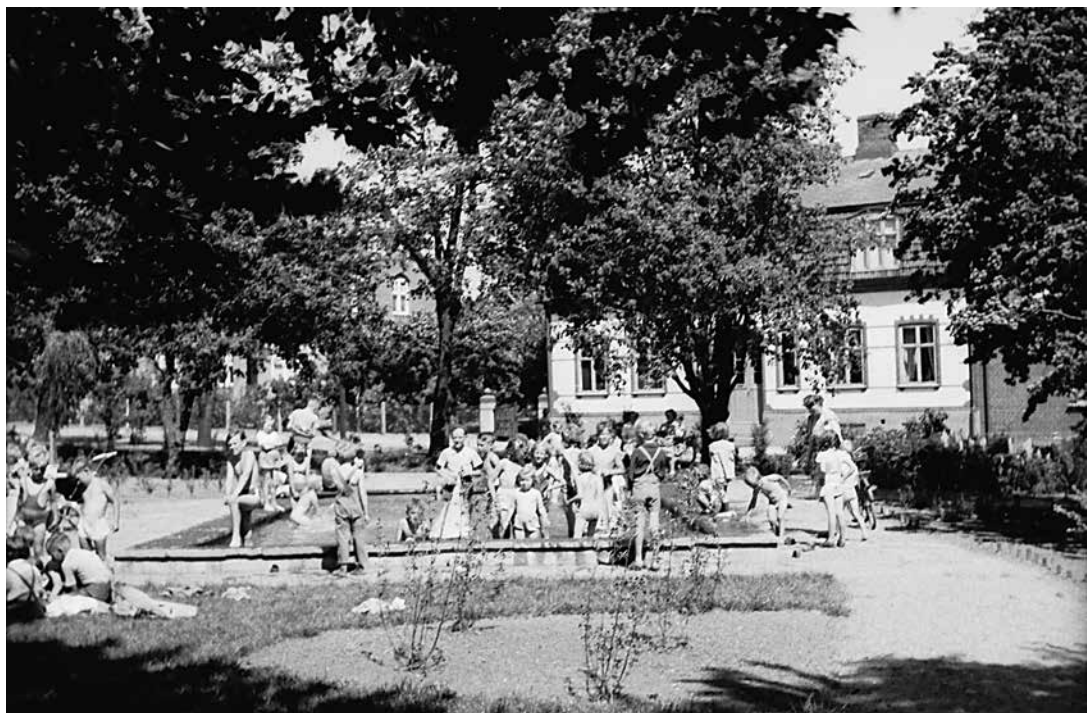
I år presenteras foto ur Sture Falheds album med 6 x 6 cm negativ. I albumet finns en blandning av betällda foton och foton av mer privat karaktär. De som presenteras på följande sidor är dock troligen beställda.

Lokalföreningen i Svedala som den såg ut år 1951. Det första magasinet, det bortersta på bilden, byggdes 1936 men i oktober 1994 revs alltsammans. På platsen ligger idag byggbutiken Optimera. Järnvägsspåren längst ner till höger gick mot Lund vilka hade samma sträckning som Järnvägsgatan har idag. I höger kant syns lite av Svedala andelsmejeri som bildades redan 1895 och lades ner 1959. I vänster kant syns trädgården till det hus som låg mellan järnvägsspåren Malmö-Ystad och Lund-Trelleborg.

Detta måste vara en av de första skördetröskorna efter självbindaren. Tröskan är av märket Claas som förtfarande är ett vanligt märke på skördetröskor. Tröskverket drivs inte av traktorn utan har en egen motor som kraftkälla. Traktorn är en Allis-Chalmers vilket är ursprungsföretaget för konkrossarna som idag tillverkas av Sandvik i Svedala. Platsen är fältet mellan järnvägen och Börringevägen strax efter Spritlösavägen. Nygård syns på den övre bilden. Fotona är tagna 1952.

I Floraparken fanns på 1950-talet en plaskdamm där många av Svedalas barn har svalkat sig och haft vattenkul. Det var nog inte lätt att segla med modellbåt när vågorna gick höga av de vilda vattenlekarna men de mindre barnen tittar beundrande på. Bilden är från år 1950.

Unga Örnar hade stor ungdomsverksamhet i Svedala under 1950-talet och var verksamma till en bit in på 1980-talet. På den övre bilden från ca 1962 har ungdomar byggt en miniatyrstad.

De är fr.v.: Thomas Lassesson, Ann-Christine Roos, Gull-Britt Jönsson, Yvonne Hardborn, Margareta Rosvall, Karin Persson, Birgitta Rosvall och Birgit Eriksson.

På den nedre bilden, från 1952, är fr.v. Ingrid Olsson, Barbro Lenander och Birgit Nilsson i full färd att tillverka smållkarameller.

Instruktörer är fr.v. Ove Mårtensson och Stig Hardborn.

Här är det en större grupp Unga Örnar som pysslar. De lite äldre örnarna är: Stående fr.v.: Gunnar Svensson, Alva Dahlskog, Klas Grankvist, Margit Ebersjö och Stig Hardborn.

När det var fest hos Unga Örnar så var det Wickers orkester som spelade. Det är kapellmästaren Bo Wickström på dragspel, Gert Bröddén på gitarr och Torsten Palmström på trummor. Det är nog inte många som varit ute och roat sig på dansgorvet under 1960-talet och framåt som inte dansat till Wickers orkester. Men det var här, på Unga Örnar i Svedala, det började. Bilden är från 1959.

Nedanstående personer eller institutioner har bidragit med bilder eller illustrationer i denna bok. I många fall äger de också copyrighten till bilden eller motsvarande och har medgivit publicering av densamma. I några fall har vi försökt att hitta ägaren till copyrighten men misslyckats. Skulle någon ha krav på oss i efterhand angående detta ber vi vederbörande kontakta oss.

Svedala Kommuns bildarkiv
Folklivsarkivet i Lund
Föreningen Svedala-Barabygdens bildarkiv
Sture Falheds donation

Kjell Bergman
Karin Hansson
Jan A Johansson
Christer Neleryd
Mats Olsson
Bo Sahlée
Karin Samuelsson
Lars Olle Svensson